

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin**

Bc. Antonín Mojsl

**Turistika v Českém ráji v období před první světovou
válkou (se zaměřením na město Turnov a jeho okolí)**

Diplomová práce

**Tourism in Bohemian Paradise before WWI
(city Turnov and neighbourhood)**

Diploma thesis

Turnov, 2021

Vedoucí práce: prof. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PhDr. Michalu Stehlíkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné připomínky a rady při psaní práce. Poděkování za navedení k tématu a za poskytnutí materiálů k bádání patří Mgr. Davidu Markovi z Muzea Českého ráje v Turnově a Bc. Martině Housové ze Státního okresního archivu v Semilech. V neposlední řadě děkuji rodině a všem blízkým, bez jejichž podpory bych tuto práci nemohl dokončit.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Turnově dne 24. května 2021

podpis:

Klíčová slova

turistika, cestovní ruch, Český ráj, Turnov, Klub českých turistů

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje turistice a cestovnímu ruchu v Českém ráji, důraz je v ní kladen především na region Turnovska, který se stal jedním z turistických center sledované oblasti. Hlavní část práce je zasazena do poslední třetiny 19. století a období před první světovou válkou, počítá však i s přesahy do staršího období. První oddíl práce sleduje fenomény spojené s rozvojem moderní turistiky po Českém ráji, ať již rostoucí sektor služeb, nástup železnice či turistickou organizovanost. Neopomene ani zmínit samotné formování názvu *český ráj*. Druhá část práce se již více věnuje samotnému městu Turnov a jeho okolí. Po krátkém představení města se obrátí pozornost na technickou a materiální základnu, kterou město příchozím návštěvníkům nabízelo. Práce se zaměří na ubytovací a stravovací služby, letní byty či služby místních průvodců. Stěžejní však bude popis činnosti turnovského odboru Klubu českých turistů, který v regionu začal působit v roce 1892. Odbor naplno převzal iniciativu spojenou s organizací turistiky na Turnovsku. Práce sleduje jeho aktivity v oblasti značení turistických cest, správy a zvelebování místních pamětihodností, vydávání propagačních a průvodcovských materiálů, provozování turistických stanic, studentských nocleháren a poptavárny či pořádání přednášek a různých kulturních akcí.

Práce vychází primárně z pramenů uložených ve Státním okresním archivu v Semilech a v depozitáři Muzea Českého ráje v Turnově. Archivní fond turnovského odboru Klubu českých turistů je rozdělen mezi obě instituce, velká většina se však nachází v Semilech. Zde jsou uloženy a zpracovány úřední knihy, zápisy ze schůzí, stanovy, propagační materiály, mapy, zprávy dokládající péči o památky či udržování stezek a vlastních turistických zařízení. Turnovské muzeum pak disponuje skvělými sbírkami lokální turistické literatury – průvodci, cestopisy, časopisy, věstníky či mapami. V neposlední řadě práce využívá Časopisu turistů, vydávaného Klubem českých turistů.

Keywords

tourism, Bohemian Paradise, Turnov, Czech Tourist Club

Abstract

The diploma thesis deals with the tourism in the Bohemian Paradise, the emphasis is on the town of Turnov that is regarded with its neighbourhood as a tourist centre of the region. The thesis describes the last third of the 19th century and the period before the First World War. The first part of the work focuses on the phenomena associated with the development of modern tourism in the observed region, such as the growing sector of services, the advent of railways or tourist organization. This section also includes chapter on the genesis of the name Bohemian Paradise (Český ráj). The other part of the thesis analyses the town Turnov and its surroundings. After a brief introduction, the thesis studies technical and material base that the town offered to the incoming visitors. The attention is turned to accommodation and catering services, summer apartments or local guide services. The main part describes the activities of the local department of the Czech Tourist Club. The department was founded in 1892 and fully took the initiative associated with the organization of tourism in the region, such as marking of hiking trails, keeping and enhancement of local landmarks, publication of promotional and guide materials, operation of tourist stations or student dormitories, and organization of lectures and various cultural events.

The thesis uses the sources from the State District Archives Semily and the Museum of the Bohemian Paradise Turnov. The archival fond containing the materials from the local department of the Czech Tourist Club is divided between the two institutions. The vast majority is located in Semily. Official books, meeting minutes, articles of association, promotional materials, maps, reports illustrating the care of sights and the maintenance of trails and their own tourist facilities are stored and processed here. The Museum in Turnov has great collections of local tourist literature – guides, travel books, magazines, bulletins or maps. Last but not least, the work uses the Journal of Tourists (Časopis turistů), published by the Czech Tourist Club.

Obsah

1.	Úvod.....	7
1.1.	Cíl práce a její členění.....	7
1.2.	Shrnutí pramenů a literatury.....	10
2.	Zrod moderního cestování.....	16
3.	Geneze názvu <i>Český ráj</i>	19
4.	Rozvoj turistiky v druhé polovině 19. století	24
4.1.	Volný čas.....	25
4.2.	Železnice	27
4.3.	Turistické organizace	31
4.3.1.	Založení Klubu českých turistů.....	33
4.3.2.	Založení turnovského odboru Klubu českých turistů.....	35
4.4.	Lázeňství a lázně v Sedmihorkách	37
5.	Obraz turisty	44
5.1.	Zpřístupnění památek	48
5.2.	Nacionalizace turistiky	52
5.3.	Vybavení turistů	56
6.	Turnov jako turistický cíl	59
6.1.	Výletní místo	59
6.2.	Hostince a hotely.....	65
6.3.	Poptavárna.....	70
7.	Odbor Klubu českých turistů v Turnově	72
7.1.	Dějiny a fungování	72
7.2.	Rozhledna na Kopanině	81
7.3.	Hrad Frýdštejn.....	87
7.4.	Vlaky	92
7.5.	Studentské noclehárny.....	97
7.6.	Stanice turistů.....	103
7.7.	Letní byty	105
7.8.	Značení.....	110
7.9.	Propagace	114
7.10.	Výlety.....	120
7.11.	Průvodce.....	122
7.12.	Kozákov	126
7.13.	Meteorologický sloup.....	129
7.14.	Válka	131
8.	Závěr	133
9.	Seznam použité literatury a pramenů	136
10.	Přílohy	141

1. Úvod

1.1. Cíl práce a její členění

Český ráj se stal během 19. a 20. století jednou z nejnavštěvovanějších oblastí českých zemí, a to zvláště díky svému turistickému potenciálu, který se skrývá v místních přírodních a kulturních památkách. Na relativně malém prostoru je zde koncentrováno mnoho krásných skalních měst, rybníků, údolí, hradů, zámků, zřícenin, rozhleden, muzeí či galerií, které lákají k návštěvě jak domácí, tak zahraniční turisty. Vývoj cestovního ruchu ve sledovaném regionu prošel několika etapami, od prvních romantických poutníků vyhledávajících krásy tamní přírody až po masový turismus, kterým je region zatížen v dnešní době.

V diplomové práci budu sledovat vývoj cestovního ruchu do Českého ráje, s důrazem na turistiku do oblasti Turnovska. Časově se zaměřím na dobu před první světovou válkou. Právě dlouhé 19. století je považováno za období formující cestovní ruch v moderním pojetí, kdy cestování přestává být pouze výsadou vyšších vrstev společnosti, ale je horizontálně přebíráno i vrstvami nižšími. Za výchozí bod bádání jsem si stanovil město Turnov, které plnilo a plní úlohu centra středního Pojizeří. O region se zajímám zvláště proto, že odtud pocházím. V práci bych chtěl zasadit obecně známé procesy formování turistiky do oblasti Českého ráje. Popsání těchto jevů bude tvořit první část práce. Vznik cestovního ruchu, v mnoha ohledech podobného tomu dnešnímu, je v literatuře kladen do období pozdního osvícenství, romantismu, průmyslové revoluce a formování moderních národů, která nastartovala v českých zemích společenské, hospodářské a politické změny. Účelové cesty (diplomatické, obchodní, tovaryšské aj.) začaly být doplňovány jinými typy, hojně se rozšířily výlety za zábavou a poznáním, pobyty v ozdravných lázních či ježdění na letní byty za čerstvým vzduchem. Cestování tak zaznamenalo v 19. století kvantitativní i kvalitativní posun, který bude v práci reflektován. Na narůstající počet turistů reagoval sektor služeb, kdy se zkvalitňuje nabízený servis v ubytovacích a stravovacích zařízeních, objevují se první zárodky cestovních kanceláří, knihkupci začínají nabízet turistické průvodce a mapy či se zformuje povolání průvodců cizinců. Obyvatelé měst začínají ve větší míře disponovat fondem volného času a výletování se stane jednou z aktivit, jak si ho ve formě relaxace, zábavy či sportovního výkonu užít. Zároveň se turisté spolčují a vznikají jejich první organizace. Za jeden

z hlavních důvodů pronikání cestovního ruchu do středních a nižších vrstev společnosti je bráno budování železniční sítě v druhé polovině 19. století. Podnikání cest se stalo díky železničním spojením celkem kvalitní, rychlé a cenově dostupné, sama jízda vlakem se stala pro mnohé lidi zážitkem. Tyto nastíněné fenomény mě hojně při psaní práce provázejí.

Na začátku práce se pokusím nastínit romantické putování jedinců za památkami a přírodními krásami Českého ráje v první polovině 19. století, kdy se cestování věnují především učitelé, studenti, spisovatelé, básníci či malíři. V první polovině práce se též zaměřím na proces konstituování pojmu *český ráj*. Samotný název se pro region začal užívat po vydání cestopisu Václava Durycha v roce 1886. Rozhodl jsem se, že budu označení používat i při popisování jevů sahajících hlouběji do historie. Původně byl *český ráj* situován do oblasti Litoměřicka či Českého středohoří, kde převládalo německé obyvatelstvo. Na příkladu přemísťování ráje k řece Jizeře, do jazykově českého prostředí, se dá částečně pozorovat boj mezi českým a německým nacionalismem na konci 19. století. K rozvoji turismu v Českém ráji přispělo nepochybně založení lázní v Sedmihorkách pod Hrubou Skálou. Ty se staly téměř ihned po svém vzniku ve 40. letech 19. století vyhledávaným místem jak německé, tak později české klientely. Lidé sem jezdili na ozdravné a relaxační pobyty a k procedurám samozřejmě patřilo i výletování na místní památky a přírodní zajímavosti. Lázním věnuji samostatnou kapitolu.

Druhá polovina práce bude již více zaměřena na město Turnov a jeho předpoklady k dosažení pozice centra cestovního ruchu v Českém ráji. Po krátkém představení města obrátím pozornost na technickou a materiální základnu, kterou město příchodním návštěvníkům nabízelo. Mimo jiné budu sledovat služby nocleháren, hotelů, restaurací či hostinců. Krátce se rovněž zmíním o provozu turistické poptavárny, která se stala předchůdcem dnešních informačních center. Stěžejní však bude popis činnosti odboru Klubu českých turistů v Turnově, který zde byl ustanoven v roce 1892. Odbor převzal téměř veškerou iniciativu spojenou s organizací cestovního ruchu na Turnovsku. Začal se starat o turistické stezky, upravoval je a postupně opatřoval značením. Klub rovněž přebíral správu některých památek, provozoval studentskou noclehárnu nebo vydával průvodce a další propagační materiály o regionu. Dále pořádal přednášky o cestování a výletech, kterými se zasloužil o rozkvět společenského života ve městě. Turistika se posouvala od individuální v okruhu nanejvýš pár přátel či rodiny k turistice organizované. Neznamenal to však rozhodně, že lidé přestali cestovat individuálně.

Bádání omezuji v druhé části diplomové práce pouze na odbor turnovský, tak abych mohl sledovat, jakým způsobem měnil cestovní ruch podobu a charakter města. Jsem si vědom skutečnosti, že ke komplexnějšímu pojednání o turistice v Českém ráji by bylo zapotřebí popsat činnost ostatních regionálních odborů Klubu českých turistů, které spatřily světlo světa na konci 19. století a v prvních desetiletích 20. století, nejlépe toho jičínského, mnichovohradištského a semilského. Rozhodnutí psát pouze o aktivitách turnovského odboru jde obhájit, jelikož hranice Českého ráje nebyly dobově vnímány v takové šíři, jak tomu je dnes u vyhlášené chráněné krajinné oblasti. V současnosti je jako Český ráj vnímáno území od Mladé Boleslavi, přes Kopidlno, Jičín, Novou Paku, Semily, Železný Brod až po Hodkovice nad Mohelkou. Před první světovou válkou je jeho ukotvení do mapy problematické, jeho hranice byly však vymezeny úžeji. Označení se používalo především v souvislosti s Turnovem, Valdštejnem, Hrubou Skálou, lázněmi v Sedmihorkách, Malou Skálou, Frýdštejnem či Sychrovem, tedy místy, jejichž správu si pomyslně nárokoval odbor turistů v Turnově.

Diplomová práce by se na pomyslné škále historiografických textů dala zařadit do kolonky regionálních dějin, i proto, že se převážně snažím sledovat dějiny konkrétní oblasti a nižšího správního celku, všímám si jeho kultury, společnosti, krajiny či spolku. Stále mám na paměti, že regionální dějiny nemohou probíhat nezávisle na proudu vyprávění národních a politických dějin, a tak se vlastně snažím aplikovat obecné poznatky české historické vědy do rámce menšího prostoru jako je město Turnov a oblast Českého ráje. I proto má práce blízko k sociálním a kulturním dějinám, nikoliv k vlastivědným vyprávěním.

1.2. Shrnutí pramenů a literatury

Při psaní práce využívám přímé metody historické vědy, zkoumám dochované prameny a zkouším je interpretovat. Vycházím primárně z pramenů uložených ve Státním okresním archivu v Semilech a v depozitáři Muzea Českého ráje v Turnově. Archivní fond turnovského odboru Klubu českých turistů je rozdělen mezi obě instituce, velká většina se však nachází v Semilech. V místním archivu jsou uloženy a zpracovány úřední knihy, zápisy ze schůzí, propagační materiály, mapy, zprávy dokládající péči o památky, udržování stezek či provozu vlastních zařízení. Turnovské muzeum pak disponuje skvělými sbírkami turistické literatury – průvodci, cestopisy, časopisy, věstníky a mapami. Část fondu tvoří normativní prameny, různé řady a stanovy, tedy ideální představy členů odboru, jak by měla být turistika v regionu regulována. Historik se musí ptát, jak byly jednotlivé normy přeměňovány do praxe. Často je možné rekonstruovat jen úmysl, jak měla turistika vypadat, a nikoliv přímo to, jak skutečně vypadala.

Práce využívá dobové průvodce, které byly vydávány pro potřeby turistů – *Řivnáčův průvodce po království Českém* (1882), Durychovu publikaci *Z Českého ráje* (1886), dva Prýlovy *Průvodce po Českém ráji* (první díl 1887, druhý díl 1891), Kopalův *Malý průvodce po Turnově a jeho okolí* (1888), Šimákův *Průvodce českým rájem* (1904) a Kudrnáčův *Průvodce Českým rájem* (1912).¹ Velmi zajímavé je v nich pozorovat, jak byly jednotlivé památky pro návštěvníky zpřístupňovány. Dnešní turismus počítá s přesnými otevíracími dobami, v době před první světovou válkou však zpřístupnění objektů většinou záleželo na ochotě jeho vlastníka či správce. Průvodce dávaly turistům cenné rady, co se rozhodně v oblasti vyplatí navštívit, jak si časově cesty naplánovat nebo kde se dobře najíst a vyspat. Jejich nedílnou součástí byl také stručný popis historie místa,

---

¹ *Řivnáčův průvodce po království Českém*. Praha: Nákladem Frant. Řivnáče, 1882.

DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. Hradec Králové: V. Durych, 1886.

KOPAL, Josef. *Malý průvodce po Turnově a jeho okolí*. Turnov: Spolek pro okrášlování města a okolí, 1888.

PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Turnov, Valdštejn, Hrubá skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov: J.Z. Prýl, 1887.

PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. Turnov: František Vonka, 1891.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: V. Kudrnáč, 1904.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Průvodce Českým rájem*. Turnov: V. Kudrnáč, 1912.

často v nich docházelo až k sakralizaci památek. Průvodcovská literatura tak může být interpretačně velmi zrádná, jelikož se snaží vyličít oblast v dobrém světle a negativní stránky upozaduje, to musí historik brát při práci s průvodci pořád na vědomí. Při bádání se pohybují v době, kdy vznikala různá díla vlastivědného charakteru, místopisy, encyklopedie a další geograficky či národopisně zaměřené knihy. Z pramenů této povahy lze mimo jiné hezky vyčíst pozitivní a negativní rysy lokálního patriotismu, stejně tak náznaky česko-německého antagonismu před první světovou válkou.

V práci analyzuji rovněž dobový tisk, který mi nabízí informace o cestovním ruchu a turistice v uspořádané a zvládnutelné formě. Využívám regionální tisk uložený v turnovském muzeu (*Hlasy pojizerské*, *Listy Pojizerské*, vycházející od roku 1886) a spolkový časopis KČT (*Časopis turistů*, vycházející od roku 1889), tedy vybrané články nějakým způsobem dotýkající se sledovaného tématu. Redakci klubového časopisu zasílaly odbory své výroční zprávy a jiná sdělení, periodikum tak podává přehledný obraz o jejich fungování. Časopis byl platformou komunikace mezi ústředím a odbory. Dají se v něm stopovat témata, o kterých se v kuloárech klubu debatovalo, jaké problémy turisté řešili a na jaké překážky při rozvoji cestovního ruchu naráželi.

O cestovním ruchu a turistice v Českém ráji pochopitelně nepojednávám jako první. Zuzana Novotná v roce 2010 obhájila na podobné téma bakalářskou práci, ve které přehledově zpracovala *turnovskou turistiku* v období od založení místního odboru KČT až do konce druhé světové války.² Práce mi byla inspirací, i proto, že vychází z podobných pramenů. Téma se těší zájmu regionálních historiků, ať už profesionálních či amatérských. Cestovní ruch představují většinou v kratších příspěvcích, zveřejňovaných například v místních vlastivědných sbornících *Od Ještěda k Troskám* a *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Není pochyb o tom, že turistika si v konkrétních lokalitách žádá hlavně pozornost regionálních badatelů, má práce je toho vlastně dokladem. Český ráj však svým půvabem přitahuje i autory z jiných koutů republiky. Skvělé studie a články vzešly z per a klávesnic Marka Krejčího, Evy Chodějovské či Bohdana Zilynského.³ Nacionalizaci

---

² NOVOTNÁ, Zuzana. *Turnovská turistika v letech 1892-1945*. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie, 2010.

³ KREJČÍ, Marek. *Hrady a zámky v Čechách: K prehistorii turistického průmyslu*. In: PRAHL, Roman, ed. a WINTER, Tomáš, ed. *Proměny dějin umění: akta druhého sjezdu historiků umění*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2007.

krajiny Českého ráje se v diplomové práci věnovala Lenka Jůnová.⁴ V kapitolách zaměřených na Turnov čerpám poznatky z knihy Davida Marka, historika Muzea Českého ráje, který se městem a jeho přeměnami zabývá již několik let.⁵

Cestovní ruch a turistika před první světovou válkou stojí tak trochu na okraji zájmu historické vědy. V české historiografii neexistuje ucelená syntéza, která by se tímto tématem zabývala, k dispozici jsou spíše dílčí studie. Na výzkum cestovního ruchu v českých zemích se zaměřuje několik autorů z katedry společenských věd Vysoké školy obchodní, v čele s Janem Štemberkem.⁶ Jeho práce se soustředí především na výjezdový turismus, tedy cestovní ruch směrem ven z českých zemí, dají se v nich nalézt také základní informace o domácím cestovním ruchu a formování turistiky. Ve svém bádání analyzuje hlavně 20. století, do století předcházející však podniká nezbytné exkurzy. Sám na začátku knihy *Fenomén cestovního ruchu* poukazuje na odlišnou terminologii používanou ve spojení s cestováním. V české historiografii se objevují pojmy jako *cestovní ruch*, *cizinecký ruch*, *turistický ruch*, *turistika* či *turismus*, které si svým významem jsou velmi blízké, avšak nepatrně rozdílné, a je dobré si je na úvod představit. V literatuře druhé poloviny 19. století se dobově používal pojem *turistika*, její heslo je k nalezení i v Ottově slovníku naučném, který ji definuje jako „*cestování za účelem zábavy, která spočívá nanejvýš v rozkoši z pobytu v přírodě vůbec a pak ve vyhledávání méně známých a krajinářsky*

KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu*. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

CHODĚJOVSKÁ, Eva. "Cesty, vyhlídky a rokle jmény označiti". *Počátky turistiky v Prachovských skalách*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 34, č. 3, 2012.

ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 27, č. 5, 2005.

⁴ JŮNOVÁ, Lenka. *Český ráj v perspektivě antropologie krajiny: Proces konstruování národní krajiny na příkladu Českého ráje*. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Katedra obecné antropologie, 2012.

⁵ MAREK, David. *Z Velkého Turnova: podoba města v časech nedávno minulých*. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2014.

⁶ ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století*. In: *Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, VŠPSV, č. 1, 2013.

ŠTEMBERK, Jan a kol. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2012.

ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov: Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze, 2009.

vynikajících končin, pak také za účelem osvěžení tělesného i duševního“.⁷ Za turistu je označen člověk cestující pro zábavu. Encyklopedie také poukazuje na odlišné vnímání slova v různých evropských jazycích. „U nás míní se slovem turista člověk cestující najmě pěšky, drahou a sem tam i parníkem, kdežto ve Francii slovo *tourisme* vztahuje se po výtce na cestování bicyklem; v Anglii je turistou ten, kdo koná větší neb menší vyjížďku do střední Evropy, zejména do Německa a do Švýcar nebo do Itálie a do zemí východních, v Itálii slovo *t[uristika]* vztahuje se nejvíce na alpismus“.⁸ Druhý používaný termín před velkou válkou představuje *cizinecký ruch*. Ten vznikl překladem německého *Fremdenverkehr* a využíván byl především pro příjezdový cestovní ruch.⁹ Cizincem je dnes chápán spíše zahraniční návštěvník českých zemí, dobově však za cizince byl brán i příslušník stejné národnosti, který do dané lokality zavítal z jiného koutu země. Kupříkladu návštěvník z Prahy byl takto v Turnově bez problému označován.

V meziválečném období začala být *turistika* odlišována od cestování, které se zaměřovalo na poznání neznámých nebo málo známých krajů, a od trampingu, který byl údajně méně pohodlný a organizovaný. Mezi válkami se v českém prostředí začalo užívat pojmu *turistický ruch*, do jehož významu byly zahrnuty hlavně cesty po tuzemsku. Označení *cestovní ruch* se ve větší míře uchytilo až v druhé polovině 20. století, původ mělo v překladu německého slova *Reiseverkehr*. Nynějším synonymem pro cestovní ruch je slovo *turismus*, které se v naší zemi rozšířilo na počátku 60. let 20. století. K oběma pojmům jsou dnes běžně připojována adjektiva domácí, příjezdový (aktivní) či výjezdový (pasivní).¹⁰ Nyní se v zásadě pod označením *cestovní ruch* či *turismus* rozumí oblast poskytovaných služeb napojených na cestování, *turistika* pak odkazuje spíše na samotnou zájmovou činnost v podnikání ať už kratších, či delších cest.

Martin Pelc představil v roce 2009 knihu *Umění putovat*, ve které zpracoval téma německých turistických organizací na území českých zemích.¹¹ Ačkoliv se v knize zaměřuje na spolky německé, studuje i jevy, které přebíraly turistické spolky z českého jazykového území. V práci dokládá, že české turistické organizace přebíraly jednoznačně

---

⁷ Ottův slovník naučný. Praha: J. Otto, 1906, 25. díl, s. 931.

⁸ Tamtéž, s. 932.

⁹ ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu*, 2009, s. 14.

¹⁰ Tamtéž, s. 14–18.

¹¹ PELC, Martin. *Umění Putovat. Dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Matice moravská, 2009.

německé vzory, byly jimi přímo ovlivněny. V práci vnímá turistiku jako podskupinu termínu turismus a vztahuje pojem hlavně k pěšimu putování přírodou, založeném na dvou hlavních hlediskách, a to „*estetickém vnímání okolí a zamýšlené, chtěné a pozitivně konotované fyzické zátěži*“.¹² Lázeňství či městskou turistiku řadí již do kategorie turismu. V práci jsem se rozhodl používat pojmy *turistika, cestovní ruch a turismus*, i kvůli tomu, že zpracovávám téma lázeňství a cestování do města Turnova.

O cestování, putování po krajině a turistice jsem našel různé příspěvky. Ve stručnosti se sluší představit autory a jejich práce, které jsem při psaní práce využíval. Zdeněk Hojda se zabývá ve svém příspěvku cestováním za doby *biedermeieru* směrem do zahraničí, za hranice českých a rakouských zemí, zaměřuje se hlavně na proměny těchto cest oproti předešlé epoše dějin a nastiňuje i následný vývoj.¹³ O proměnách cestování a jeho sociálních aspektech na počátku 19. století se krátce rozepisuje Jana Englová.¹⁴ Putování po hradech a zámcích zkoumá v českém prostředí Marcela Týfová.¹⁵ Dopravní možnosti cestovatelů před nástupem železnice rozebral Milan Hlavačka.¹⁶ O turistice již využívající železnice napsala hezký článek Marie Macková.¹⁷ Samotné historii Klubu českých turistů zatím nebyla věnována syntetizující práce, a tak důležitou publikací o dějinách organizace je ročenka z roku 1938 vydaná u příležitosti padesátého výročí založení klubu.¹⁸ Pokusy o sepsání dějin klubu se objevovaly při dalších jubileích, sto let po jeho založení vyšla například kniha uspořádaná Mojmiřem Králem.¹⁹

---

¹² PELC, Martin. *Umění putovat*, 2009, s. 33.

¹³ HOJDA, Zdeněk. *Cestování v době biedermeieru. "Jdou s tebou naše srdce i mysle – až tam ku břehům Tiberu."* In: LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004.

¹⁴ ENGLOVÁ, Jana. *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*. In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995.

¹⁵ TÝFOVÁ, Marcela. *Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století*. In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 27, č. 2, 2016.

¹⁶ HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku: všední den na střeoevropských cestách*. Praha: Argo, 1996.

¹⁷ MACKOVÁ, Marie. *Turista ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 34, č. 3, 2012.

¹⁸ BRYNDA, Eduard, ed., DOSTÁL, Jaroslav, ed. a PATER, Bohumil, ed. *Padesát let Klubu československých turistů: na paměť padesátého výročí své práce*. Praha: Klub československých turistů, 1938.

¹⁹ KRÁL, Mojmir et al. *Československá turistika: 1888-1988*. Praha: Olympia, 1988.

Obrazovou dokumentaci nasbíranou při bádání jsem se rozhodl umístit přímo do textu, tak aby čtenářský komfort byl pokud možno co největší. Snažím se tak vlastně vykreslit prostředí, v jakém se téma práce pohybuje. Na doplnění textu o ikonografické prameny jsem využil digitální archiv Muzea Českého ráje, sbírku fotografií a pohlednic mého dědy Jaroslava Mojsla a skeny vyobrazení z různých periodik. Na některá místa jsem umístil přímo reprodukce pramenů, se kterými jsem při psaní textu pracoval. Pod obrazovým materiálem je vždy uveden krátký popis, datace a zdroj.

2. Zrod moderního cestování

Za éru nástupu turistiky v českých zemích je považováno dlouhé 19. století, ve kterém se cestování za zábavou stalo jedním z atributů moderní společnosti. V celoevropském kontextu urychlily proces formování moderního turismu společenské, hospodářské a politické změny objevující se od poloviny 18. století. „*Nástup moderní společnosti otevřel fond volného času tím, že rozdělil dobu pracovní a mimopracovní. To je také důvodem, proč je vznik cestovního ruchu kladen právě do doby průmyslové revoluce, filozofie osvícenství, velkých revolucí v Evropě i ve světě, formování moderních národů apod.*“.²⁰ V českých zemích jsou s počátky moderního cestování spojována hlavně období národního obrození, preromantismu a romantismu či biedermeieru. Mnohdy jsou v českém prostředí za první cestovatele, pro které cestování není nástrojem k dosažení cíle, nýbrž cílem samotným, považováni romanticky putující jedinci, kteří našli půvab v českých přírodních a kulturních památkách. To je spojeno se skutečností, že období preromantismus a nastupujícího romantismu probudilo v lidech touhu po poznání vlastní historie. Podnikání cest na hrady, zámky a zříceniny jim tuto tužbu naplňovalo. Kulturně historické památky se pro ně staly místy dějů historických příběhů, často se při jejich návštěvě nechávali unášet představami, jak zde lidé z dob minulých prožívali nástrahy každodenního života.²¹ Vedle toho se u romanticky smýšlejících poutníků rozvíjela dychtivost po poznávání přírodního dědictví země. Na cestách si všímali atmosféry místní krajiny, nejednou byli okouzlováni temnými lesy, zelenými loukami, hlubokými údolími či vysokými kopci. Český ráj se svou hojností hradů a zámků a krásnými přírodními zákoutími se tak stával vyhledávaným turistickým místem.

Prvními cestovateli, kteří nám zprostředkovávali své prožitky z putování, byli většinou studenti, středoškolští a vysokoškolští profesori, teologové, spisovatelé, historikové, právníci či umělci, zkrátka lidé, kteří měli na cestování dostatek volného času a chuť zaznamenávat své zážitky na papír.²² Martin Pelc se však ptá, zdali bychom romanticky putující osoby měli označovat za turisty, tak jak jsou chápáni později s rozvojem organizované turistiky v druhé polovině 19. století. Jeví se mu to velmi problematické, protože putující básníci, spisovatelé či přírodovědci při svých výletech

---

²⁰ ŠTEMBERK, Jan a kol. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, 2012, s. 7.

²¹ TÝFOVÁ, Marcela. *Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století*, 2016, s. 17.

²² Tamtéž, s. 17–18.

neměli potěšení ze samotné cesty a často fyzickou zátěž spojenou s putováním brali jako přítěž. Jejich putování tak chyběl jeden z aspektů, které Pelc bere jako předpoklad k tomu, aby jedinec mohl být nazýván *pravým turistou*, aby putoval pro putování.²³ Měli bychom se tak podle něho například vyvarovat tvrzení že „*jedním z prvních slavných turistů v Čechách byl Karel Hynek Mácha*“.²⁴ Jedním dechem však dodává, „*že romantická putování v mentální rovině připravila půdu pro turistiku druhé poloviny 19. století*“.²⁵

Zdeněk Hojda nazývá období první poloviny 19. století „*nesmírně zajímavou etapou v dějinách cestování, etapu přechodnou, rozkročenou mezi tradiční a moderní podobou tohoto fenoménu, [...]*“.²⁶ Posun vidí hlavně v demokratizaci cestování, které přestane být nevšední událostí a stane se celkem rozšířenou složkou každodenního života lidí.²⁷ To platí jak pro cestování za hranice habsburské monarchie, tak pro cesty uvnitř soustátí. „*K tradičním motivům – cestám diplomatickým, obchodním, tovaryšskému a jinému profesnímu „vandrování“ za účelem lepšího ovládnutí řemesla a získání zkušeností, k cestám vzdělávacím a výchovným, přibýly cesty pro radost a zábavu, pro pobyt v přírodě, za účelem rekreačním či zdravotním, a ovšem i nové cesty poznávací – s novým zájmem o přírodu, lidové zvyky a také technické poznatky a průmyslovou praxi – či přímo vědecké expedice*“.²⁸

Zatím se cestovatelé nemohli spolehnout na rychlejší a celkem levnou dopravu v podobě železnice, která následně sehrála ve formování turistiky jednu z klíčových úloh. Hlavní dopravní prostředky představovaly stále povozy, kočáry, poštovní vozy či sedla koňů. V období mezi koncem napoleonských válek a výbuchem revolucí 1848 došlo k dobudování základní sítě říšských silnic, které přispěly k dalšímu rozvoji cestování v habsburské monarchii. V českých zemích vznikly hlavní tepny osobní a nákladní dopravy. Pozemní komunikace byly stavěny podle vzorů francouzských *chaussée*, silnic s kvalitní podkladovou štetovou vrstvou, na níž se pokládal šterk. Jejich šířka se pohybovala v rozmezí dnešních devíti až třinácti metrů, tak aby se sobě dva protijedoucí povozy dokázaly bez problémů vyhnout. Říšské silnice byly stavěny nejlépe v přímém

---

²³ PELC, Martin. *Umění putovat*, 2009, s. 29.

²⁴ *Wikipedia.org*, heslo *Turistika*
[přístupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Turistika>, náhled 27. 2. 2021].

²⁵ PELC, Martin. *Umění putovat*, 2009, s. 30.

²⁶ HOJDA, Zdeněk. *Cestování v době biedermeieru*, 2004, s. 140.

²⁷ Tamtéž, s. 128.

²⁸ Tamtéž, s. 129.

směru a bez větších stoupání, po stranách měly většinou patníky a odvodňovací příkopy. Jejich nedílnou součástí se staly podélné aleje stromů (většinou ovocných), které vozovku zpevňovaly, vrhaly na ní stín a dodávaly cestovatelům estetický zážitek z jízdy. Vedlejší nepříliš používané komunikace těchto kvalit nedosahovaly.²⁹ Zdokonalování silnic mělo zajisté dopad na rozvoj turistiky, v první řadě však mělo ekonomické motivy. Je dobré si uvědomit, že cestování poštovními vozy či vlastními kočáry bylo velmi nákladné, a tak se cesty podnikaly především pěšky, vše záleželo na finančních možnostech daného cestovatele. Nabízené služby často neodpovídaly požadavkům cestujících, a to jak v pohodlí, rychlosti nebo ceně.³⁰ Cestovatelé mohli využívat hustou síť ubytovacích a stravovacích zařízení, která se koncentrovala právě k hlavním silnicím monarchie. Kvalita nabízené stravy a noclehu variovala od hostince k hostinci.³¹

V zahraničí se objevují příručky s mapovými přílohami a doporučeními, kam se v navštívené lokalitě vydat, což v turistice vedlo ke sjednocování cestovních zážitků.³² V první polovině 19. století byly tištěné cestovní průvodce v českých zemích spíše raritou, cestovatelé využívali k orientaci v krajině dostupné mapy. Tam, kde mapy nestačily, využívali turisté rady místních, kteří nejlépe věděli, kde dané místo leží. Na pultech obchodů se začaly objevovat německy psané encyklopedie hradů a zámků. Ty mohly lidi inspirovat k tomu, aby se na popisovaná místa podívali takzvaně na vlastní oči. Jejich autoři byli sami nadšení cestovatelé. Jedním z takových byl František Alexandr Heber, jemuž ve čtyřicátých letech 19. století vyšlo sedmisvazkové dílo *Böhmens Burgen, Festen und Bergschlösser*. Ve svých knihách jako jeden z prvních zdokumentoval několik hradů Českého ráje.³³

---

²⁹ HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku*, 1996, s. 11–25.

³⁰ Tamtéž, s. 61–67.

³¹ Tamtéž, s. 95.

³² HOJDA, Zdeněk. *Cestování v době biedermeieru*, 2004, s. 131.

³³ HEBER, Franz Alexander. *Böhmens Burgen, Festen und Bergschlösser*. Prag: C.W. Medau und Comp., 1843-1849. 7 sv.

3. Geneze názvu Český ráj

Proces přesouvání pojmenování *český ráj* do oblasti, se kterou je bezpochyby spojováno dnes, zpracoval Bohdan Zilynskyj.³⁴ V článku rozebírá skutečnost, že v průběhu 19. století byl *český ráj* situován do odlišných částí českých zemí, než je tomu v současnosti. Pro geografický prostor Turnovska a Jičínska se název začal používat až v posledním dvacetiletí 19. století. Velkou zásluhu na tom měla kniha Václava Durycha nesoucí název *Z Českého ráje*, která pro návštěvníky regionu popisovala místní kulturně-historické zajímavosti a krásy přírody.³⁵ V některých knihách kolují informace o tom, že místní označení obsahující slovo *ráj* pochází od českých básníků a spisovatelů, kteří byli hosty sedmihorských lázní v 60. a 70. letech 19. století. Údajně mohla název vymyslet Eliška Krásnohorská, Josef Václav Sládek či Jan Neruda, přímý důkaz k potvrzení této informace však neexistuje.³⁶

Starší díla pojednávající o geografii českých zemí umísťovala *český ráj* do oblasti úrodného a krajinně zajímavého Litoměřicka, zmiňují se kupříkladu práce Pavla Stránského ze Záp či Bohuslava Balbína ze 17. století. Tento stav přetrval do 19. století, kdy německé označení *Paradies von Böhmen* sloužilo regionu Litoměřicka k propagaci. Tamní Němci se jeho používáním snažili přilákat jak domácí, tak zahraničních turisty, například z blízkého Saska či severního Německa.³⁷ V Sommerově místopisu tehdejšího Litoměřického kraje z roku 1833 je tak zapsáno, že „*plody říše rostlin a vůbec poměry vegetace se zde objevují tak pestré, jako jen v pár dalších oblastech naší vlasti, proto je Litoměřický kraj jak v tomto ohledu, tak i díky svým malebně krásným oblastem, nazýván přednostně Českým rájem*“.³⁸ Topografie názvu byla časem ukotvována do údolí řeky Labe směřujícího od Litoměřic na Děčín, symbolem *ráje* se měl stát hrad Střekov tyčící se nad řeku nedaleko Ústí. Kromě této oblasti byl *český ráj* umísťován ještě do západní části

---

³⁴ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 14–18.

³⁵ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886.

³⁶ MIKULE, František. *Jak vzniklo pojmenování Český ráj*. In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí*. Turnov: Občanské sdružení Paměť Českého ráje a Podještědí, roč. 17 (33), č. 1, 2010, s. 26–27.

³⁷ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 14.

³⁸ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt.. Bd. 1, Leitmeritzer Kreis*. Prag: J. G. Calve, 1833, s. XXVII.
„Die Produkte des Pflanzenreiches und die Verhältnisse der Vegetation überhaupt zeigen sich, [...], hier so mannichfaltig wie in wenig andern Gegenden unsers Vaterlandes, und der Leitmeritzer Kreis wird in dieser Hinsicht sowohl, als auch wegen seiner malerisch schönen Gegenden, vorzugsweise das Paradies von Böhmen genannt.“

Českého středohoří, do regionu hory Milešovky, Doubravské hory a teplických lázní.³⁹ Pro první polovinu 19. století je dobré zdůraznit, že „*cestování v této době ještě postrádalo pozdější distinktivní nacionální diferenciace, která se plně projevila až s růstem českého národního vědomí a vyhraněním česko-německého antagonismu*“.⁴⁰ Obyvatelé území Litoměřicka či Českého středohoří, kteří hovořili z velké většiny německy, chápali využívání poetického označení obsahující *českost* teritoriálně, a nikoliv jazykově.⁴¹

Využívání názvu v oblastech jazykově německých bylo trnem v oku části českých vlastenců, přesto hluboko do 19. století název setrval ve výše zmíněných regionech. Nelibost ohledně poněmčeného ráje se stupňovala s pomalým rozchodem politických programů české a německé částí obyvatelstva českých zemí po revolučních letech 1848 a 1849. „*Bylo asi čím dál tím problematičtější ponechat Český ráj – krajinně zvláště přitažlivou část celého království – uprostřed území, jehož obyvatelé neuměli nebo nechtěli hovořit česky. Rozpor mezi zeměpisným a etnicko-národním obsahem názvu rostl*“.⁴² Přibližně od 40. let 19. století bylo jakýmsi rájem na zemi pojmenováváno celé území českých zemí, včetně její jazykově německé části. Tato představa se objevovala u předních českých spisovatelů a básníků jako byl Josef Kajetán Tyl či Karel Hynek Mácha.⁴³ Vedle toho se kompromisně uchytila myšlenka více rájů na jednom území. Spisovatelé, básníci a historici si nacházeli svůj ráj v různých zákoutích českých zemí, převážně však na severu království.⁴⁴ Litoměřicko stále zůstávalo jedním z těchto míst, v Řivnáčově průvodci po českém království z roku 1882 je stále psáno, že „*Litoměřice leží v pěkné a velmi úrodné krajině, často „rájem českým“ zvané, právě na rozhraní jazyků a na počátku rozkošného Středohoří [...]*“.⁴⁵

Za zakladatelskou knihu dnešního Českého ráje je považována práce Václava Durycha s příznačným názvem *Z českého ráje*. Díky této knize našel název domov v česky mluvícím okolí Turnova, Mnichova Hradiště, Semil, Jičína a Sobotky. Cestopisné kresby, jak charakterizoval knihu sám autor, spatřily světlo světa poprvé v roce 1886.

---

³⁹ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 14.

⁴⁰ KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu*, 2009, s. 260.

⁴¹ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 14.

⁴² Tamtéž, s. 15–16.

⁴³ Tamtéž, s. 14.

⁴⁴ Tamtéž, s. 16.

⁴⁵ *Řivnáčův průvodce po království Českém*, 1882, s. 501.

V následujících letech byly zhotoveny další dotisky, což svědčilo o jejich velké popularitě. Turnovskému rodákovi Václavu Durychovi, mimochodem otcí známějšího spisovatele historické beletrie Jaroslava Durycha, bylo v době vydání knihy 23 let a pracoval jako redaktor a novinář v Hradci Králové. Vydání knihy odůvodňoval neexistencí českého průvodce pro oblast Pojizeří, což mělo být jednou z příčin, proč jí navštěvují spíše němečtí turisté, a nikoliv ti čeští. Vyjadřování tohoto typu reflektovalo celozemské události a každodenní boje o práva mezi českým a německým jazykem.⁴⁶ Česko-německý antagonismus je z cestopisu cítit hned v jeho úvodu. „*Turnovské okolí zasluhuje také v pravém slova smyslu názvu „Český ráj“, rovněž jako plným právem přísluší našemu, cizáckými zmijemi ohroženému, statečnému Pojizeří název: „Česká stráž“. Vanou do těch nebetyčných našich hor a do těch strmých českých skal od severu větry ledové, a velké štěstí, že ty skály a hory brání, aby nám v Pojizeří ten mladý český dorost nezakrnl, nezahynul. Sviští, hlavně v poslední době, divá meluzina kolem českých chalup, ale v chalupách těch žijí srdce věrná, mužové mozolných rukou, ženy zastaralých tváří, kteréž jako ti staří Chodové na jižním pomezí našeho staroslavného svatováclavského království nedávají uhasnouti strážným ohňům. A necht' i sviští divoký vír kolem; necht' od severu šklebí se obloha sinavými blesky; necht' bije hrom v ta tvrdá skalní čela: ty české skály se přece nepodají, a v těch českých chaloupkách je útulno, vždyť se v nich za zimních večerů předou s kůžele bájí spolu upomínky na starou slávu českého národa. Ten kraj se nám neodrodí nikdy; ten kraj nejkrásnější perlou v naší svaté čelence“.*⁴⁷ Povzdech ohledně situace v českých zemích se v knize objevil i při obhajování výběru jejího názvu. „*A jsou-li Šumava, Krkonoše a vůbec celá česká země skutečným rájem, ačkoli nám do toho ráje v ohledu politickém ještě mnoho chybí, tož jest turnovská krajina nejkrásnějším jeho oddílem, neboť v ní nahromaděno je těch přírodních skvostů nejvíce“.*⁴⁸ Podobně píše i na konci knihy: „*Občanstvo turnovské jest skutečně neohroženým a vytrvalým zápasníkem za rozkvět českých práv a pevnou hrází proti návalu ječivých vln germánského oceánu. Dejž Bůh, abychom nejen o tomto území, ale i o celém staroslavném našem království mohli co nejdříve tvrditi, že je nám pravým „českým rájem“!*⁴⁹ Při použití názvu se mohl Václav Durych inspirovat u místních patriotů.⁵⁰

---

⁴⁶ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 17.

⁴⁷ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 2.

⁴⁸ Tamtéž, s. 2.

⁴⁹ Tamtéž, s. 319.

Označení *český ráj* se nadále využívalo i pro ostatní oblasti, které tak byly pojmenovány již v minulosti. Zvláště němečtí autoři se názvu nechtěli vzdát, pro Litoměřicko to platilo snad nejvíce. Čeští spisovatelé tuto oblast začali časem označovat spíše za *zahradu Čech*. Definitivně se používání názvu pro litoměřickou oblast vytratilo s odsunem Němců po druhé světové válce.⁵¹ Důležité pro uchycení názvu v regionu Pojizeří byly počiny další autorů, kteří název přijali za svůj a dál ho rozšiřovali. Již v roce 1887 vydal učitel Josef Zdeněk Prýl první díl svého

Ilustrace Aloise Nejedlého z Durychova cestopisu, 1886
© Václav Durych – Z českého ráje

Průvodce Českým rájem, který měl posloužit výpravě amerických Čechů z června onoho roku.⁵² Pro turisty v něm popsal památky a přírodní zajímavosti Turnova, Valdštejna, Hrubé Skály, Trosek či sedmihorských lázní. O čtyři roky později mu vyšel druhý díl průvodce týkající se Malé Skály, Sychrova a Kozákova.⁵³ Právě autoři publikací a letáků lákajících turisty k návštěvě Turnovska viděli v názvu velký reklamní potenciál a postupně ho do svých materiálů zapracovali. Jednoduše spoléhali na to, že turisté budou chtít vidět onen ráj na vlastní oči. Durychovy a Prýlovy průvodce měly pro turistiku v Českém ráji velký význam, o tom svědčí i zápis novináře Václava Kudrnáče z roku 1892. „*Krajinu turnovskou zvolili a svoji návštěvou vyznamenali zejména krajané Češi američtí*

⁵⁰ MIKULE, František. *Jak vzniklo pojmenování Český ráj*, 2010, s. 27.

⁵¹ ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje*, 2005, s. 15.

⁵² PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Turnov, Valdštejn, Hrubá skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím Turnov*, 1887.

⁵³ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*, 1891.

památným, velkolepým výletem Sokolů do krajiny Hruboskalské roku 1887. Od těch dob, kdy zobrazovány a popisovány byly partie Turnovska častěji v předních časopisech a tiskopisech, vzrostl i zájem pro »český ráj« a obyvatelstvo, kteréž pochopujíc význam toho, samo se přičiňuje zpříjemniti cizincům pobyt a usnadňuje jim průvod a ubytování i dopravu, zejména zřízením četných hotelů a hostinců“.⁵⁴

Nově lokalizovaný český ráj nedostal vlastní heslo v Ottově slovníku, u zápisu města Turnova je však poznámka, že „*leží uprostřed krásné krajiny, která právem »Český ráj« se nazývá, a ježto hodí se nejlépe za východisko, stal se střediskem čilého turistického ruchu*“.⁵⁵ Název do svých prací přejímali i významní čeští historici. Za všechny je dobré si uvést Josefa Vítězslava Šimáka, který dokonce vydal vlastního *Průvodce českým rájem*, ve kterém sepsal tipy na 150 výletů do okolí Turnova.⁵⁶ Stejně tak Josef Pekař v předmluvě ke své slavné *Knize o Kosti* vydané poprvé roku 1910 psal, že „*šťěstí bylo mi příznivo: v bohatém rodinném archivu černínském v Jinřdichově Hradci otevřelo mi cestu na Kost 17. století, na tu Kost, která je nejzachovalejší a nejmonumentálnější hradní pevností Českého ráje a malebností polohy své má málo sobě rovných v království*“.⁵⁷ Jedná se o důkazy, že zde pojem od vydání Durychovy knihy v průběhu dalších let zdomácněl.⁵⁸ Symbolem nově lokalizovaného Českého ráje se stal hrad Trosky, jehož dvě unikátní věže byly k propagaci regionu využívány nejvíce.⁵⁹ Dokladem přitažlivosti hradu bylo uspořádání českého oddělení na rakouské výstavě v Londýně. Cílem výstavy z roku 1906 bylo představit anglické veřejnosti kulturní a turistické zajímavosti nacházející se na území habsburského soustátí, pro prezentaci severních Čech byl zvolen právě obraz Trosek.⁶⁰

---

⁵⁴ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář města Turnova: místopisný průvodce a poučný ukazovatel*. Turnov: Hlasy Listů Pojizerských, 1892, s. 9.

⁵⁵ *Ottův slovník naučný*. Praha: J. Otto, 1906, 25. díl, s. 940.

⁵⁶ ŠIMÁK, Josef Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: stopadesát výletů z Turnova*, 1904.

⁵⁷ PEKAŘ, Josef. *Knihy o Kosti: kus české historie*. Praha: Melantrich, 1935, předmluva k čtenářům.

⁵⁸ KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu*, 2009, s. 261.

⁵⁹ JÚNOVÁ, Lenka. *Český ráj v perspektivě antropologie krajiny*, 2012, s. 66.

⁶⁰ *Česká výstava v Londýně 1906*. In: *Časopis turistů*, roč. XVII., č. 12, 1905, s. 397.

4. Rozvoj turistiky v druhé polovině 19. století

Již předchozí kapitoly nastínily základní předpoklady, díky kterým se začalo pomalými krůčky formovat cestování za poznáním a zábavou. Některé je dobré si dále rozvést, protože právě v druhé polovině 19. století přispěly k tomu, aby se z turistiky stala masová a organizovaná záležitost. Stále narůstající fond volného času a lepší finanční zabezpečení se jasně promítlo do zvyšujícího se počtu cestovatelů. Na to reagoval sektor služeb a pro cestovatele se budovalo základní zázemí, které mělo uspokojovat jejich potřeby při podnikání kratších i delších výprav. Objevovaly se nové ubytovací a stravovací zařízení, zkvalitňovala se dopravní spojení na atraktivní místa a zlepšovala se propagace kulturních a přírodních pamětihodností, které v daném regionu neměl turista vynechat.⁶¹ Na začátek je si také dobré říct, že právo v habsburských zemích se cestovnímu ruchu zase tolik nevěnovalo. „*Již za monarchie se objevují živnosti známé i v současnosti jako je průvodce nebo cestovní kancelář, ale tyto problémy byly řešeny spíše v rámci celkového vývoje živnostenského práva než cílené legislativy věnované cestovnímu ruchu*“.⁶² Turistická organizovanost pak byla řešena v rámci spolkového zákona.

---

⁶¹ ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu*, 2009, s. 49.

⁶² PETRÁŠ, René. *Vývoj a tradice právní úpravy cestovního ruchu*. In: *Právněhistorické studie*. Praha: Karolinum Sv. 48/1, 2018, s. 17–18.

4.1. Volný čas

Základním předpokladem pro rozvoj turistiky se stala zvyšující se životní úroveň obyvatel českých zemí, která se mimo jiné vyznačovala svobodným nakládáním s fondem volného času. Nárůst volného času je dáván do souvislosti s pokračující průmyslovou revolucí, díky které se cyklické pojetí času postupně proměnilo na lineární představu o čase, méně závislou na přírodě. Jasně stanovování pracovní doby oddělilo čas k práci od času na odpočinek. Objevil se *„čas, v němž člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce, z nutnosti zachování vlastního biofyzického či rodinného systému, z respektu k náboženským či společenským povinnostem. Čas pro svobodnou volbu činností spojených s příjemnými prožitky“*.⁶³ Velmi důležité bylo v roce 1905 uzákonění čtyřadvacetihodinového nedělního klidu.⁶⁴

Mezi mimopracovní aktivity se postupně zařazovala stále oblíbenější turistika, ať už k znovunabytí fyzických a duševních sil či aktivnímu poznávání různých končin českých zemí. Fenomén volného času se šířil horizontálně od vyšších společenských vrstev do těch nižších. Podle Štemberka se dělila společnost v souvislosti s cestováním na tři základní tábory. První okruh, ze kterého se rekrutovali potenciální turisté, představovala inteligence a svobodná povolání. Zařazovali se sem lékaři, právníci, úředníci, učitelé, umělci, živnostníci či továrníci, právě ti disponovali dostačujícím volným časem a finančními prostředky. Druhou skupinu tvořilo dělnictvo, které oproti první skupině mělo potřebného volného času a peněz méně, a tak se soustředilo spíše na kratší výletování. Třetí skupinu pak vytvářeli obyvatelé venkova. Převážná část venkovanů neměla zprvu pro cestování za zábavou a poznáním pochopení, do procesu formování turistiky se zapojili jako jedni z posledních.⁶⁵

Významnou skupinku cestujících představovali studenti, kteří disponovali volným časem především v období prázdnin. Na počátku 19. století připadaly studentské prázdniny v habsburské monarchii zpravidla na konec září a téměř celý říjen. V roce 1829 pak přesunula studijní dvorská komise prázdniny na teplejší období v roce, na většině škol trvaly od 15. srpna do 1. října. Prázdninové cesty byly dobově označovány jako feriální.

---

⁶³ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 295.

⁶⁴ Tamtéž, s. 296.

⁶⁵ ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu*, 2009, s. 50.

Na cestující studenty reagovaly v poslední třetině 19. století i samotné spolky, kdy se jim snažily usnadnit cestování například v podobě studentských nocleháren.⁶⁶ Studenti byli vedeni k návštěvě památek i v rámci hodin dějepisu a školních výletů.

Předpokladem k rozvoji turistiky byla změna vztahu člověka k přírodě, realizována zvláště ze strany měšťanské společnosti. S postupujícím procesem industrializace se zhoršovaly podmínky pro život ve městě, a tak se lidé častěji vydávali za zdravým vzduchem do přírody.⁶⁷ Výlety do přírody byly též chápány jako podstatná část vzdělání, i proto začaly být ve větší míře propagovány učiteli či lékaři.⁶⁸

---

⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, 2017, s. 297–298.

⁶⁷ ENGLOVÁ, Jana. *Proměny cestování na počátku 19. stol.*, 1995, s. 361.

⁶⁸ CHODĚJOVSKÁ, Eva. *"Cesty, vyhlídky a rokle jmény označiti". Počátky turistiky v Prachovských skalách*, 2012, s. 36.

4.2. Železnice

Budování železnice je bráno za jeden z hlavních důvodů masovějšího rozšíření turistiky po zemích habsburského soustátí. Cestovatelé našli ve vlcích rychlý a cenově dostupný dopravní prostředek, který je dokázal celkem pohodlně dostat do různých koutů českých zemí. Pro příliv turistů do Turnova a Českého ráje se zprvu staly klíčové dvě dráhy, a to Jihoseveroněmecká spojovací a Turnovsko-kralupsko-pražská. Obě tratě byly vybudovány během *železniční horečky*, která naplno vypukla v třetí čtvrtině 19. století, poté co roku 1854 přenechal stát výstavbu železnice na soukromníkům. Dobudování základní železniční sítě v českých zemích se tak ujali hlavně velcí podnikatelé, průmyslníci, uhlobaroni a velkostatkáři. Označovat období od začátku 50. let do konce 70. let 19. století za éru železnice je zcela oprávněné, jelikož délka železničních tratí vzrostla za tu dobu téměř šestinásobně, asi z 920 kilometrů na 5 550 kilometrů.⁶⁹ Turnov byl díky tomuto stavitelskému boomu zakreslen do vznikající železniční mapy českých zemí.

Jihoseveroněmecká spojovací dráha (*k.k. priv. Süd-norddeutsche Verbindungsbahn*) navedla železnici skrz Turnov na trase z Liberce do Pardubic. Iniciátory postavení tratě, jako ostatně u spousty dalších železnic v rakouských zemích, byli podnikaví bratři Kleinové a stavitel Vojtěch Lanna. Jednou z hlavních myšlenek dráhy bylo spojení německých zemí a severu Čech s Vídní a alpskými zeměmi. Se stavbou jednokolejné dráhy o 161 kilometrech se začalo v září 1856 u Pardubic, o měsíc později i ze směru od Liberce. Celé spojení s odbočkou z Josefova k uhelným dolům ve Svatoňovicích bylo hotovo do tří let.⁷⁰ Nedlouho po otevření celé pardubicko-liberecké dráhy vyšel německý průvodce kopírující její trať, ve kterém se stručně turistům popisovalo, kterépak pamětihodnosti se daly na trase zhlédnout.⁷¹

Druhou významnou trať tvořila Turnovsko-kralupsko-pražská dráha (*k.k. priv. Turnau-Kralup-Prager Eisenbahn*), která spojila srdce Českého ráje se samotným srdcem českých zemí. Úsek mezi Kralupy nad Vltavou a Turnovem byl vystaven mezi lety 1864 a 1865, provoz na odbočce tratě z Neratovic do Prahy pak byl zahájen v roce 1872.⁷² Vedle průmyslového využití nabyla dráha na důležitosti turistické, jelikož poskytla pražským

---

⁶⁹ KREJČÍŘÍK, Mojmír. *Po stopách našich železnic*. Praha: Nadas, 1991, s. 80–82.

⁷⁰ Tamtéž, s. 85.

⁷¹ KLUTSCHAK, Franz. *Auf der Reichenberg-Pardubitzer Bahn ins Gebirge: ein Büchlein für Touristen*. Prag: F.A. Credner, 1860.

⁷² KREJČÍŘÍK, Mojmír. *Po stopách našich železnic*, 1991, s. 90.

hostům přímé dopravní spojení do Českého ráje. Dráha byla úzce personálně napojena na projekt České severní dráhy (*k. k. priv. Böhmische Nordbahn-Gesellschaft*), se kterou v roce 1882 vytvořila fúzi a převzala její název. Obě výše zmíněné dráhy, jak Jihooseveroněmecká spojovací, tak Česká severní, podlehly na konci desátých let 20. století zestátnění.

Nádraží v Turnově, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 763

V říjnu 1903 zahájila provoz místní dráha mezi Jičínem a Turnovem. Ta se stala pro turisty cestující v Českém ráji jednou z hlavních, neboť na ní umístěné nádražní stanice ztělesňovaly skvělé výchozí body pro putování po regionu. Z Jinolic či Libuně mohli po pár kilometrech dojít do Prachovských skal, z Ktové či Rovenska vystoupat na hrad Trosky či ze Sedmihorek a Hrubé Skály prozkoumávat tamní skalní města. Lístky se na tomto spojení vydávaly přímo u vlakových průvodčích.⁷³ V Turnově sloužila pro účely místní dráhy budova postavená naproti hlavní budově nádraží, k ní byl naveden nadzemní mostek přes kolejiště. Tato stanice byla uzavřena v roce 1910, kdy se rozhodlo, že vlaky místní dráhy budou rovněž odbavovány před centrální budovou nádraží.⁷⁴

⁷³ Zahájení dopravy na místní dráze Jičín-Rovensko-Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 11, 1903, s. 388.

⁷⁴ Uzavření stanice Turnov místní dráha. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 5, 1910, s. 245.

Nádražní budova místní dráhy Turnov-Jičín, první polovina 20. století
© Sběrka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

Značnou nevýhodou turnovského nádraží byla skutečnost, že neleželo přímo v katastru města, nýbrž spadalo pod samosprávu sousední obce Modřišice, respektive pod jednu z jejích osad – Nudvojovice. Katastr této obce sahal přes dnešní Nádražní ulici až po viadukt. Ze strany města Turnova tak zde nebyla patřičná možnost a ochota zvelebovat něco, co vlastně nebylo pod jejich správou. Po dlouhou dobu nebyla na nádražním předměstí zavedena kanalizace či alespoň vystaveny pořádné chodníky. Prvotní dojem turistů, kteří viděli okolí nádraží v tomto stavu, byl často nevalný. Úzké vazby na město zde nepochybně byly, vždyť elektrický proud sem byl naveden z turnovských elektráren. Místní podnikatelé si též radši psali jako sídlo svých provozoven Turnov, a nikoliv Modřišice či Nudvojovice. K oficiálnímu připojení Nudvojovic a nádraží k Turnovu však došlo až v roce 1923, pět let po skončení velké války.⁷⁵

Pro jednotlivce či turistické spolky bylo cestování vlakem mnohem levnější než přesuny povozy či poštovními dostavníky. Organizátor cest si často zkoušel u provozovatelů drah zajistit slevy na jízdném, zvláště když se jednalo o větší skupinu cestujících. Železnice s přesně danými jízdními řády přinesla do cestovního ruchu dochvilnost, cestovatelé si museli výlety dobře naplánovat, tak aby vše stihli. Nádraží se stalo pevným bodem, kde většinou výlet začínal a končil. U nádražních budov mnohdy začínalo turistické značení. Byly zde umístěny obchody, kde si výletník mohl zakoupit pohlednice, noviny, vodu či tabák. Nedílnou součástí nádražního komplexu se stával

⁷⁵

MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 136–141.

hostinec, s jehož službami lidé na svých cestách počítali.⁷⁶ Vedle hlavní budovy turnovského nádraží tak byl například postaven hotel s příznačným názvem *U Dráhy*.

Samotná železnice a stavby s ní spojené se staly turistickým lákadlem. Tištěné průvodce hovořily o různých nádražních budovách, tunelech či mostech jako o místech, které stojí za to vidět. Jedním z takových byl na trati Jihoseveroněmecké dráhy 188 metrů dlouhý viadukt u Rakous, nacházející se mezi Železným Brodem a Turnovem. Další úchvatnou stavbu dráhy představoval klenutý viadukt u Sychrova, který se svou délkou 117 metrů a dvěma patry patřil k chloubám železničního stavitelství v zemi. Nedaleko od něho se navíc nacházel tunel protáhlý přibližně na 636 metrů, který po dlouhou dobu držel prvenství jako nejdelší tunel v Čechách.⁷⁷ Zážitkem pro turisty byla též cesta údolím Jizery spojená s projížděním tunelů vybudovaných na úseku mezi Turnovem a Semilami.

---

⁷⁶ MACKOVÁ, Marie. *Turista ve vlaku*, 2012, s. 29–31.

⁷⁷ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 60.

4.3. Turistické organizace

K rozvoji turistických spolků uvnitř habsburské monarchie v poslední třetině 19. století přispělo nepochybně obnovení ústavnosti roku 1861 a liberální zákony z roku 1867 o právu spolčovacím (zákon č. 134/1867 ř. z.) a o právu shromažďovacím (zákon č. 135 ř. z.). Ty dlouhou dobu tvořily základní předpoklad k dalšímu rozkvětu spolkového života v zemi. Zákony rušily princip výslovného povolování spolků kompetentním orgánem, tak jak to bylo uplatňováno zákonem č. 253/1852 ř. z., kdy spolek musel být dopředu povolen. Nový spolkový zákon dával lidem spolky svobodně zakládat, když se příslušné orgány zemské správy ke vzniku spolku a jeho stanovám nikterak do čtyř týdnů od podání oznámení nevyjádřily, jeho ustanovení bylo vzato na vědomí a mohl začít právoplatně fungovat. *„Kompetentním orgánem bylo stále ministerstvo vnitra, které svou výkonnou pravomoc přeneslo na místodržitelství v jednotlivých zemích, a ta pak registrační povinnosti delegovala na jednotlivá okresní hejtmanství. Tam byli zakladatelé spolku povinni předložit stanovy, jež vytyčovaly cíle spolku a cesty, kterými jich má být dosaženo, právě tak jako oznámit osoby odpovědné za činnost spolku nejen vůči veřejnosti, ale především vůči státní moci“.*⁷⁸ Spolek byl svou podstatou právnickou osobou, mohl nabývat vlastnictví. V zákoně mu byla zadána povinnost oznamovat místa konání schůzí, kam úřady politické správy mohly vysílat své dohlázele.⁷⁹ Celkově se rozvoj spolkové činnosti stal jedním z atributů dlouhého 19. století, spolky představovaly jednu z platform setkávání lidí s podobnými myšlenkami a názory, které mohli dále šířit mezi obyvatele habsburského soustátí a ovlivnit tak chod věcí veřejných. Členství ve spolcích přispívalo k prestiži jedince, i proto do nich mimo jiné vstupovaly významné osoby dané doby či regionu, přestože ve spolku moc činné nakonec nebyly. Nesmíme také zapomenout na skutečnost, že spolky v českém prostředí výrazně ovlivnily nacionalizaci společnosti. Paralelně vedle sebe vznikaly spolky podobného zaměření, které byly vymezovány národnostně.⁸⁰

Prvními turistickými organizacemi habsburské monarchie se staly spolky alpské podoby, které našly přímou inspiraci u britského Alpského klubu (*Alpine Club*), jenž

---

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, 2017, s. 345.

⁷⁹ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vydání čtvrté. Praha: Leges, 2010, s. 296–297.

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*, 2017, s. 343–354.

institucionalizoval od roku 1857 cesty Britů do tohoto rozsáhlého evropského pohoří. Roku 1862 byl ustanoven Rakouský alpský spolek (*Österreichischer Alpenverein, ÖAV*), který se snažil starat o alpské turistické značení a chaty. V počátcích se jeho členy stalo i pár turistů z českých zemí. Příbuzný Německý alpský spolek (*Deutscher Alpenverein, DAV*) byl založen roku 1869, tak aby v roce 1873 došlo k jejich spojení pod názvem Německý a rakouský alpský spolek (*Deutscher und Österreichischer Alpenverein, DuÖAV*). Tyto spolky měly obrovský vliv na šíření turistické organizovanosti do středoevropského prostoru, české země nevyjímaje. Důležitou postavou přenesení myšlenky alpinismu do českých zemí se stal Johann Stüdl, rakouský obchodník z Prahy, který v roce 1870 stál u zrodu sekce Praha Německého alpského spolku. Tato sekce, mimochodem první pobočka DAV mimo německé a alpské země, by měla být považována za první turistickou organizaci na území českých zemích. Sekce Praha DAV se jako první v českých zemích přeměnila do podoby regionálních sdružení, která byla vsazena na již existující model německých a rakouských horských spolků (*Gebirgsverein*). Ty měly upravovat cesty a značení v určitém pohoří a snažit se o jeho vlastivědné popsání. Zprvu se turistická organizovanost uchýtila hlavně v německy mluvících oblastech českých zemí.⁸¹

Turistické organizace se v českých zemích nevytvářely autochtonně, ale byly sem evidentně importovány z okolních zemí.⁸² O vybudování zemské turistické organizace v českých zemích se jako první pokusil roku 1880 ustanovený Horský spolek pro Čechy, který si podle vzoru Německého a rakouského alpského spolku vytvářel jednotlivé sekce. Významná se stala jeho sekce působící v Krkonoších.⁸³ Dále je hojně v literatuře zmiňována v souvislosti s organizováním turistiky Pohorská jednota Radhošť, založená v roce 1884 ve Frenštátě pod Radhoštěm s cílem pečovat o turistiku po Beskydech.⁸⁴

---

⁸¹ PELC, Martin. *Umění putovat*, 2009, s. 34–37.

⁸² Tamtéž, s. 28.

⁸³ Tamtéž, s. 42–43.

⁸⁴ KRÁL, Mojmír et al. *Československá turistika*, 1988, s. 12–13.

4.3.1. Založení Klubu českých turistů

Iniciativy v rámci turistické organizovanosti v českých zemích se postupně chopil Klub českých turistů. Podněty k jeho ustanovení vzešly z činnosti národních jednot, obranných spolků, které se snažily podporovat rozkvět hospodářského a kulturního života českých menšin v pohraničních oblastech s převládající německy mluvící většinou či v národnostně smíšených oblastech. U založení klubu 11. června 1888 stál předseda Národní jednoty pošumavské Vilém Kurz, předseda Národní jednoty severočeské František Čížek a architekt Vratislav Pasovský. Jeden z prvních pracovníků klubu, Leopold Mareš, připomínal v roce 1938 dvě hlavní snahy, které vedly ke vzniku klubu. Byla to „*jednak tužba pohraničních jednot ochranných, aby se dostalo organisovanou návštěvou obyvatelstvu krajů, o než pečovaly, hospodářského i morálního posílení, jednak snaha nečetného kroužku výkonných turistů, aby cestovatelský ruch mezi českým obcenstvem byl povznesen a také reprezentačně organizován*“.⁸⁵ Prvním předsedou byl výborem ustanoven známý cestovatel Vojta Náprstek, činnosti v klubu se však mnoho nevěnoval, a tak hned na počátku roku 1889 post předsedy opustil. Po krátkém předsednictví profesora Jaroslava Zdeňka se do čela klubu dostal Vratislav Pasovský, ten jako jeho předseda vydržel až do roku 1915.

Nový klub se snažil shromáždit členskou základnu a rozšířit svou činnost z centrální Prahy do místních odborů. K tomu měl posloužit vlastní *Časopis turistů*, vycházející již od roku 1889, prvotně pod vedením skvělého propagátora turistiky Viléma Kurze. Ten mimochodem sehraje důležitou roli při zakládání turnovského odboru KČT. Centrální spolek začal ihned organizovat turistické vycházky a výlety. Znáмым se stal vlakový zájezd více jak 360 mužů a žen na pařížskou světovou výstavu v létě roku 1889, který mimo jiné přinesl do

Znak Klubu českých turistů
© Časopis turistů, 1910

⁸⁵

MAREŠ, Leopold. *Jak jsme začínali před 50 lety*. In: BRYNDA, Eduard, ed., DOSTÁL, Jaroslav, ed. a PATER, Bohumil, ed. *Padesát let Klubu československých turistů: na paměť padesátého výročí své práce*, 1938, s. 30.

klubové pokladny tak důležité finanční prostředky na jeho fungování. Dalším podnikem, kterým se klub po svém vzniku skvěle prezentoval a částečně finančně zabezpečil, byl vlastní turistický pavilon na pražské jubilejní výstavě v roce 1891. Pavilón s dioramatickým obrazem bratří Liebscherů zobrazující boj pražských studentů se Švédy v roce 1648 se stal skvělým propagačním místem klubu. Souběžně s jubilejní výstavou zahájil klub projekt vybudování petřínské železné rozhledny, mladší a menší sestry Eiffelovy věže, a k ní vedoucí lanové dráhy. Úspěšného otevření se dočkaly již v průběhu roku 1891. Po skončení výstavy byl v roce 1892 k rozhledně přemístěn onen turistický pavilon, který zde v podobě známého zrcadlového bludiště stojí dodnes.

Jedním z úkolů KČT bylo rozšířit svou působnost do dalších oblastí Čech, později i na Moravu a Slezsko. Mělo se tak dít přes zakládání jednotlivých odborů. Ty mohly vzniknout jako právnické osoby v místech, kde bylo dosaženo alespoň počtu deseti členů. Mezi první odnože klubu se řadí odbory v Berouně, Jilemnicích či Rychnově nad Kněžnou. Zprvu všechny členské příspěvky plynuly do ústřední kasy, odkud byly odborům posílány subvence na jejich vlastní činnost. To bylo časem změněno, část vybraných příspěvků již zůstávala samotným odborům na hospodaření, část byla posílána na ústředí. Se zakládáním odborů byl KČT celkem úspěšný, v roce 1913 se dá napočítat 55 odborů, ve kterých se shromažďovalo zhruba 5 400 členů.

Členové KČT se od začátku fungování snažili svými aktivitami zlepšit stav turistiky v českých zemích. Jednou z těchto aktivit bylo značkování cest, které však nebylo zprvu vůbec jednoduché, jelikož se často neshledalo s pochopením majitelů jednotlivých pozemků. Museli též vyvinout značné úsilí v rámci propagace turistiky. Členská základna byla budována díky společně pořádaným výletům a zájezdům. Propagaci dále zajišťoval klubový časopis či různé průvodce, mapy a letáky, vydávané pod hlavičkou ústředního klubu či jednotlivých odborů. Klub se snažil pořádat různé přednášky a výstavy, které měly lidi nalákat k turistice. Myslelo se i na výchovu budoucí mládeže, a tak již v prvních letech byly zakládány studentské noclehárny, které měly mladým lidem usnadnit cestování po zemi. V neposlední řadě se turisté snažili vybudovat síť vlastních zařízení, kterými by se mohli prezentovat veřejnosti – chaty, noclehárny, rozhledny apod.⁸⁶

---

⁸⁶ BROŽ, Josef. *Klub českých turistů v letech 1888-1918*. In: BRYNDA, Eduard, ed., DOSTÁL, Jaroslav, ed. a PATER, Bohumil, ed. *Padesát let Klubu československých turistů: na paměť padesátého výročí své práce*, 1938, s. 32–43.

4.3.2. Založení turnovského odboru Klubu českých turistů

V českém prostředí byly svou povahou velmi blízko turistickým organizacím místní okrašlovací spolky. Ty se zabývaly podobnými aktivitami jako nově vznikající spolky turistické – staraly se o úpravu cest, vysazování zeleně, umístřování laviček či zpřístupňování vyhlídek.⁸⁷ Spolek okrašlující pro Turnov a bližší okolí se dá považovat za jakýsi předstupeň odboru KČT v Turnově, fungoval ve městě již od roku 1881. V roce 1888 mu vyšel vlastní průvodce.⁸⁸ V první polovině roku 1892, kdy začal vyvíjet iniciativu k založení turnovského odboru turistů, měl již 130 členů.⁸⁹

K založení odboru turistů v Turnově došlo 14. května 1892 v sále hotelu *Slavia*. Zde se na schůzi okrašlovacího spolku představil profesor Vilém Kurz, který byl pověřen centrální organizací KČT, aby svou přednáškovou činností šířil myšlenky organizované turistiky mimo Prahu. Po předsedovi spolku Laufbergerovi si delegát Kurz vzal slovo a líčil přítomným „*výhody turistiky pro cestovatele samotného, pro krajinu, z níž turista pochází, jakož i pro tu, kde se pilně cestuje; ukázal k národohospodářské stránce turistického průmyslu, a položil také veliký důraz na národní povinnosti českého turisty, [...]*“⁹⁰

Jeho přednáška se setkala s velkým ohlasem. Po vysvětlení stanov o poměru mezi odbory a ústředním výborem přislíbil případnou finanční podporu z klubové kasy a znovu vyslovil prosbu, „*aby občanstvo Turnovské necht' se již rozhodne pro zaražení odboru nebo samostatného spolku, přikročilo bez odkladu k činnosti turistické, zvláště pro zdejší krajinu tak naléhavé, že*

Hotel Slavia v Turnově, první desetiletí 20. stol.
© Sběrka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

⁸⁷ PELC, Martin. *Umění putovat*, 2009, s. 30–31.

⁸⁸ KOPAL, Josef. *Malý průvodce po Turnově a jeho okolí*, 1888.

⁸⁹ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář města Turnova: místopisný průvodce a poučný ukazovatel*. Turnov: Hlasý Listů Pojizerských, 1892, s. 132.

⁹⁰ *Turnov, nové středisko české turistiky*. In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 151.

*Turnov leží při rozhraní národnostním, aby takto čeleno bylo výbojným snahám německých spolků turistických“.*⁹¹ I při zakládání odboru tak byla reflektována stále přetrvávající obava, že by Český ráj mohl spadnout do rukou německého živlu v zemi. Vznik odboru KČT podpořil na schůzi obecní starosta Isidor Hák, uznávaný malíř Jan Prousek, který ostatně pražskou delegaci v čele s Vilémem Kurzem do Turnova pozval, či učitel na odborné škole Karel Resl. Poslední jmenovaný vyzval přítomné k podepisování archů, čímž se měli závazně přihlásit k členství v nově vzniklém odboru. Na samotné schůzi se nakonec zapsalo zhruba 43 členů. Úřední zápověď ke vzniku turnovského odboru KČT nepřišla, a tak se jeho členové mohli začít scházet.⁹² Valné hromady a schůze pořádali po turnovských hotelech a hostincích, v prvních letech fungování nejčastěji na náměstí v hotelu *U Korunního prince*.⁹³

---

⁹¹ *Turnov, nové středisko české turistiky*. In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 151.

⁹² SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 1, inv. č. 14, sig. I/5. *Založení odboru*.

⁹³ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 1, inv. č. 11, sig. I/2. *Valné hromady (výborové schůze, pozvánky, podklady k zápisům, listiny přítomných)*.

4.4. Lázeňství a lázně v Sedmihorkách

Rozmach lázeňství se dá považovat za jeden z předních impulzů rozvoje cestovního ruchu. Jak se životní tempo v průběhu 18. a 19. století neustále zrychlovalo, lidé začínali více pečovat o vlastní duševní a fyzické zdraví. Společenské vrstvy, které si to mohly dovolit, volily lázeňské pobyty jako formu léčebné a očistné kúry. Ne vždy však šlo pouze o zlepšení zdraví, lidé též ukazovali výjezdy do lázní své sociální postavení. Pro některé se návštěva lázní stala společenskou povinností a jistou nezbytností. Zprvu tak bylo lázeňství určeno především pro společenské elity, které pobyty braly jako svou exkluzivní záležitost.

Světového věhlasu dosáhly především lázně v západních Čechách – Karlovy Vary, Teplice či Mariánské Lázně. Sem se sjížděla i zahraniční klientela z řad říšských Němců či ruské aristokracie. Počet lázeňských hostů se pevně zvyšoval v druhé polovině 19. století, s tímto zájmem šlo ruku v ruce budování nových lázeňských míst. Nutno dodat, že nacionalizace českých zemí se projevila i v odvětví lázeňství. Na místech, kde k tomu byly vhodné podmínky, vznikaly *slovanské lázně*, které se měly stát protiváhou k těm, které ležely v německých jazykových oblastech.⁹⁴ Důvodů věnovat se lázeňství je poměrně mnoho. Jedním je ten, že lázeňští hosté podnikali výlety a stávali se tak turisty, i když jejich prvotní cíl pobytu ležel stále na procedurách a léčení.

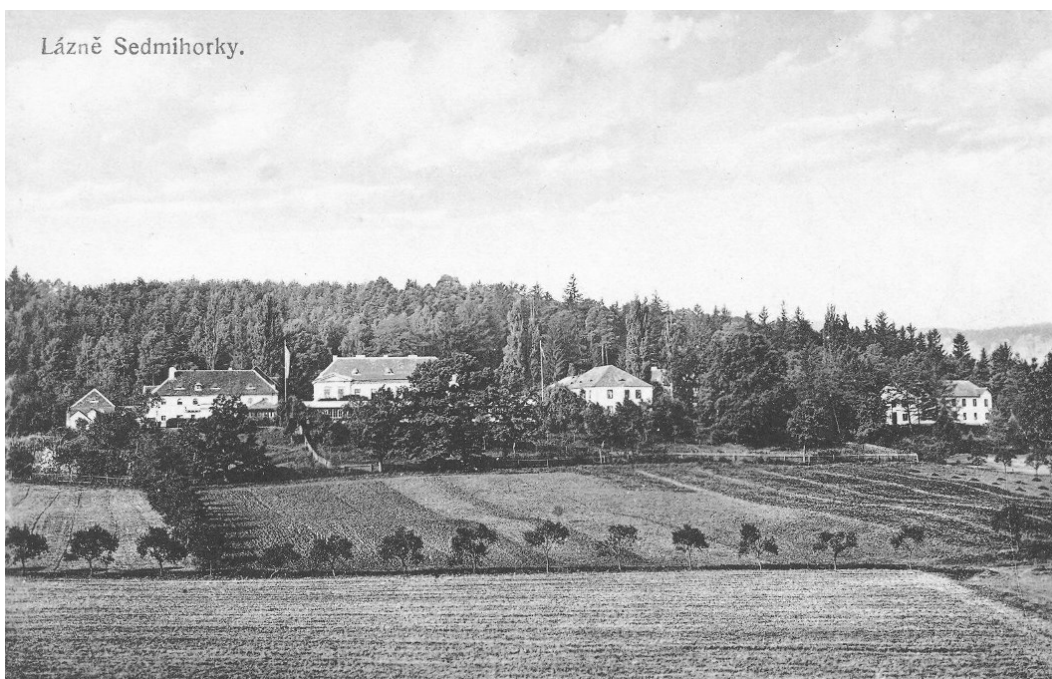
V Českém ráji byl léčebný potenciál přírody objeven v okolí obce Sedmihorky (Wartenberg). Vesnice se nacházela pár kilometrů za Turnovem při silnici směrem na Jičín a v druhé polovině 19. století se stala místem, kam se stahovali návštěvníci z různých koutů země. Místo to bylo pro zřízení lázní naprosto vynikající. Blízkost hruboskalského zámku a skalních měst nabádala k podnikání kratších procházek či delších turistických výletů. Pro orientaci po lázních a okolí bylo sepsáno několik průvodců. První německojazyčný byl vydán v roce 1858, rozšířený se následně dočkal hned několika dalších vydání.⁹⁵ Česky psaný průvodce vyšel v roce 1882 z pera Karla Müllera.⁹⁶

---

⁹⁴ ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století*, 2013, s. 78–79.

⁹⁵ *Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung*. Prag: K.k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1858.

⁹⁶ MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí: průvodce pro hosty sedmihorské a cestující*. Praha: M. Knapp, 1882.

Lázně Sedmihorky, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 169

Vodoléčitelný ústav byl v Sedmihorkách založen roku 1841 z iniciativy rytíře Antonína Šlecht (1810–1886). Rodák z Lomnice nad Popelkou vystudoval v Praze medicínu a v roce 1836 se stal městským lékařem v Turnově. Se snahou o založení ústavu se nejprve obrátil na turnovského purkmistra, ten jeho plán však odmítl a pozemky na stavbu lázní mu neposkytl. Šlechtovy snahy si ovšem všiml majitel hruboskalského panství rytíř Alois Lexa z Aehrenthalu, v roce 1839 povolal doktora do svých služeb a po diskuzích ohledně lokality lázeňského místa začali s budováním ústavu. Šlechta využil pro stavbu několik hospodářských budov v blízkosti pramene Sedmihorka, od kterého nakonec vzešlo české pojmenování lázní. Se svou domácností se sem lékař nastěhoval v červenci 1841 a do konce roku zde přivítal sedm hostů.⁹⁷ V počátcích ho navštěvovala především klientela hovořící německy. Slavnostně byly lázně otevřeny 15. května 1842. „*Přízní pánů Hruboskalských a neúnavnou horlivostí Šlechtovou šířila se chvalná pověst lázní Sedmihorských za hranice Čech, tak že každoročně hostů přibývalo; zejména Vídeň, jejíž nejpřednější lékaři chorým vřele Sedmihorky a léčebnou metodu Šlechtovu doporučovali, byla zde vždy hojným počtem zastoupena. A tak rostla návštěva stále, až dosáhla počtu 400, v některých letech jej i převyšujíc. Ze všech končin Evropy, ano i z Asie a Ameriky*

⁹⁷

MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 3–5.

*přicházejí choří do Sedmihorek, aby se odevzdali péči věhlasného našeho krajana“.*⁹⁸ Antonín Šlechta zde jako ředitel postupně vybudoval komplex šesti kamenných a pěti dřevěných budov, do kterých umístil hostinské pokoje, koupele, parní lázně, jídelny, salony či herny, tak aby lázeňští hosté našli v areálu vše, co potřebovali. Chybět nemohla ani venkovní posezení či zahrádka s altánem. Dominantou hlavní promenády byl vodotrysk a kolonáda s umě zhotoveným průčelím.

Rozebrat jednotlivé lázeňské procedury a prameny by vydalo na samostatnou práci, zde tedy jen stručná charakteristika lázní z dobového průvodce. *„Sedmihorské lázně jsou zařízení dle vzoru Priessnitzova. Léčí se zde vodou – koupáním i pitím – pohybáním se v čistém vzduchu a dietou; proto jsou zde zařízení lázně studené, parní, dešťové (spršky) a vzdušné“.*⁹⁹ Hostům a pacientům byly vedle procedur s vodou předepisovány krátké či delší vycházky, narazit na pacienty v hruboskalských lesích bylo úplně běžné. A ne vždy byli patřičně oblečení. Při vzduchové lázni byli napaření hosté posláni do lesa, kde se měli zahalení v jednoduchém přehozu vydýchat, takzvaně celým tělem. Německý spisovatel Lucian Herbert na tuto proceduru vzpomínal s nadhledem. *„Všude, kamkoli až dosud šířitelé osvěty na této zeměkouli pronikli, chodí lidé v šatech. V sedmihorském lese ale potkáváme tlupu polonahých mužů, v divém běhu proti nám se ženoucích. Podivná směs civilisace a přirozeného stavu! Nahá stehna a lejtka, nahé hořejší tělo – a přece florentinský klobouk neb panama na hlavě! Plaid na rameně, slunečník v ruce, doutník v ústech – jaká to podívaná! A tato tlupa lidí, připomínajících nám Indiány v pralesích amerických, rozloží se pak na pěkném místěčku a počne se baviti...“*¹⁰⁰ Václav Durych je ve svém cestopisu označil vtipně za *„sedmihorské moderní Adamity“*.¹⁰¹ Vzduchové lázně probíhaly za předpokladu, že v lesích bylo alespoň 16 stupňů ve stínu. Pokud tomu tak bylo, lázeňský zapíchl o půl desáté před les červenobílý prapor, kterým upozornil dámy, že *„páni půjdou do vzduchu a že je tedy dotyčná část lesa až do dvanácté hodiny pro krásnou plet’ nepřístupnou“*.¹⁰² Pro ženy byly vzduchové lázně svého času také zavedeny, ale

---

⁹⁸ MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 5.

⁹⁹ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 20–21.

¹⁰¹ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 74–75.

¹⁰² MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 32.

„jelikož to nedělalo dobrotu!“ a mravy u mužské části hostů v době této procedury velmi klesaly, byly samotným Šlechtou zrušeny.¹⁰³

V rušných letních měsících se doporučovalo k lázeňskému pobytu dopředu přihlásit, nejlépe přímo u hlavního lékaře Šlechty. Každý host dostal na uvítanou domácí řád, podle kterého se měl v lázních řídit. Ceník ubytování byl sestaven na základě toho, do jakého domu byl host přidělen. V roce 1882 cena pokoje na týden kolísala mezi 6 a 23 zlatými. Od listopadu do dubna, tedy mimo hlavní lázeňskou sezónu, byly ceny bytů sníženy. Host, který se v Sedmihorskách zdržel déle jak sedm dní, musel zaplatit lázeňský poplatek, taxa byla zpravidla dva až čtyři zlaté. Před výstavbou železnice protínající vesnici se doporučovalo návštěvníkům využít na cestu do lázní dvouspřežní vůz jezdící z turnovského nádraží.¹⁰⁴ Například v roce 1893 nabádal turnovský odbor KČT poštovní ředitelství, aby v letní sezóně byly zavedeny přímé povozové spojení z turnovského nádraží do lázní, tak aby povozy navazovaly na příjezd poledního vlaku z Prahy kolem jedenácté hodiny. Opačným směrem měl jezdit povoz tak, aby se hosté z lázní dostali do Turnova k odjezdu vlaku v šest hodin.¹⁰⁵ V poslední třetině 19. století vítaly sedmihorské lázně již pestrou škálu návštěvníků. Pobyt si zde vedle sebe odbývali šlechtici, umělci, vědci, měšťanští obchodníci, úředníci, vojáci, rolníci, a mnoho dalších lidí různého povolání a společenského postavení.¹⁰⁶ Lázně přivítaly do první světové války hned několik významných hostů. Roku 1853 sem zavítal arcivévoda Karel Ferdinand, jeho návštěvu dodnes připomíná jméno místního pramene. Z prostředí uměleckých kruhů si sem cestu našli Josef Václav Sládek, Eliška Krásnohorská či Jan Neruda.¹⁰⁷

Čas mezi procedurami si hosté zkracovali různými aktivitami. Využít mohli hned několik společenských her, velmi populární bylo hraní kulečníků a kuželek či čtení novin. Dvakrát až třikrát do týdne hrála večer místní lázeňská kapela.¹⁰⁸ Spousta hostů si ve volných chvílích vyšlápla k zámku na Hrubé Skále či na hrad Valdštejn, kde se nacházely oblíbené letní hostince. Hosté často směřovali na hruboskalský zámek přes úzké skalní prostory Myší díry, která se evidentně stala skvělou turistickou atrakcí. „*Vejdeme-li mezi ty*

---

¹⁰³ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 75.

¹⁰⁴ MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 24–29.

¹⁰⁵ *Ze světa turistického, Dráhy v turistice*. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 3, 1893, s. 62.

¹⁰⁶ MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 30.

¹⁰⁷ MIKULE, František. *Jak vzniklo pojmenování Český ráj*, 2010, s. 26–27.

¹⁰⁸ MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí*, 1882, s. 33–34.

*dvě skalní stěny, tož i za nejparnějšího dne ovane nás dech zimy, neboť slunko nemůže nikterakž v tuto rozštěpinu skalní vniknouti. Cestou tou nemožno sejíti než jednomu jen chodci a leckterý pan sládek, jemuž dalo milostivé nebe důkladný fundament do jeho břicha, octnul by se v myši díře v nepříjemných rozpacích“.*¹⁰⁹

Kroky hostů ze Sedmihorek směřovaly též do blízkého Pitrova penzionátu na Podhájí, zvláště se sem chodilo na lehké podskalské pivo. Někteří hosté se ve zdejším hostinci ubytovávali, především když byly naplněny kapacity samotných lázní. Klub českých turistů toto zpozoroval a v roce 1893 označil penzionát za jednu ze svých klubových stanic.¹¹⁰

Původní Pitrův restaurant na Podhájí,
přelom 19. a 20. století

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 144

5. listopadu 1902 zařízení postihl požár a penzionát kompletně shořel. Hostinský Pitro se rozhodl, že si opodál postaví nový a větší, a to i přes nelibost barona Felixe von Aehrenthala, který od něho pozemky chtěl odkoupit. Baron mu dokonce dělal naschvály, kdy mu neposkytl stavební materiál ze svého velkostatku a do okolí stavby rozmísťoval tabulky hlásající zákaz pohybu po veřejných cestách. Přes všechny nesnáze provozoval Pitro svůj nový penzionát až do velké války.¹¹¹

Antonín Šlechta působil v Sedmihorkách jako lázeňský lékař až do své smrti v lednu 1886. Pro své léčitelské zásluhy byl povýšen do šlechtického stavu a obdržel hned několik řádů, například řád Františka Josefa. 13. června 1890 byla slavnostně odhalena na jeho počest v areálu ústavu bronzová busta, autorem Šlechtovy podobizny byl Josef Václav Myslbek.¹¹² Řízení lázní přebrali po Šlechtovi další, a nevedli si vůbec špatně. Další nájemce lázní Jan Šourek rozšířil komplex budov o vlastní restauraci, ta nebyla vázána na

---

¹⁰⁹ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 62.

¹¹⁰ *Z našich odborů*. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 3, 1893, s. 61.

¹¹¹ ČERMÁK, Karel. *Stoleté příběhy: Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*. Jilemnice: Gentiana, 2010, s. 146.

¹¹² *Odhalení pomníku Šlechtova v Lázních Sedmihorských*. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. V., č. 12, 22.6.1894, s. 2–3.

lázeňský řád, a tak byla určena i pro stravování příležitostních návštěvníků.¹¹³ Reagoval tak na zvýšený zájem o toulky po hruboskalském skalním městě. Lázně byly také jedno z prvních míst v Českém ráji, kam se ve větší míře stahovali průvodci, snadno zde mezi hosty nalézali klientelu.

Lázně Sedmihorky – kolonáda, zahradní dům a busta Antonína Šlechty, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 165

Klub českých turistů se snažil lázeňství podporovat, jeho členové si naplno uvědomovali turistický potenciál, které skrývalo. Nešetřili však povzdechy nad skutečností, že ty slavnější, v Karlových Varech, Mariánských Lázních, Františkových Lázních či Jánských lázních, leží v německé jazykové oblasti českých zemí. I proto se snažili šířit osvětu o menších lázních, které ležely v oblastech, kde převládala čeština. Symbolizuje to heslo *Český host do českých lázní*. Doslova si přáli, aby hosté vlastními penězi nepodporovali Němce, nýbrž Čechy. Klub do vytipovaných českých lázní rozeslal dotazníky s osmnácti body, na které měli majitelé a nájemci odpovědět, tak aby je následně mohl zpracovat do seznamu.¹¹⁴ Lázně v Sedmihorkách byly jedny z těch, které se do soupisu dostaly.¹¹⁵

---

¹¹³ PRÝL. Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1887, s. 44.

¹¹⁴ *České lázně*. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 1, 1894, s. 12–13.

¹¹⁵ *České lázně*. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 7, 1894, s. 231.

Provoz léčebných lázní v Sedmihorkách přerušily události první světové války. Po jejím skončení nebyla činnost ústavu obnovena v plném rozsahu. Léčebné procedury se staly bez přítomnosti stálého lékaře okrajovou záležitostí a areál sloužil spíše jen pro ubytovávání a stravování letních hostů.

Ústav pro léčení vodou
a stanice pro léčení vzduchem, mlékem, žínčicí a masáží

Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále
(u Turnova v Čechách).

Úplně nové zařízení **vodoléčebné**, všem požadavkům vyhovující. Léčení vodou děje se dle metody osvědčené. **Elektřina, masáže.** Též se připravují lázně **jehličnaté, solnaté, železnaté, sirnaté, sladové, jodové, slatinaté, elektrické, aromatické, šumivé a pární.** Byty jsou co nejelegantněji zařízeny. Chvalně známá **kuchyně. Ceny mírné.** Řízení ve směru léčebném a zdravotním obstarává řídící lékař ústavu. **Prospekty** v české neb německé řeči se na požádání zašlou. **Dotazy a zakázky** vyřizuje lázeňská správa. **Hosté pro letní pobyt** jakož i **výletníci**, kteří rozkošné okolí seznati chtějí, jsou vítáni a naleznou vždy pohodlné přístřeší i **výtečné pohostění, obyčejné i plzeňské pivo,** jakož i **vína** všeho druhu.
S úctou veškerou
J. Šourek, podnikatel.

Inzerce lázní z Durychova průvodce po Turnově, 1889
© Václav Durych – Průvodce po Turnově a okolí

5.   Obraz turisty

Josef Vítězslav Šimák ve svém průvodci doporučoval turistům, kteří chtěli poznat Turnovsko důkladněji, aby zde setrvali alespoň týden. Při omezení se na hlavní turistické cíle a při použití vlaků nebo povozů měly stačit tři dny. Turistům přijíždějícím z větší dálky doporučoval přijet do města již večer přede dnem výletu, protože ráno do Turnova nepřijížděl vhodný vlak a byla by pro ně škoda, aby ztratili půl dne výletu jen cestou. Vzít si s sebou bicykl nedoporučoval, protože terén jim nebyl zatím přizpůsoben.¹¹⁶

Kristýna Kosinová rozděluje ve svém článku turisty dlouhého 19. století do dvou skupin. Jedny označuje jako *turisticky gramotné* a druhé jako *nezkušené*. Zkušené turisté se poznali tím, že věděli, jakou výbavu si s sebou na cesty zabalit a jak správně výlet naplánovat. Často pak druhou skupinu nezkušených častovali posměšnými označeními – *běhouni*, *tuctoví turisté* či *tak zvaní turisté*. Tak zvaní turisté se měli na výletech více než o pěší turistiku zajímat o plný žaludek.¹¹⁷ Běhoun měl být ten, kdo „*uhání po zaprášené silnici jako natažený stroj, neohlížeje se ani vpravo ani vlevo a jen hlavou svou nejraději by se již dotýkal cíle, kdyby nohy na to stačily. A leze-li do vrchu, předhání se a žene se, pokud mu ovšem stačí dech a síla, touže rychlostí jako v rovině. [...] Jen aby vítězoslavně mohl se pochlubit, že byl první na místě, nahoře. [...] Takový člověk nemá smyslu pro nic na světě a nevšímá si, co se vedle něho děje, měl by býti spíše roznašečem telegramů než turistou*“.¹¹⁸ Turisté se měli řídit jednoduchými pravidly. „*Není třeba pospíchat; do kopců stoupáme pomalu, ale vytrvale, špičkami chodidel od sebe; odpočíváme až nahoře. Slézáme-li s příkrého svahu, sestupujeme ohnuvše nohy v kolenou*“.¹¹⁹ Zkušené výletníci sami sebe označovali za *pravé*, *zběhlé* či *routinované*. Cestovat měli ve volnějším tempu, nehnat se pouze za nachozenými kilometry. Volit měli správné oblečení a přiměřené zavazadlo, a hlavně měli podnikat výlety s radostí.¹²⁰ Turista tak „*nepropase výhod různých, po nichž okem ostrovida pátrá, nepřehání cestovní své výkony, žije správně*

---

¹¹⁶ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 7–8.

¹¹⁷ KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi" a jejich snahy šířit zásady turistiky v českých zemích ve druhé polovině 19. století*. In: *Theatrum historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, č. 12, 2013, s. 158.

¹¹⁸ VELC, Ferdinand. *Slovo k turistické výchově*, In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 7, 1908, s. 295.

¹¹⁹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 7–8.

¹²⁰ KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi"*, 2013, s. 160.

a přece lacině i konečně vrací se k domácímu krbu zdrav, vesel a poučen, ba i k nové příští cestě naladěm“.¹²¹

Návody na správné cestování dávaly turistům rady, co udělat pro to, aby byl výlet úspěšný. Vedle tělesné přípravy neměl cestovatel opomenout také duševní přípravu. Tím bylo mimo jiné myšleno, že se měl ideálně ještě před výpravou seznámit s dostupnou literaturou, která se vztahovala k cíli jeho výletu. Poznatky o krajině a památkách si měl zaznamenat do příruční knížky, tak aby si je mohl na daných místech znovu připomenout.¹²² Samotné pochody měl plánovat tak na dvacet až třicet kilometrů, za hodinu měl ujít nanejvýš pět kilometrů. „*Tím zbude nám dosti času na prohlídky, zabírání se v dojmy přírodní a na odpočinky. Chraňme se únavy! [...] Necestujeme, abychom hodně prošli, nýbrž hodně procítiti*“.¹²³ Delší túry nebyly vnímány jako turistické výkony, ale výkony sportovní. Turistům, kteří chtěli na výletě vidět co nejvíce, bylo doporučováno vstávat kolem páté hodiny, aby před šestou byli již na cestě. Cestu si měli nejlépe rozdělit na dopolední a odpolední pochod. Během dne měli jíst střídavě a vydatně se najíst až večer, když přišli domů či na ubytování. K nabrání sil na další den měli ulehnout před desátou hodinou a před spánkem si ponořit nohy do studené vody a potříit lihem, aby jim zregenerovala kůži na nohou.¹²⁴

Především na hradech a zámcích se nechali turisté unášet myšlenkami, jaké osudy zde prožívali jejich bývalí obyvatelé. Turistické průvodce a cestovní deníky často zachycují pocity autora, včetně prožívání radosti a smutku, když se zamýšlí nad životy svých předků.¹²⁵ „*Marně vtírají se nám myšlenky, kde že jsou ty doby středověkého rytířství, kdy i zde v pevných dobách hradních panoval život čilý, veselý, kdy roh hlasný s vysoké věže hradní zazníval dálným údolím!*“¹²⁶ Takto si například zaznamenal své pocity Josef Prýl při vstupu do hradu Vranov na Malé Skále. Již v 19. století byly památky zatraktivňovány různými pověstmi a bájemi, mnohdy byly romantické pověsti stavěny

---

¹²¹ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*. Praha: Klub českých turistů, 1897, s. 4.

¹²² Tamtéž s. 5.

¹²³ Tamtéž, s. 6.

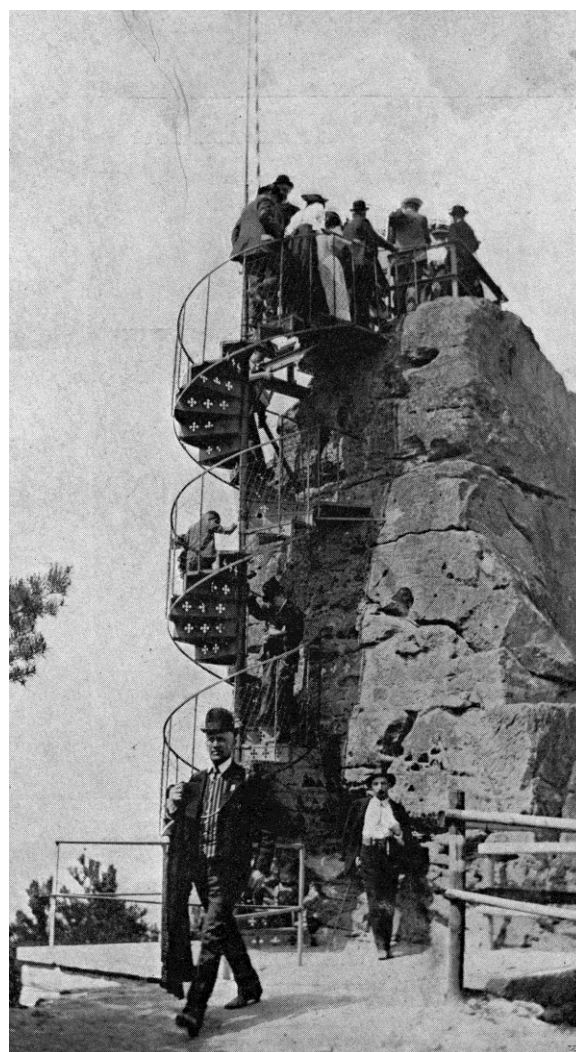
¹²⁴ *Pokyny zdravotní a jiné*. In: *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910*. Praha: Klub českých turistů, 1910, s. 10.

¹²⁵ TÝFOVÁ, Marcela. *Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století*, 2016, s. 20.

¹²⁶ PRÝL, Josef Zdeněk, *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 22.

naroven historickým pramenům. A tak se mohl výletník na Troskách seznámit s příběhem znesvářených sester, kterak na sebe pokřikovaly z jedné věže na druhou. Na hradě Kosti zase bylo připomínáno, jak si na něm při jeho domnělém dobývání vylámal zuby samotný Jan Žižka. Mimochodem právě on údajně prohlásil, že hrad je tvrdý jako kost. Skoro ke každému místu se vázala nějaká ta pověst. Představovaly jakési lákadlo na turisty, výletník si často o jejich vyprávění sám říkal. Mnohé jsou na hradech a zámcích živé dodnes.

Vzrůstající návštěvnost objektů s sebou přinesla i negativa. Ne vždy se návštěvníci chovali k památkám šetrně, zvláště volně přístupné hradní zříceniny podléhaly pod vlivem turistiky ještě větší zkáze. Návštěvníci prováděli na památkách neodborné vykopávky a odnášeli si odsud suvenýry v podobě drobných předmětů. Rytí jmen do skal či omítek hradů bylo též běžné.¹²⁷ Václav Durych se takhle zděsil nad počtem *jmen hloupých* vyrytých na skalní pohovce umístěné na Mariánské vyhlídce v Hruboskalsku.¹²⁸ Chráněna nebyla ani místa, kde měli výletníci možnost zvěčnit své iniciály do pamětní knihy.¹²⁹ V lesích, parcích a sadech zase turisté často poškozovali porost a odnášeli si odsud vzácné rostliny, nehledě na to, že je ještě znečišťovaly odpadky, které zde jen tak pohazovali.¹³⁰ Čeněk Hevera, který

Pražští výletníci na Hlavatici, 10. léta 20. stol.
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-HD 662

¹²⁷ TÝFOVÁ, Marcela. *Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století*, 2016, s. 20.

¹²⁸ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 28.

¹²⁹ PANÝREK, D. *Jména hloupých...* In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 12, 1911, s. 559–561.

¹³⁰ BŘEHOVSKÝ, Stanislav. *Z našeho venkova*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 10, 1899, s. 357.

navštívil Český ráj s pražským odborem KČT v létě roku 1905, si zase stěžoval v klubovém časopise na lidi, kteří si chtěli na výletních místech přivydělat muzikou. Uvnitř skalního města na Hruboskalsku potkával flašinetáře, na hradě Valdštejně zase harmonikáře.¹³¹

Neukázněné cestovatele se snažil Klub českých turistů vychovávat, tak aby nekazili ostatním reputaci. V článcích přicházel s četnými radami, jak si cestu správně naplánovat, s kým cestovat či jaké vybavení a občerstvení si zabalit. K disciplinaci turistů měly vést hromadné klubové výlety, na kterých se měli nezkušení výletníci seznámit se všemi nástrahami cestování, aby následně mohli podnikat výlety vlastní.¹³² Klub se jednoduše snažil udržovat dobrý obraz turistů. Od alpských průvodců například převzal turistické desatero. Hned v prvním se hovořilo o tom, aby turisté neodkládali na cestách svoje vychování a vzdělání. V osmém přišel apel, aby nepoškozovali krajinu, neodhazovali smetí, nelezli přes ploty, neznečišťovali prameny nebo nepoškozovali ukazatele cest.¹³³ Slušný turista si taktéž neměl tropit posměch z víry, jazyka, mravů a obyčejů lidí, které při putování potkával. „*Rozumí se samo sebou, že každý turista hlásí se na cestách všude ke své národnosti (zapisuje se tudíž v pamětní knihy svým jazykem), při tom však nevede si vyzývavě, nýbrž snášlivě a skromně, nečině požadavků, jimž lze vyhověti jen v hotelu velkoměstském; také nesnižuje chýši a nocleháren na krčmy, pamětliv jsa, že zřízeny byly k osvěžení a ke spaní a že alkohol jest špatným společníkem turistovým*“.¹³⁴

---

¹³¹ HEVERA, Čeněk. *Na Kost' a Trosky*. In: *Časopis turistů*, roč. XVII., č. 7, 1905, s. 240.

¹³² KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi"*, 2013, s. 161–162.

¹³³ *Turistovo desatero*. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 3, 1907, s. 103–104.

¹³⁴ *Pokyny zdravotní a jiné*. In: *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910*. Praha: Klub českých turistů, 1910, s. 11.

5.1. Zpřístupnění památek

Většina uzamykatelných památek nebyla před první světovou válkou veřejnosti soustavně zpřístupněna. Hodně zachovalých hradů a zámků stále sloužilo jako útočiště vrchnosti či sídla úřadů, přístup do nich tak byl různě omezován. Turista dychtící po prohlídce se většinou musel obrátit k personálu majitele či na ředitelství panství.¹³⁵ Na hradu Kost se muselo při zájmu o prohlídku památky jít pro svolení k tamnímu úředníkovi, který pak s cestovateli vysílal vrátného, který se staral o provázení.¹³⁶ Podobné to bylo i na dalších památkách. Jak píše Prýl při popisu zámku na Sychrově, patřícímu od roku 1820 rodině Rohanů, „vstup do zámku, hlavně když vrchnost zde dlí – což označeno bývá vlajkou vztyčenou na věži zámecké – podroben je některým formalitám, na něž portýr, stojící obyčejně u hlavního vchodu, ochotně návštěvníky upozorní. Zahradu zámeckou a park dovoleno je prohlédnouti si jen v průvodu některého zahradníka“.¹³⁷ Je to celkem pochopitelné, protože v zámeckém parku a sklenících se nacházelo několik vzácných

Zámek Sychrov, přelom 19. a 20. století
© Václav Kudrnáč – Album pohledů Pojizeří, Podkrkonoší
a Podještědí

květin a stromů, které mohl výletník svým nešetrným počínáním poškodit či přímo úmyslně odcizit. Návštěvník se mohl v blízkosti zámku se samotným knížetem Kamilem Rohanem v pohodě střetnout, jelikož hodně pracoval na zvelebování své zahrady. Na Sychrově se dokonce vyprávěla anekdota, že si ho jeden návštěvník měl splést s řadovým zahradníkem, kdy knížete oblečeného v pracovním oděvu

žádal, aby ho zavedl za ředitelem zahrady. Ten tak bez většího zaváhání udělal, návštěvník mu dokonce dal za radu stříbrný dvacetník. Když posléze od správce zahrady zjistil, o koho se jednalo, běžel se knížeti Rohanovi hned omluvit. Ten vzal vše s humorem

¹³⁵ KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu*, 2009, s. 264.

¹³⁶ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 107.

¹³⁷ PRÝL, Josef Zdeněk, *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 52.

a s nadsázkou pravil, že si dvacetník ponechá jako svojí první odměnu.¹³⁸ I takové situace mohl výletník na cestách zažít. Přístup do zámku byl později čím dál více omezován. Cestovatel Václav Kobliska v roce 1897 uvádí, že zámek se dá navštívit pouze dopoledne, a že v parku byly populární skleníky s tropickými rostlinami zrušeny.¹³⁹ Sychrovské skleníky a zahrady byly velké lákadlo, takové, že po jejich zrušení ochabla frekvence turistů, kteří si místní končiny vybrali jako cíl výletu při putování po Českém ráji.¹⁴⁰

Aristokracie v zpřístupnění sbírek veřejnosti viděla možnost jak stále upevňovat prestiž svého rodu.¹⁴¹ Ne všichni však byli turisticce nakloněni. Často se výletníci setkávali se zákazy vstupu do lesů či do zajímavých staveb, které chtěli navštívit. Zákazy přístupu do lesů vydávali jejich majitelé především z důvodu poškozování místních kultur a plašení zvěře. Obavy měli též z nezodpovědných turistů, kteří volně v lesích odhazovali nedopalky, což mohlo vést k požárům. Nezřídka se turisté a lesní zřizenci dostávali do nepříjemných sporů.¹⁴² Rozšířeným nešvarem bylo nevhodné milování párů v lesích či nepatřičné nahlížení do domů a nerespektování soukromí rodin, které na památkách žily.¹⁴³

Korespondenční lístek *Z Hrubé Skály*,
knihtiskárna Sluka a Jiránek, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 46

¹³⁸ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 53–54.

¹³⁹ KOBLISKA, Václav. *Několik výletů z Turnova*. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 4, 1897, s. 107.

¹⁴⁰ *Schůze turistického kursu odborů turistických v „Českém ráji“*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 4, 1910, s. 194.

¹⁴¹ KREJČÍ, Marek. *Hrady a zámky v Čechách: K prehistorii turistického průmyslu*, 2007, s. 107.

¹⁴² *O některých překážkách v turistice*. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 4, 1895, s. 91–92.

¹⁴³ BŘEHOVSKÝ, Stanislav. *Z našeho venkova*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 10, 1899, s. 357.

Kupříkladu v polovině 90. let 19. století se baron Aehrenthal uchýlil k zákazu vstupu do lesů, které patřily pod jeho velkostatek, tedy do oblíbených turistických míst v okolí Hrubé Skály a Sedmihorek. Zákaz se citelně dotýkal i hostů z penzionátu Karla Štekla v bezprostřední blízkosti hruboskalského zámku. Hostinský nakonec reagoval v denním tisku vlastním prohlášením, že všechny cesty na Hruboskalsku jsou veřejné, tudíž nevidí důvod, proč by neměly být jeho hostům přístupny.¹⁴⁴ V dopise si stěžoval i na odbor turistů v Turnově, a to když správa velkostatku označila pěšiny tabulkami s varováními, že se jedná o cesty soukromé.¹⁴⁵ Turisty ve skalním městě zastavovali hajní s dotazy, zdali bydlí ve Šteklově pensionátu, teprve po negativní odpovědi jim dávali souhlas ke vstupu mezi pískovcové stěny.¹⁴⁶ Po Českém ráji tak začaly kolovat zprávy, že přístup na Valdštejn, Trosky či do Hruboskalska je zakázán. Klub českých turistů to musel začít vyvracet. Informoval, že pro cestovatele jsou památky plně přístupné, stejně tak že označené cesty k nim vedoucí jsou veřejné, tudíž pohyb po nich nesmí být jakkoliv zakazován.¹⁴⁷ Spory trvaly několik dalších let, což je patrné z toho, že se v roce 1906 obrátil odbor turistů v Turnově s žádostí na obec Hrubou Skálu, aby prohlásila cesty skutečně veřejně užívané za veřejné, aby turisti nebyli zbytečně omezováni a obtěžováni.¹⁴⁸ Ředitelství hruboskalského velkostatku turistům nakonec vyšlo vstříc a v roce 1907 si zde mohli své cesty označit.¹⁴⁹ Jen několik dní po instalaci bylo značení hned poničeno.¹⁵⁰ Turisté však svoje snažení nevzdali a během roku 1909 značené cesty v okolí Valdštejna, Hrubé Skály, Sedmihorek a Podhájí znovu obnovili.¹⁵¹ Pochopitelně se snažili přijít na to, kdo jim značky odstraňuje a ničí. Lesní úřad hruboskalského panství je ujišťoval, že žádné takové rozkazy nemá. Lesní personál se domníval, „že to spíše činí lidé, kteří mají z provádění cizinců zisk, tudíž jim jde o to, aby značených cest nebylo“.¹⁵² Turistický odbor v součinnosti s turnovským okrašlovacím spolkem dokonce vypsali na dopadení záškodníků odměnu ve výši dvaceti korun. Nebyly to pouze turistické značky

---

¹⁴⁴ Zprávy spolkové. V denních listech českých. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 7, 1895, s. 184–185.

¹⁴⁵ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 3, inv. č. 33, sig. IV/2. *Turistické stezky. Dopis Karla Štekla odboru turistů v Turnově z 9.7.1895.*

¹⁴⁶ *Denník výletu po severovýchodu českém.* In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 9–10, 1913, s. 442.

¹⁴⁷ *Různé zprávy.* In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 7, 1898, s. 172.

¹⁴⁸ *Výroční zprávy odborů za rok 1906, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 4, 1907, s. 174–175.

¹⁴⁹ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 8–10, 1907, s. 348–349.

¹⁵⁰ *Výroční zprávy odborů za rok 1907, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 3, 1908, s. 151.

¹⁵¹ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 7, 1909, s. 334.

¹⁵² *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 8–10, 1909, s. 399.

a tabulky, které byly čím dál častěji ničeny. Okrašlovacímu spolku byly nenávratně poškozovány vysázené stromy či bourány městské lavičky. Pokud policie nebo četnictvo po nahlášení škůdce dopadla, odměna neměla svědka minout.¹⁵³ Patrně i díky tomuto se v roce 1911 podařilo usvědčit při ničení turistických tabulek skupinku zedníků vracejících z práce. Byli potrestáni u okresního soudu třídním vězením.¹⁵⁴

---

¹⁵³ *Surovost vzmáhá se.* In: *Listy Pojizerské*, roč. XXIV., č. 24, 31.10.1909, s. 6.

¹⁵⁴ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 7–8, 1911, s. 419.

5.2. Nacionalizace turistiky

V poslední třetině 19. století a prvním desetiletí 20. století začala být krajina vnímána jako symbolický prostor, do kterého si české národní hnutí promítalo své touhy a představy. Jak je patrné z vlastivědných pojednání či turistických průvodců, její interpretaci se snažilo oslovit příslušníky české národní společnosti. „*Krajina samotná se stávala dějištěm mnoha příběhů spojených s identitou konkrétního místa či objektu (např. pomníky či rodiště významných osobností), k nimž se vázala kolektivní paměť českého národa. Ta s sebou nesla také reflexi významných historických událostí, ať již pozitivně či negativně vnímaných v rámci národního společenství [...]*“.¹⁵⁵ Lidé hlásící se k českému jazyku si začali interpretovat památky jako hmotné svědectví slavné české minulosti. V minulosti viděli vzory, jak dosáhnout zářné budoucnosti pro obrozený český národ.¹⁵⁶

Krajina a památky se tak staly nástroji k posílení vědomí národní (i regionální) identity. Vše nabývalo na síle v souvislosti s neúspěchy na poli státoprávních požadavků.¹⁵⁷ Vzrůstající nacionalismus se promítl i do turistiky, zvláště se zhoršovaly vztahy mezi Čechy a Němci. Z turistických průvodců poslední třetiny 19. století je již celkem silně cítit česko-německý antagonismus. Jejich autoři neustále upozorňovali na potřebu střežit Český ráj před německým živlem a zdůrazňovali důležitost toho, aby obyvatelé Pojizeří pěstovali český jazyk. K vymezování se proti Němcům jim často sloužil příběh Beneše Heřmanova z Rukopisu královédvorského. Nacházíme se stále v době, kdy rukopisy byly přijímány jako historicky věrohodné. Dle básně měli za vlády Přemysla Otakara I. na počátku 13. století vtrhnout do Čech bojovní Sasíci. Beneš Heřmanov měl zorganizovat domobranu a střetnout se s nimi, k bojům došlo údajně pod Hrubou Skálou. Češi slavně zvítězili a vytlačili Sasíky ze země. Skoro v každém průvodci je na tento boj odkazováno. Za všechny sem vkládám úryvek z cestopisu Václava Durycha. „*Tak i tenkrát za Beneše Heřmanova, kdy saští vetřelci chtěli mečem a ohněm vyhubiti vše, co český dýchalo a myslelo, svolal týž svůj selský lid, ozbrojený pouze cepy a kosami, a když Sasíci přitrhli, aby i kolem Hrubé Skály vykonali svoji krvavou missii, tu jako mrak padl na ně statný Sokolík, Beneš Heřmanov se svým věrným lidem českým a meči, cepy a kosami*

---

¹⁵⁵ MILOTOVÁ, Nina. Pouť krajinou domova: Ottovy "Čechy" jako čítanka příslušníka českého národa. In: *Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 40, č. 5, 2018, s. 39–40.

¹⁵⁶ KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu*, 2009, s. 260.

¹⁵⁷ MILOTOVÁ, Nina. *Pouť krajinou domova*, 2018, s. 40–41.

odplácel cizím krvežíznivcům jejich skutky na lidu českém – i s úroky“.¹⁵⁸ Krajina Českého ráje byla takto naplňována nacionálními významy.¹⁵⁹

Klub českých turistů se snažil nabádat cestující, aby co nejvíce využívali českého jazyka. V hostincích si tak například měli zkusit nejdříve objednat česky, až teprve když poznali, že hostinský nerozuměl, měli využít němčiny.¹⁶⁰ Celkově se česko-německé soupeření významně promítalo do fungování turistických spolků, vzájemně se předbíhaly ve značení cest nebo ve výstavbě vlastních zařízení. Pro některé turisty bylo přímo nepředstavitelné použít hostince či chaty provozované osobou hlásící se k opačné národnosti.¹⁶¹ Národní vědomí se do turistiky promítalo čím dál více. Nezřídka si turisté během výletů zpívali české národní písně, ať už si jimi jen zkracovali čas na putování, či se při nich dojíмали na památkách. Josef Prýl si do svého průvodce zaznamenal, že na vyhlídce u kříže na maloskalském Pantheonu si společně se skupinou výletnic a výletníků zapěli píseň *Kde domov můj?*. „*A když dozněla poslední sloka, oči všech leskly se šťastnou slzou, slzou lásky k vlasti, jaká vytrysknouti může jen z oka upřímné vlastenky a upřímného vlastence. [...] O! pějte, pějte, přemilé družky české, písně ty stále, by rozezvučely se po vši zemi, ve všech ústech, ve všech srdcích českých na oslavu vlasti*“.¹⁶²

Trnem v oku českých turistů bylo používání špatného názvosloví na mapách. Klub českých turistů tak vyvinul iniciativu, která měla vést k úpravám názvosloví na německých mapách generálního štábu. „*Nacházíme tu místní názvy nejen zkomolené, ale i v překladech do němčiny zcela libovolných, vzniklých z úplné neznalosti jazyka českého. [...] Ty hrozné zkomoleniny, objevující se na budovách stanic železničních, nemají zajisté jiného účelu, nežli aby hlásaly cestujícím cizincům, že země, kterou projíždějí, není českou*“.¹⁶³ Vojenské mapy generálního štábu byly na přelomu 19. a 20. století hojně v turistice používány, a to hlavně kvůli nedostatku podrobnějších map českých zemí. Klub si přál, aby se v mapách objevovalo co nejvíce místních názvů v českém jazyce. Jednotlivé odbory měly správné názvosloví zasílat na ústředí. Odbor v Turnově byl první, který tak

---

¹⁵⁸ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 36.

¹⁵⁹ JÚNOVÁ, Lenka. *Český ráj v perspektivě antropologie krajiny*, 2012, s. 10.

¹⁶⁰ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 11.

¹⁶¹ MELANOVÁ, Miloslava. *Putování do Jizerských hor a Krkonoš v době zrodu organizované turistiky*. In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995, s. 493–494.

¹⁶² PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 38.

¹⁶³ *Názvosloví map generálního štábu*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 1, 1898, s. 11.

v roce 1897 učinil.¹⁶⁴ Akce vyšla klubu jen z části. Názvy v nových vydáních map generálního štábu byly upraveny, tak aby více odpovídaly realitě, stále však byly poněmčovány. Vesnice Klokočí, takto lidově nazývaná, byla ve starším podání *Klokotz*, v novém pak už již *Klokoč*. Vesnice Károvsko již nebylo zkomoleno na *Tarousko*, ale v mapách neslo název *Karowsko*. Hrad Rotštejn pak už nebyl *Radstein*, ale *Rothstein*.¹⁶⁵

Kam až nacionalizace turistiky mohla dospět je dobře vidět na stížnostech turistů směrem k ředitelství České severní dráhy. Cestovatelé si v roce 1898 stěžovali, „že *personál vlakový nevyvolává znamení k odjezdu: „odjezd – hotovo“ v jazyku českém, ačkoli jest to pro bezpečnost cestujících velmi důležité*“ a „že *ve vyhláškách, nápisech, tiskopisech a jízdních řádech dává se i v krajinách českých přednost němčině, neb že se také užívá pouze němčiny*“.¹⁶⁶ Ředitelství na stížnosti odpovědělo. V prvním případě se ospravedlňovalo, že v dobu vyvolávání signálu odjezdu jsou již všichni cestující uvnitř vlaku, a že signál neslouží pro ně, ale pro vnitřní fungování dopravy. V druhém případě pouze konstatovalo, že tomu tak ve smíšených krajích a blízko jazykových hranic rozhodně není, a že všechny materiály jsou vydávány v obou zemských jazycích.

Češi a Němci se navzájem různě provokovali. Známou se stala akce skupinky mladých německých horolezců, kteří 17. června 1906 vylezli na Dračí skálu, jednu z dominant Hruboskalska, zapíchli na vrcholku žerď a na ní pověsili velkoněmeckou trikolóru. Provokace nenechala redaktory místních novin chladnými. „*Když byli s dílem svým hotovi, slezli opět dolů, při čemž zbytky památných žebříků zuráželi a sházeli. Čemu nejvíce při tom se musíme diviti, jest to, že čin pozoroval personál ze zámku a nepodnikl ničeho, aby tomuto vandalismu zabránil. Co pak by se asi stalo, kdyby někdo z českých výletníků neb z letních*

Dračí skály, první desetiletí 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 308

¹⁶⁴ *Názvosloví map generálního štábu.* In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 1, 1898, s. 13.

¹⁶⁵ *Správnost map generálního štábu.* In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 10, 1903, s. 335–336.

¹⁶⁶ *Železnictví.* In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 10, 1898, s. 240.

*hostů z Podháje nebo Sedmihorek učinil pouze krok ze silnice do lesa? Ihned vyřítit by se proti němu lesní zřízenec, někde v houšti ukrytý, a málo vybranými slovy hnal by jej zpět na silnici nebo by jej i udal. Avšak proti Němcům neodvážil se nikdo ničeho. Též podiviti se musíme několika turistům, kteří zcela netečně na jednání Němců přihlíželi a po jich slezení beze všeho je propustili“.*¹⁶⁷ Prapor na skále dlouho nevydržel, již 27. června přišly Národní listy s informací, že ho rozstřílel lesník Brož z Bukoviny. Mladý zedník František Vaníček pak pro jeho zbytky vylezl, nepohnul pouze se zbytkem zacementované tyče.¹⁶⁸ Pro Čechy bylo nepřipustné, aby si Němci toto dovoľovali v krajině, kterou považovali za svou.

Na konci prvního desetiletí 20. století nabýval vzájemný česko-německý antagonismus na síle. Po akci turnovského odboru turistů s vylepováním propagačních plakátů s tematikou Českého ráje po nádražních stanicích Rakouska-Uherska, přišel německý tisk hned s několika ataky. Novináři byli toho názoru, že plakáty s českým textem hyzdili staniční budovy. Noviny radily Němcům, ať se raději do Českého ráje nevydávají, protože zde mohou být bití a insultováni. To se místnímu odboru nelíbilo a v součinnosti s *Českým svazem pro povznesení návštěvy cizinců v Království českém*, jehož ostatně byl členem, se proti útokům ohradil u ministerstva veřejných prací, krajanského ministerstva i pražského místodržitelství. Žádali hlavně, „*aby se učinily u politických úřadů v těch místech, kde zmíněné noviny vycházejí, náležité kroky, aby se krajiny, kde každý turista je rád viděn, neostouzely, a tak příliv cizinců k nám neztenčoval, [...]*“.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ *Provokace Němců v českém ráji.* In. *Hlasy Pojizerské*, roč. XXI., č. 12, 29.6.1906, s. 4–5.

¹⁶⁸ *Velkoněmecká provokace na Hrubé Skále.* In. *Národní listy*, roč. XLVI, č. 46, 27.6.1906, s. 2.

¹⁶⁹ *Zostuzování naší krajiny.* In. *Hlasy Pojizerské*, roč. XXIV., č. 21, 14.11.1909, s. 7.

5.3. Vybavení turistů

Zkušení turisté se nevydávali na výlety pouze pro to, aby si prohlédli historickou památku či přírodní zajímavost, nýbrž aby si též užili samotnou chůzi a fyzickou námahu s ní spojenou.¹⁷⁰ A k tomu byla potřeba správná výbava. Hlavní zásada na konci 19. století bylo podobná té dnešní – nebrat s sebou nic zbytečného. Josef Vítězslav Šimák ubezpečoval turisty ve svém tištěném průvodci, že zvláštní přípravy nejsou dvakrát nutné, jelikož podnebí v Českém ráji je mírné a náhlých změn se nemají bát.¹⁷¹ Z oblečení bylo doporučováno si vzít teplý svrchník s kapsami, košile, slabé vlněné prádlo, podvlékačky, ponožky a lehký klobouk. Nejvhodnější látkou na cesty měl být loden, tedy silná vlněná tkanina, která měla nejlépe chránit před rozmary počasí. Vše si měli zabalit nejlépe do plaidu, hrubého vlněného šátku, který se připevňoval na řemínky a nosil na zádech. Takovýto batůžek

Turistické vybavení na putování do Českého ráje
© Časopis turistů, 1899

měl nejlépe ještě obsahovat „a) k mytí: mýdlo, hřebínek; b) k šití: jehla, niti černé a bílé, špendlíky, několik knoflíků; c) různé pomůcky: kompas, dalekohled, hodinky, ba i fotografický přístroj anebo pouze blok na kreslení; zápisník, ve kterém poznamenáme veškerá data cestovní, svá pozorování atd. bude nám ještě po letech milou památkou; d) nádobka k pití buď plochá skleněná anebo pohár kožený neb papírový“.¹⁷² Na výlety po horách se doporučovala hůl s bodcem a deštník. Příručky apelovaly na to, aby si turisté nezapomněli dopředu proslápnout boty. „Připravení musíme býti na cestu i penězi, tj. hledme si přibližně rozpočítati, kolik peněz jest nám na obmýšlenou cestu vzíti, neb jak

¹⁷⁰ KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi"*, 2013, s. 158.

¹⁷¹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 7.

¹⁷² MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 8.

*deleko s nastrádaným obnosem se dostaneme“.*¹⁷³ Šimák tvrdil, že ceny v Českém ráji jsou mírné, stačit mělo čtyři až pět korun na den, aniž by si turista odpíral pohodlí.¹⁷⁴

V létě roku 1890 popisoval Prýl skupinku výletnic na Malé Skále následovně. *„Bylo jich šest – děvčat totiž – ve krátkých šatech z hrubého plátna se širokými záhyby majících útlé boky spjaty pásy ze žluté kůže. Právě oblek výletní: sukně dosahovaly jim ke kotníkům a z polobotky vystupovala vzhůru hedvábná punčocha růžová nebo modrá dle toho, byla-li její majitelka buď brunetka nebo blondýnka“.*¹⁷⁵ Hlavy jim zdobily široké slaměné klobouky a ve vlasech měly dány stužky. Taktéž oblékání výletníků se snažil Klub českých turistů usměrňovat. Klub doporučoval nosit pohodlný a praktický кроj určený pro turistiku, ne všichni se však těmito doporučeními řídili. Turisté přicházeli s výtkami, že lidé z měšťanského prostředí chodili na hromadné výlety *„řídíce se pořekadlem, že „šaty dělají člověka“, oblékají na výlety často drahé šaty různých střihů a barev, zapominajíce, že je přec jen velký rozdíl mezi promenádou městskou a turistickým pochodem v lesích a skalách volné přírody. [...] Někteří členové klubu oděni byli v černý salonní šat, ani lakované střevíce nechyběly, jiný měl bílé kalhoty a tvrdý bílý klobouk, naškrobenou, vyžehlenou košili, upjatý tvrdý límec, drahou kravatu, ten zase kostkované šaty a žlutá perka“.*¹⁷⁶ Klub si byl vědom toho, že turisté v *lepší* oblečení jsou na venkově vnímáni lehce s despektem, usilovně tak nabádal výletníky, ať nejlépe nosí turistický кроj, který byl dostupnější pro větší okruh lidí.

Nezbytnou součástí turistického vybavení se stávaly mapy. Kartografický materiál se na přelomu 18. a 19. století začal výrazněji diferencovat a specializovat podle svého zaměření, zformovaly se tak i mapy určené pro turistiku. V českých zemích se tematická kartografie objevila v první polovině 19. století. Popularitu mapování přinesl rozvoj vědy, techniky a hospodářství. Ve větší míře se rukopisné mapy českých zemí kreslily při dostavbě hlavních státních silnic. Tyto se však moc jako turistické mapy nepoužívaly, většinou byly totiž vytvářeny ve velkém měřítku. Rozmach kartografie byl zapříčiněn rozkvětem poštovní přepravy, poštovní mapy byly již povětšinou tištěné. Rovněž vznikaly mapy zachycující stav železniční sítě. V druhé polovině 19. století se stávaly mapy dostupnější pro širší veřejnost, postupně se objevovaly podrobné mapy menších správních

¹⁷³ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 6.

¹⁷⁴ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 9.

¹⁷⁵ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 11.

¹⁷⁶ *Zprávy spolkové, Jednotný кроj turistický*. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 7, 1895, s. 182.

celků, oblíbené byly například mapy okresních hejtmanství. S nimi přicházely i mapy zaměřující se na turistiku. Cestovní mapy byly vydávány samostatně, tištěny byly rovněž jako přílohy do turistických průvodců, umístěné většinou na konci knihy. Turista na nich měl najít vyznačené silniční a pěší cesty s údaji o vzdálenostech a místních pamětihodnostech, které na cestách měl navštívit. Ideálně měly být turistické mapy vrstevnicové. Často vycházely z podkladů třetího vojenského mapování, které proběhlo v Čechách v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století. Mapy byly menších rozměrů, tak aby byly dobře přenosné. Někteří výletníci si papírové mapy podlepovali plátnem či tvrdším kartonem, tak aby jim na cestách vydržely co nejdéle.¹⁷⁷

*„Sebe nepatrnější porucha zdraví našeho – třeba malý puchýř, který se utvořil na patě vlivem shrnuté punčochy nebo tvrdšího výstupku v obuvi –, dovede znamenitě zkaliti náladu turistovu, že rázem počne nejvášnivější kletby shrnovati na všechny ševce a pro krásy přírody ztratí naprosto zájem. [...] Nemluví ani o bolení hlavy nebo nepříjemných pocitech v útrokách, které jsme ulovili v hostinci při poslední zastávce, kde nám předložili špatné pivo“.*¹⁷⁸ Cestovatelé tak neměli zapomínat ani na základní potřeby z lékárničky. Nejlépe měli mít u sebe prášky proti průjmu a bolestem břicha, salicylový lůj proti odřeninám a kyselinu citrónovou nebo cukr na zlepšení chuti vody. Místní voda se doporučovala pít až v nejnnutnějším případě, a to pouze z prověřeného čistého pramene.¹⁷⁹

V klubovém časopise se objevovaly i seznamy věcí na delší cesty za hranice českých zemí. Turista měl při balení zvážit, jestli nebude například potřebovat prášky na hmyz, signálovou píšťalku, kapesní teploměr či dokonce zbraň. Seznamy rovněž apelovaly na to, aby si člověk před delší cestou nezapomněl odhlásit v administraci noviny či doma uzavřít plyn a vodovod. *„Neméně důležité jest na konec ještě to, co s sebou na cesty brát nemáme. Je to především nevrlost a špatný humor, který by mohl propuknouti každé chvíle, při tisícových těch nesnázích, jež s každou cestou jsou nezbytně spojeny“.*¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ SEMOTANOVÁ, Eva. *Cestovní a turistické mapy v Českých zemích v 19. století*. In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995, s. 483-488.

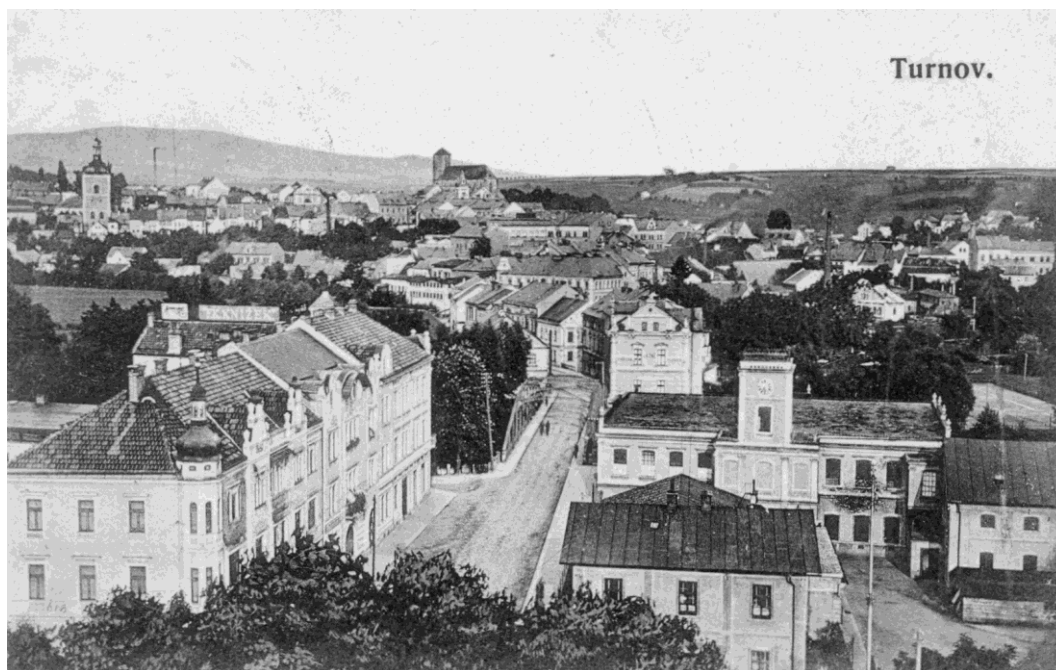
¹⁷⁸ PANÝREK, Duchoslav. *Turistovy nehody. Lékařské vademekum na cesty*. In: *Časopis turistů*, roč. XII., č. 6, 1900, s. 205.

¹⁷⁹ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 8–9.

¹⁸⁰ MODLIČOVSKÝ, Jaroslav. *Co si vzít s sebou na cestu?* In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 5, 1909, s. 207–211.

6. Turnov jako turistický cíl

Turnov ležel v samotném srdci Českého ráje a byl tak pro turisty výchozím bodem k jeho prozkoumávání. Město by se slušelo blížeji představit, protože i ono samotné nabízelo turistům několik výletních cílů. Pro práci je důležité si zkusit odpovědět na otázky, kde se cestovatelé mohli ubytovat a stravovat, kam se mohli zajít podívat a jaké další služby a aktivity jim město nabízelo.

Celkový pohled na Turnov z nádražního předměstí, 1907
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 235

6.1. Výletní místo

Turnov byl správním městem oblasti, ve městě sídlily úřady politické správy (okresní hejtmanství, okresní soud, berní úřad a další) a úřady samosprávné (městské úřady v čele se starostou a okresní úřady). Skoro ve všech místopisech a průvodcích je Turnov označován za místo, které je svou polohou na řece Jizeře a na dráze předurčeno k navštěvování a podnikání cest. Za všechny uvádím popisek Václava Kudrnáče, redaktora Hlasů Pojizerských. „*Turnov tvoří přirozené středisko této rozmilé, lesy a lučinami, řekou Jizerou oživené krajiny, jež vyniká výhodnými dopravními prostředky, jako železničním tak i silničním a poštovním spojením, a což hlavní, zdravým podnebím, hornatou a rovinnou polohou poskytuje pozorovateli tolik požitků a rozmanitosti, že oko rádo tkví a vrací se opět v kraj, kde ční mohutné, velebné, gigantické Trosky, kde v úkrytu lesa nad skalami*

a rybníky leží na historické a umělecké památky pozoruhodný hrad Kost, dále zámek barona Aehrenthala Hrubá Skála, hrad Waldštýn, i kde v lučnatém údolí Libuňky tulí se chvalně známé české lázně Sedmihorky“.¹⁸¹ Město si stále drželo slávu ve zpracování zlata a broušení drahých kamenů, lidé měli do města za kameny jezdit i z ciziny.¹⁸²

Kam se turisté mohli v rámci města zajít podívat? V průvodcích byli nabádáni k návštěvě církevních staveb, zvláště kostela Narození Panny Marie, děkanského kostela sv. Mikuláše, kostela sv. Františka z Assisi s přilehlým klášterem či kostela sv. Matěje na Hrušticí.¹⁸³ Již v období před první světovou válkou je město hojně připomínáno jako rodiště významných osobností, za všechny lze uvést slavistu Václava Fortunáta Durycha, jazykovědce Antonína Marka či cestovatele Čenka Pacлта. Jejich odkaz přitahoval návštěvníky do města. Durychův náhrobek na hřbitově u mariánského kostela či Markova pamětní deska na Sboře se staly místy, které neměl cestovatel při procházce po městě opomenout.¹⁸⁴

Korespondenční lístek *Pozdrav z Turnova nad Jizerou*, knihtiskárna Sluka a Jiránek, 1899

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 259

¹⁸¹ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář města Turnova*, 1892, s. 10.

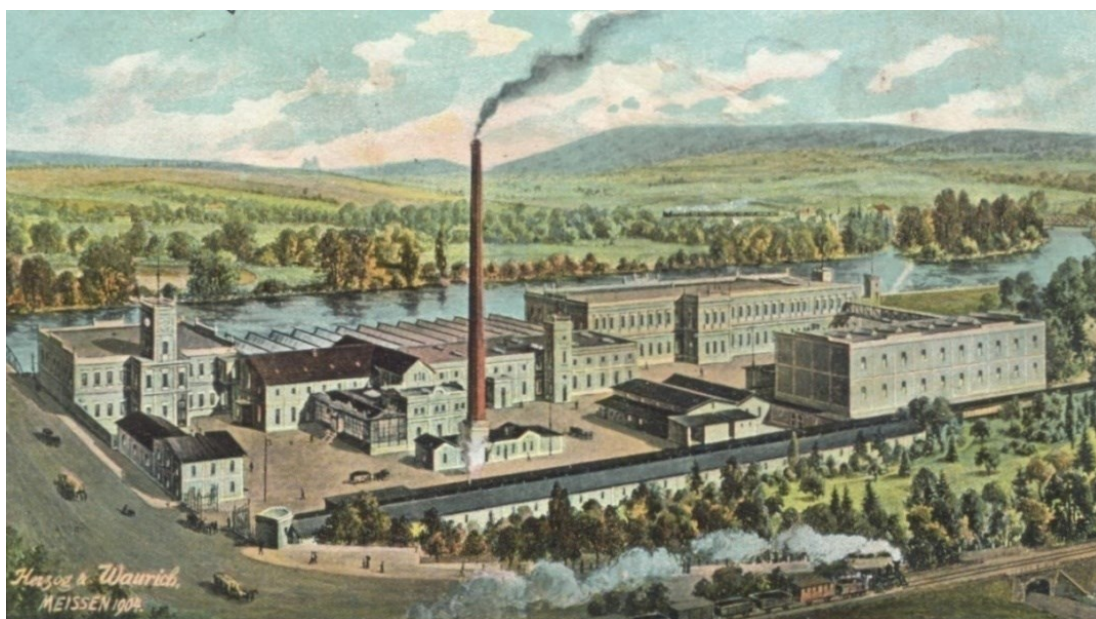
¹⁸² Tamtéž, s. 9.

¹⁸³ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1887, s. 2–3.

¹⁸⁴ Turnov, středisko turistické. In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 220.

Oblíbené místo k návštěvě představovala městská radnice, kde byly v prvním patře uchovávány sbírky muzea. Sbírký byly volně zpřístupňovány na požádání u městského úřadu.¹⁸⁵ Nedaleko muzea se zájmu turistů těšila odborná škola pro broušení a úpravu drahokamů. Založena byla roku 1884 a původně sídlila na rohu náměstí a Markovy ulice, útočiště našla v přízemí a prvním poschodí obecné a měšťanské školy pro chlapce. Secesní budova, kde se škola nachází dnes, byla postavena v letech 1909 a 1910. Lidé se zajímali i o místní průmyslové závody, například továrny na zpracování diamantů a drahokamů firmy Karla Františka Krause či dílny Františka Šlechtý. Za návštěvu Šlechtovy brusírny ve Skálově ulici měli zájemci nejlépe přispět do podpůrné dělnické pokladny. Na cestě z nádraží do centra města si turisté chodili prohlížet továrnu na výrobu provazů a lan Dra Fotra, Boháčka a spol. O prohlídku provazárny se měli lidé hlásit na pisárně u vchodu.¹⁸⁶ Návštěvníci města se též chodili dívat na zahradnický závod Korselta a spol. zřízený v prostoru za Soboteckou ulicí. Závod si zvláště díky rodině zahradníků Mašků získal slávu po celé zemi. Zahradnictví bylo veřejnosti prezentováno jako největší závod svého druhu v Rakousku a na učení sem zajížděli pěstitelé z celé Evropy.¹⁸⁷

Továrna na výrobu provazů a lan v Turnově, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 725

¹⁸⁵ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Úplný adresář průmyslového města Turnova: Místopisný průvodce a poučný ukazatel*. Turnov: V. Kudrnáč, 1897, s. 59.

¹⁸⁶ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 22.

¹⁸⁷ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 106–107.

Krásné partie na výletování nabízel městský lesík, táhnoucí se od farářství podél malé Jizery až do Dolánek, kde mohli návštěvníci na objektu Dlaskova statku obdivovat lidovou architekturu. Sady a cesty byly v Turnově spravovány okrašlovacím spolkem a nabízely hned několik možností vstupu do řeky. Spolek se od svého založení na sklonku let 1880 a 1881 snažil neustále město zvelebovat, tak aby se v něm místní i cizinci cítili dobře. I proto měl finanční podporu od města a sponzorů. Jeho členové postupně upravili městskou zeleň, vysázeli lipové aleje a zřídili sady na severním okraji města.¹⁸⁸

Nenáročnou procházkou se mohl stát výlet na nedaleký zámek Hrubý Rohozec. Již Řivnáčův průvodce po království českém z 80. let 19. století se zmiňuje o prohlídkách zámku. Za spropitné se člověk mohl nechat provést po sále s podobiznami rodiny Desfoursů, obdivovat ozdobenou jídelnu či si prohlédnout sbírky starých zbraní a skleněných pohárů.¹⁸⁹ Turisty po zámku provázel klíčník, který jim poskytl základní průvodcovský výklad.¹⁹⁰

Zámek Hrubý Rohozec, přelom 19. a 20. století
© Václav Kudrnáč – Album pohledů Pojizeří,
Podkrkonoší a Podještědí

Od roku 1903 mělo město svou vlastní plovárnu, turisté ji mohli najít na soutoku Velké a Malé Jizery, nedaleko od velkého mostu u provazárny. „*Na řece plul vor určený pro plavce, dále tu byl veliký bazén pro neplavce a tři uzavřená koupadla*“.¹⁹¹ Sezóna zde běžela zpravidla od 15. května do 15. září, otevřeno bylo každý den od páté hodiny ranní až do soumraku. Muži měli vstup na plovárnu zakázán dopoledne mezi osmou a desátou a odpoledne mezi druhou a čtvrtou hodinou, v tuto dobu byla určena výhradně pro koupání žen. V nabídce měla plovárna uzavíratelné kabiny, plavecké lekce

¹⁸⁸ MAREK, David. Z *Velkého Turnova*, 2014, s. 78–79.

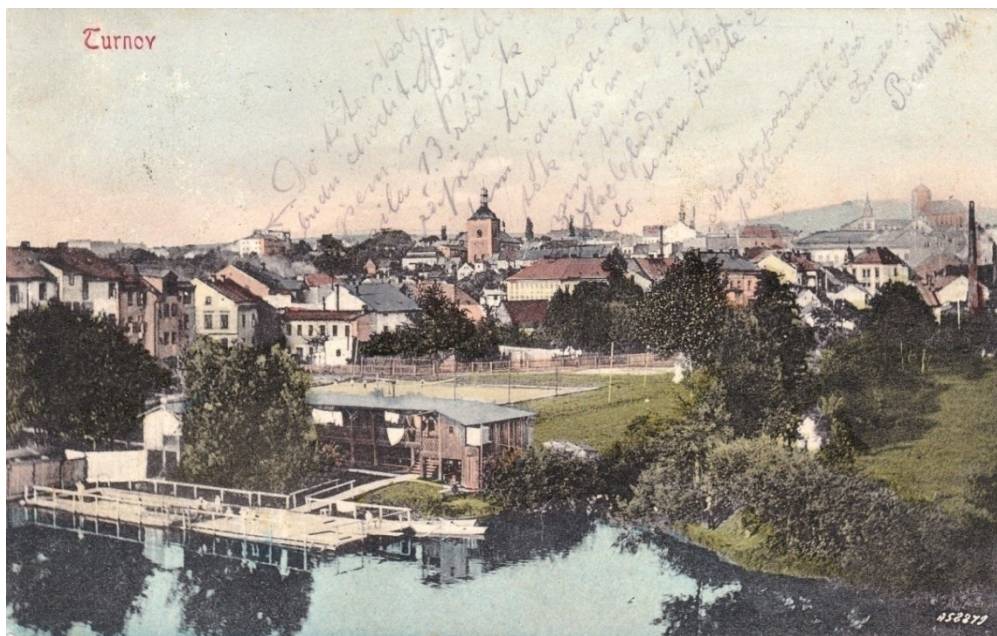
¹⁸⁹ Řivnáčův průvodce po království Českém, 1882, s. 545.

¹⁹⁰ KOBLIŠKA, Václav. *Několik výletů z Turnova*. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 4, 1897, s. 104.

¹⁹¹ MAREK, David. Z *Velkého Turnova*, 2014, s. 124.

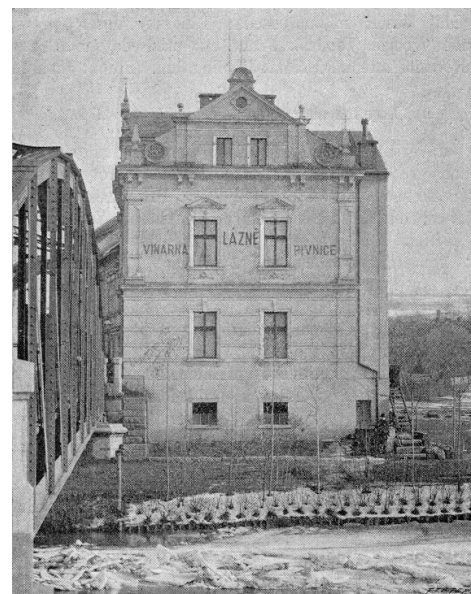

nebo půjčování loďek.¹⁹² Nedaleko velkého mostu byly od roku 1894 zřízeny Kalouskovy parní a vanové lázně, ty byly v domě čp. 536 v provozu až do první světové války.¹⁹³ Pokud nebylo venku přívětivé počasí, mohli turisté zvolit krytou variantu koupání.

Městská plovárna v Turnově, první polovina 20. století
© Sbírka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

Prýl ve svém průvodci popisuje Turnov jako „středisko výletů do čarovného Českého ráje“, kde „obyčejně turista za svůj si volívá byt, poněvadž odtud se všemi interesantními místy okolními nejpohodlnější jest spojení“.¹⁹⁴ Vypisovat všechna výletní místa, kam se mohli turisté z města vypravit, nemá moc velkou cenu. Každý, kdo Český ráj někdy navštívil, potvrdí, že jich je opravdu hodně. Cíle výletů byly v 19. století téměř totožné s těmi dnešními. Důkazem toho je propagační list akademického malíře Jana Prouška, iniciátora uspořádání turnovského

Kalouskovy lázně, konec 19. století
© Václav Kudrnáč – Adresář města
Turnova, 1897

¹⁹² MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 47, *Městská plovárna v Turnově*. In: *Letní jízdní řád drah v Turnově ústících*, Turnov: Knihtiskárna Jana Jiránka, 1904.

¹⁹³ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 126–127.

¹⁹⁴ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 5.

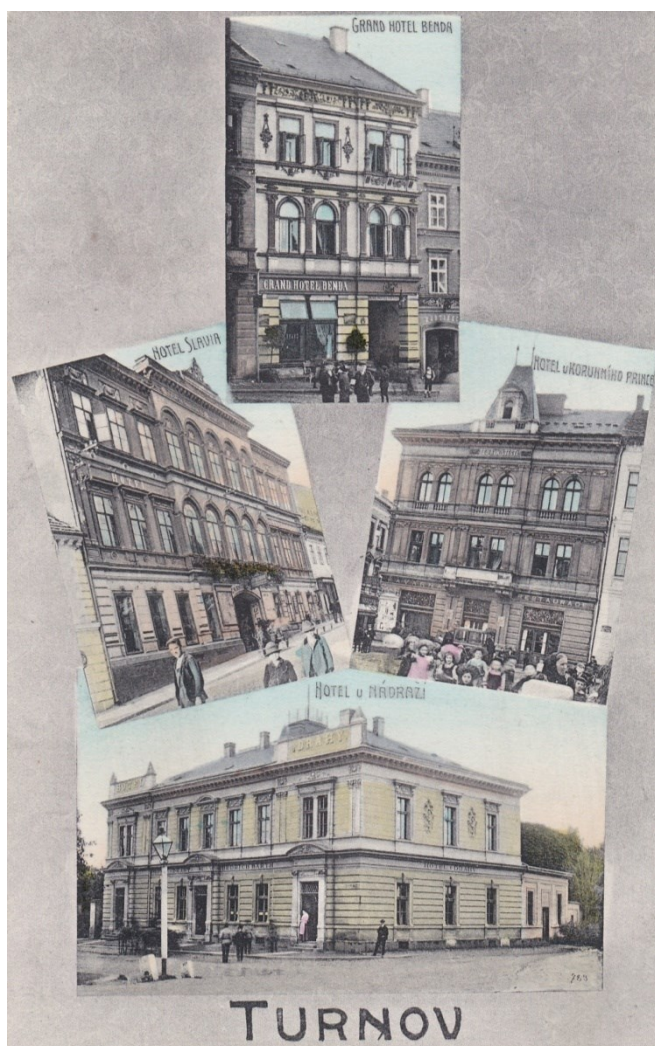

[illegible]

64

6.2. Hostince a hotely

Hotely v Turnově, první polovina 20. století
© Sběrka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

Lidé, kteří chtěli ve vlastních prostorách přechovávat cizince, podávat pokrmy, mít výčep piva a vína, prodávat lihoviny, kávu, čaj a další občerstvení a mít dovolené hry, si měli žádat o koncesi na příslušný živnostenský úřad. Takto zkráceně zněly paragrafy živnostenského řádu z roku 1859 o živnosti hostinské a výčepní. Řád apeloval na spolehlivost a bezúhonnost hostinského, taktéž počítal s možností odepřít vydání koncese tomu, u kterého „by živnosti bylo zneužíváno k podpoře zapovězené hry, přechovávačství, nemravnosti neb opilství.“¹⁹⁵ Při vydávání oprávnění měl úřad přihlížet k potřebě obyvatelstva (od toho mohlo být upuštěno ve větších městech a lázních), uzpůsobivosti

prostorů pro provoz, dobré poloze na silnici, ulici či náměstí a ke skutečnosti, zda na nová pohostinství mohly snadno dohlížet policejní úřady. K propůjčení koncese se měla vyjádřit i samotná obec a místní společenstvo pro živnost hostinskou a výčepnickou, pod které ubytovací a stravovací zařízení v budoucnu měla spadat. Při stěhování hostince do nových prostor nebyla potřeba další koncese, přesun ale živnostenský úřad musel schválit. Aby mohl hostinský provozovat výčep a občerstvení mimo své schválené stálé místnosti, měl si pořídit od živnostenského úřadu dočasnou licenci, která by ho k tomu opravňovala. V ní měl uvést, k jaké příležitosti a po jak dlouho si přeje živnost provozovat. Pokud vše

¹⁹⁵

Císařský patent č. 227/1859 ř.z., § 18, odst. 4, vydaný 20. prosince 1859.
[přístupné z <https://www.beck-online.cz>, náhled 27. 2. 2021].

u úřadu prošlo, mohl si otevřít stánek na různých slavnostech, výstavách, trhách či při vojenských manévrech a shromáždění vojsk.¹⁹⁶

Již v roce 1892 se dá v Turnově napočítat na třicet zařízení poskytujících pohostinské služby.¹⁹⁷ Prýl ve svém průvodci z roku 1887 doporučoval turistům šest hostinců nacházejících se v centru města, které se dle jeho vlastních slov honosily výbornými kuchyněmi. Skvěle měli vařit v hostinci *Slavia* na Palackého třídě a v hostinci *u Petrohradu* v Hluboké ulici. Na náměstí radil k návštěvě hostinců *u Českého granátu*, *u Belgického dvora*, *u Korunního prince* či *u Svobodů*.¹⁹⁸ Změny majitelů s sebou přinášely změny názvů hostinců. Například když Antonín Patočka koupil a přestavěl v roce 1887 hostinec *u Svobodů*, muselo zákonitě dojít k jeho přejmenování podle nového majitele.¹⁹⁹ V druhé polovině devadesátých let došlo opětovně ke změně ve vedení a hostinec čp. 3 se stal *Grandhotelem Benda*.²⁰⁰

Hostinec Svoboda, 70. léta a 20. století © Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 63
Hotel Patočka, přelom 19. a 20. století © Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 1044
Grandhotel Benda, první polovina 20. století © Muzeum Českého ráje v Turnově – A-NT 310

¹⁹⁶ *Císařský patent č. 227/1859 ř.z., § 16–20a, odst. 4, vydaný 20. prosince 1859.*
[přístupné z <https://www.beck-online.cz>, náhled 27. 2. 2021]

¹⁹⁷ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář města Turnova*, 1892, s. 79–80, 156.

¹⁹⁸ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1887, s. 2.

¹⁹⁹ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 36.

²⁰⁰ *Turnov, Grandhotel Benda na náměstí*. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 8–10, 1907, s. 355.

Ceny noclehů se v Turnově pohybovaly okolo jedné až dvou korun za noc, většina cestovních průvodců označovala ceny služeb v Českém ráji za občanské.²⁰¹ Průvodce doporučovaly v letní sezóně si dopředu pokoje na přespaní zarezervovat, zvláště když host plánoval delší pobyt v některém hotelu situovaném na turnovské náměstí či v jeho blízkosti.²⁰² Větší společnosti si měli radši dopředu objednávat i občerstvení.²⁰³

Hoteliéři a hostinští dokázali hostům obstarat povozy, ať už jen pro dopravu po městě, tak i na výjezdy za krásami Českého ráje. Pro hosty, kteří nechtěli jít pěšky ze vzdálenějšího nádražního předměstí, byly ve městě zajištěny služby omnibusů, drožek a fiakrů. Nejlevnější variantou byly omnibusy, tedy koňské povozy, které pravidelně v danou dobu vyjížděly od nádražní budovy směrem do centra. Vlastně tak představovaly první veřejnou hromadnou dopravu. Takováto cesta omnibusem stála na přelomu století dvacet krejcarů. Dvakrát tolik musel turista zaplatit za služby drožek, lehčích nájemných vozů, většinou jednospřežních, které mohly podle velikosti odvést dvě až čtyři osoby. Svoz z nádraží zajišťovaly též fiakry, to byly zase pro změnu dvouspřežní nájemné vozy, zpravidla více komfortní než drožky. Za jejich služby si host musel připlatit, jízda do centra v nich stála šedesát krejcarů. Ve

Hotel Korunní princ s fiakrem, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 1049

²⁰¹ KAFKA, Josef. *Pojížeří a Prachovské Skály*. 3. vyd. Praha: Ed. Grégr a syn, 1910, 51.

²⁰² KAFKA, Josef, ed. *Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých*, 1898, s. 138.

²⁰³ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 9.

městě bylo lidem k dispozici zhruba dvacet povozů různé kvality.²⁰⁴ Václav Durych ve svém průvodci po městě varuje turisty, že „*ceny povozů dlužno předem vyjednat, ježto jsou povozníci v letní saisoně se svými požadavky velmi nestydatí*“.²⁰⁵ I proto v roce 1909 vyvěsil odbor Klubu českých turistů v Turnově po nádražích a hotelích *Řád pro fiakristy a drožkáře*, podle kterého se měli řídit.²⁰⁶ Stalo se tak již v době, kdy nabídka vlastního povozu byla znakem každého lepšího hotelu.²⁰⁷ S postupnou elektrifikací Turnova v druhé polovině desátých let 20. století se osvětlení hotelových místností stalo dalším z kritérií, podle kterého se hosté rozhodovali. V propagačních textech hotelů se tak začaly objevovat informace o zavedení elektrického proudu.

Pokud se turista nechtěl nebo nemohl stravovat v některém z místních hostinců, nabízelo se mu několik variant k vlastnímu stravování. Ve městě se nacházely krámy řezníků a uzenářů a dvakrát do týdne zde probíhaly plodinové trhy. Možnost obstarat si proviant na cesty zde byla.²⁰⁸ Nesmí se zapomínat, že ke stravování a cestování vůbec patřilo ochutnávání místního piva. I to Turnov nabízel. Oblíbený byl pivovar pana Tábořského, jehož sídlo se nacházelo na spodním konci Palackého třídy (dnešní Hluboké ulice) a začátku ulice Sobotecké.²⁰⁹ Jeden z jeho majitelů, František Wait, působil mezi lety 1899 až 1911 jako správce pokladny turnovského odboru KČT. Jeden vlastní výčep měli v zahradním hostinci

Strojní pivovar Josef Tábořský, přelom 19. a 20. století
© Sbírká pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

²⁰⁴ KAFKA, Josef, ed. *Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých*, 1898, s. 136–138.

²⁰⁵ DURYCH, Václav. *Průvodce po Turnově a okolí*, 1889, s. 68.

²⁰⁶ *Výroční zprávy odborů za rok 1909, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 4, 1910, s. 211.

²⁰⁷ *Oznamovatel hostinství*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 4, 1910, s. 216.

²⁰⁸ KAFKA, Josef, ed. *Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých*, 1898, s. 138.

²⁰⁹ Budovy pivovaru byly srovnány se zemí v roce 1967. Dnes se na místě pivovaru nachází parkoviště. MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 104.

umístěném na Trávnici v blízkosti budovy pivovaru, druhý pak v Nudvojovicích poblíž turnovského nádraží. Nedaleko od hlavního sídla pivovaru Josefa Táborského stál pivovar pana Svobody, který měl v tamním domě čp. 245 vlastní pohostinství.²¹⁰

Kvalita hostinců kolísala od domu k domu. Zvláště u některých vesnických hostinců nebylo dvakrát o co stát. Návštěva nevětraných domů se špatnou obsluhou neznárodně zanechala v turistech hořké zážitky z cest. Běžně se v nich proháněla menší hospodářská zvířata a všeobecně se moc neuklízelo. Potraviny hostinští skladovali často v peřinách, aby na ně nelétaly mouchy. Kontrolou hygieny a kvality nabízených služeb se nikdo moc nezabýval.²¹¹ V některých domech označených cedulemi *hostinec* se nedalo najíst vůbec, protože hostinští jednoduše stravu neposkytovali. „*Jiný dokazuje zas tuze a dobře, že by si jeho pan hostinský, který živí denně nějakých třicet hostů po několik měsíců, také mohl opatřiti lepší přibory, aspoň z nového stříbra, místo těch prostých, zubatých vidliček, rozviklaných noží a plechových lžic, jež člověku div ústa nerozřežou*“.²¹² Podíl na vině za špatné pohostinství byl dáván i turistům, a to zvláště ve chvílích, kdy si takové chování hostinských nechali líbit. Přestože se jim služba nezdála, nakonec jim dobře zaplatili, a hostinští pak nedělali nic pro zlepšení služeb.²¹³ Turista měl počítat s případy, že ne všude se dobře nají. Vždy měl mít v zásobní kapse kus chleba nebo čokolády, kterým mohl rychle hlad zahnat.²¹⁴ Dle zpráv turnovského odboru KČT chyběly hostince zvláště v okolí Kopaniny, Kozákova a Rotštejna.²¹⁵

Jistým nešvarem byly pohyblivé ceny jídel a nápojů. Když hostinští věděli, že jim dorazí větší hromadná návštěva, nebáli se ceny zvyšovat. Odbor se proti této strategii ohrazoval přípisami namířenými k místnímu spolku hostinských. Hlavně chtěl, aby ceníky byly vyvěšeny vně i vevnitř hostince, tak aby turista dopředu věděl, co ho bude občerstvení stát.²¹⁶

---

²¹⁰ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 106.

²¹¹ HRDINA, J. L. *Žaludek na cestách*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 12, 1898, s. 286–288.

²¹² GUTH, Jiří. *Z našeho venkova*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 9, 1899, s. 345–346.

²¹³ BŘEHOVSKÝ, Stanislav. *Z našeho venkova*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 10, 1899, s. 357.

²¹⁴ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 8.

²¹⁵ *Zprávy z odborů, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 8–10, 1907, s. 349.

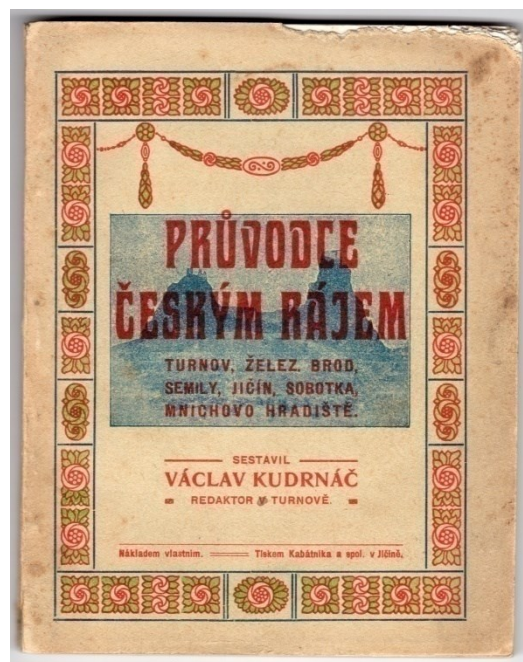
²¹⁶ *Výroční zprávy odborů za rok 1907, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 3, 1908, s. 152.

6.3. Poptavárna

Turnovský odbor Klubu Českých turistů zřídil turistickou poptavárnu již v roce svého vzniku.²¹⁷ Poptat se na věci týkající se turistiky po Českém ráji se patrně šlo v hotelu pana Eduarda Schöbla, známém to hotelu *U Korunního prince* na turnovském náměstí, kde se zprvu nacházely spolkové místnosti turistů.

Když člověk píše o podávání informací o Turnovsku a Českém ráji, měl by možná na prvním místě zmínit novináře Václava Kudrnáče (1855–1923). Ten vydával od roku 1886 regionální noviny *Hlasy Pojizerské* a *Listy Pojizerské*, ve kterých pravidelně s ostatními přispěvateli region propagoval, od roku 1907 v nich přišel s pravidelnou novinovou rubrikou věnovanou turistice. Vedle toho se zasloužil o vydávání adresářů Turnova a okolních okresů či alb s pohledy. V roce 1904 vydal Josefovi Vítězslavovi Šimákovi *Průvodce českým rájem*, který klub označil za jednu z nejlepších turistických knih o regionu.²¹⁸

Od druhé poloviny prvního desetiletí 20. století mu vycházely samostatné výletní listy a věstníky s tematikou Českého ráje, dva roky před vypuknutím války pak uspořádal svého vlastního průvodce po kraji. Jeho výletní list s příhodným názvem *Český ráj* z části subvencoval turnovský odbor Klubu českých turistů.²¹⁹ Co je zajímavé, tak i přesto, že usilovně s odborem spolupracoval, nikdy se nestal jeho členem. Ostatně měl spory s ústředním výborem klubu ohledně autorských práv na články, kdy přes výslovný zákaz výboru otiskoval příspěvky z *Časopisu turistů* ve svých periodikách.²²⁰

Václav Kudrnáč – Průvodce českým rájem, 1912
© Muzeum Českého ráje v Turnově – KRL 588

²¹⁷ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1892, přednesená o řádné valné hromadě dne 19.2.1893. Praha: F. Šimáček, 1893, s. 15.

²¹⁸ Nové publikace české. Průvodce českým rájem. In: Časopis turistů, roč. XVI., č. 11, 1904, s. 343.

²¹⁹ Výroční zprávy za rok 1912, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XXVI., č. 3–4, 1914, s. 115.

²²⁰ Zprávy z ústředního výboru dne 1.5.1912. In: Časopis turistů, roč. XXIV., č. 6, 1912, s. 370.

Václav Kudrnáč si v roce 1905 otevřel ve Skálově ulici vlastní turistickou poptavárnu. V domě čp. 91 nabízel rady k výletování, prodával průvodce, brožury, mapy a korespondenční lístky, které nezdávka vydával vlastním nákladem. Reagoval tak na vzrůstající poptávku po něčem, co by se dalo dnešní terminologií nazvat informačním centrem. Poptavárna se výraznou měrou zasloužila o komfort turistů pohybujících se po městě a okolí. Od roku 1909 například dávala na požádání každému přichozímu cizinci ilustrovaného průvodce zdarma.²²¹ Vedle dalšího prodeje knih a upomínkových předmětů vedla evidenci letních bytů, fungovala tak jako kontaktní místo pro turisty, kteří se chtěli v Českém ráji na delší čas ubytovat.

V roce 1911 si otevřel Václav Kudrnáč svou poptavárnu také na nádražním předměstí, tak aby byl blíže turistům, kteří do města přijížděli vlakem.²²² Dnes nese dům čp. 1134, nad jeho vchody nechal namalovat obrázky Trosek a Frýdštejna, což jsou relikty, které po informační kanceláři pro turisty zbyly do současnosti. Redaktor umístil do poptavárny státní telefon, který mohli turisté bezplatně využívat.²²³ Dále uvažoval o rozšíření působnosti poptavárny, kdy by zřídil její filiálky v okolních okresních městech.²²⁴

Kudrnáčova turistická poptavárna u nádraží, 1913
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 626

²²¹ Rozmanitosti, Z Turnova. In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 12, 1909, s. 478.

²²² ČERMÁK, Karel. *Stoleté příběhy: Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*, 2010, s. 164.

²²³ Rozmanitosti, Turistická poptavárna. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 4, 1912, s. 239.

²²⁴ KAMENICKÝ, Jan. *Pokrok a rozkvět turistiky na českém severu*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 12, 1911, s. 563.

7. Odbor Klubu českých turistů v Turnově

7.1. Dějiny a fungování

Členové nově založeného odboru KČT v Turnově se dali do práce hned v letních měsících roku 1892. Na první valné hromadě si do svého čela dosadili hejtmana turnovského okresu Hynka Šurdu. Pozice jednatele se ujal učitel turnovské odborné školy Karel Resl, pokladnu dostal na starosti František Šlechta, majitel jedné z městských brusíren. Výše jmenovaní vydali oznamovací list o založení odboru, v něm jednoduše deklarovali, že *„účelem odboru jest podporovati snahy turistické celého okolí zdejšího a pěstovati zájmy turistiky a cestování vůbec. Snahy a zájmy turistické směřují jednak cestováním se vzdělávati, krásné krajiny a pamětihodná místa nejen vyhledávati, nýbrž je přístupnými a k turistickému požitku způsobilými učiniti, aby cestování co nejpríjemnějším a nejpohodlnějším se stalo“*.²²⁵ V listu též nabádali občany města a okolí k připojení se k iniciativě spolku, tím že se stanou jeho členy a finančně ho podpoří. Lákali je na různé výhody klubu a bezplatné odebírání *Časopisu turistů*. Přihlášky mohli zájemci podávat u výboru, zápisné činilo jeden zlatý, činný člen pak měl ročně platit zlaté tři. Nabírat nové členy se celkem dařilo. Na konci roku 1892, po půlročním fungování, čítal odbor 68 členů, ať už těch do spolkové činnosti aktivně zapojených, či pouze těch, kteří členství v klubu brali jako prestižní záležitost a ne zcela se v jeho chodu angažovali. Do odboru se přihlásil zajímavý vzorek lidí různých povolání, od místních továrníků a obchodníků, přes učitele, lékaře a účetní až po hostinské a hoteliéry. Nemohli zde chybět ani představitelé města a okresu.²²⁶ Každý člen odboru měl mít svou legitimaci, tak aby mohl své členství v klubu snadno doložit. Vyloučen mohl být v případě, kdy poškodil zájmy klubu či neplatil členský příspěvek.²²⁷

Velmi se řešilo financování klubu. Stanovy schválené na valné hromadě klubu v lednu 1893 hovořily o tom, že dvě třetiny členských příspěvků šly do ústřední kasy, třetinou pak disponoval samotný odbor.²²⁸ K dalším povinnostem odboru vůči ústřednímu

---

²²⁵ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 1/4. *Oznamovací list odboru KČT v Turnově*.

²²⁶ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1892, přednesená o řádné valné hromadě dne 19.2.1893*. Praha: F. Šimáček, 1893, s. 15, 44–45.

²²⁷ *Stanovy klubu českých turistů, přijaté na valné hromadě dne 20.1. 1893*, § 6.

²²⁸ Tamtéž, § 23.

výboru patřilo zasílání výročních zpráv o jeho činnosti, zpráv z valných hromad, seznamů členů, výkazů o upotřebených subvencích z ústřední kasy či rozpočtů a žádaných subvencí na další kalendářní rok, nejlépe k tomu mělo dojít k 1. prosinci.²²⁹ Data pro zasílání materiálů se v průběhu dalších let několikrát měnila, stejně tak se změnila výše odevzdávaných členských příspěvků ze dvou třetin na polovinu.

V prvních letech fungování odboru byli jeho členové velmi zaměstnání stavbou rozhledny na Kopanině a vyjednáváním o zákup hradu Frýdštejna. Odbor se rovněž pustil do vyznačování turistických cest a péče o památky. Akademický malíř Jan Prousek obnovil během roku 1893 některé síně na hradě Valdštejně, tak aby byly lákadlem pro turisty.²³⁰ Prousek patřil k nejaktivnější skupince lidí v odboru, díky jeho úsilí byla uspořádána první větší turistická výstavka v Turnově. Ta probíhala mezi 26. a 29. listopadem 1893 ve dvoraně hotelu Slavia. Vystaveny zde byly fotografie a pohledy z různých částí světa, na výstavu je dodalo hned několik cestovatelů. Prousek dokázal shromáždit ukázky jak ze vzdálenějších koutů světa, například z Ameriky či Japonska, tak i z těch bližších, z Polska, Černé Hory či Dalmácie. O výstavku byl ve městě zájem. „*Vše bylo ladně urovnáno a jednoduše dekorováno; dojem celkový zvyšovala pak přítomnost turnovských paní a dívek. Že obecnost s patrnou zálibou prohlíželo sobě vystavené zde předměty a obrázky, jest potěšitelným dokladem o nutnosti a potřebě podobných občasných výstavek v městech našeho venkova, kde zejména v zimní době adventní je záhodno vzpružiti a příjemniti život i šířiti zájem pro turistiku domácí a slovanskou*“.²³¹

Rok 1894 se nesl ve znamení dostavby rozhledny na Kopanině, nebylo to ovšem jediné vyhlídkové místo, které odbor tento rok zpřístupnil veřejnosti. Postaral se též o zabezpečení skalní vyhlídky na Hlavatici, tyčící se mezi Turnovem a Valdštejnem. Místo opatřil dřevěnými schody a železným zábradlím, tak aby výstup na skálu byl pro turisty bezpečný.²³² Model Hlavatice pak byl jeden z předmětů, který reprezentoval turnovský odbor na pražské Národopisné výstavě československé, konané od května do října roku 1895. Klub českých turistů se na této výstavě, podobně jako na jubilejní výstavě v roce

---

²²⁹ Řád pro místní odbory schválený valnou hromadou dne 19. února 1893. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 3, 1893, s. 60.

²³⁰ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1893, přednesená o řádné valné hromadě dne 25.2.1894. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 13, 20.

²³¹ Z našich odborů. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 1, 1894, s. 26–27.

²³² Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1894, přednesená o řádné valné hromadě dne 10.3.1895. Praha: F. Šimáček, 1895, s. 21.

1891, prezentoval vlastním pavilonem. Pavilon byl vystaven na motivy hradu Kokořína. Speciálně pro něj byl namalován dioramatický obraz *Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*, který se později stal symbolem turnovského muzea. Jeho výmalbou byl na doporučení Václava Brožíka pověřen Mikoláš Aleš a méně známí krajinář Václav Jansa a figurální malíři Vojtěch Bartoněk a Karel Vítězslav Mašek. Obraz znázorňoval domnělé vítězství Beneše Heřmana nad Sasíky z počátku 13. století, tak jak byl příběh sepsán v Rukopise královédvorském. Symbolicky byl na obraze zasazen boj mezi českým a německým živlem do kulís turisticky atraktivního Hruboskalska. Turnov byl na této národopisné výstavě zastoupen nejbohatěji ze všech odborů. Ve svém koutě měl vedle modelu Hlavatice ještě model rozhledny na Kopanině, reklamní plakát o městě a okolí, fotografické i malované obrazy z Českého ráje a kolem dvaceti průvodcovských knih a letáků.²³³ Po výstavě přišel turnovský odbor s návrhem, aby dioramatický obraz byl přemístěn do Turnova, nikoliv do petřínského turistického pavilonu, jak bylo plánováno. Ústřední výbor přenechání obrazu turnovskému odboru schválil, s poukazem na to, že obraz patří

Vyhledka Hlavatice, prelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 19

svým motivem na Turnovsko a měl by být dán sem.²³⁴ Jednání o přesunu obrazu nakonec ztroskotala, prozatím byl uchováván v pražském průmyslovém paláci.²³⁵ V roce 1898 byl obraz nabídnut jako dar pražské obci, městská rada ho však s díky odmítla pro nedostatek vhodného místa na uložení.²³⁶ Nakonec tak bylo panorama dáno k prodeji.²³⁷ Kupec se

²³³ *Průvodce Kokořínem, pavilonem Klubu českých turistů, s výkladem dioramatu Porážka Sasíků pod Hrubou Skalou r. 1203, zároveň katalog výstavy turisté a válečnické: národopisná výstava Československá v Praze r. 1895.* Praha: Klub českých turistů, 1895, s. 1–23.

²³⁴ *Zprávy z výboru dne 6.11.1895.* In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 12, 1895, s. 332.

²³⁵ *Zprávy z ústředního výboru.* In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 2, 1897, s. 58.

²³⁶ *Zprávy z ústředního výboru.* In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 6, 1898, s. 150.

nenášel a obraz natočený na hřídél se na čas dostal mimo pozornost klubu. Stále zůstával v průmyslovém paláci v Královské oboře.²³⁸ Turnov ho nastálo získal až v 60. letech 20. století.²³⁹

V srpnu 1895 se v Praze uskutečnil první sjezd českých turistů, na kterém se hojně debatovalo, jak již etablovaný klub posunout dále. Vlastně se tak poukazovalo na nedostatky v oblasti turistiky. Mnohem více se měl klub zaměřit na národní agitaci, zdokonalování dopravních spojení, vydávání map, propagaci pro zahraniční cestovatele, budování sítě vlastních hostinců, penzionátů a letních bytů či spolupráci s obcemi, okresy a jinými spolky. To byly úkoly, které si členové klubu dali za cíl do příštích let.²⁴⁰

Vedle subvencí z ústřední klubové kasy přispívaly na chod turnovského odboru KČT soukromé osoby, město a okolní obce, městská spořitelna či ředitelství drah v Praze i ve Vídni.²⁴¹ Rok 1896 přinesl změnu ve vedení turnovského odboru, na předsedu povýšil dosavadní pokladník František Šlechta.²⁴² Na domažlickém sjezdu klubu v roce 1897 byla prohloubena spolupráce mezi odbory. Turnovský odbor byl zařazen do skupiny krkonošských organizací, které měly v čele s jilemnickým odborem přicházet s novými nápady na podporu turistiky. Zvláště se měly společně zasloužit o zřizování studentských nocleháren.²⁴³ K větší integraci odborů však reálně do první světové války nedošlo.

V roce 1898 přišel turnovský odbor s návrhem na změnu stanov Klubu českých turistů. Žádal zastoupení odborů v ústředním výboru, tak aby docházelo k lepšímu přerozdělování peněz uvnitř klubu. Odbory sdružené v příslušných skupinách by tak mohly více hájit své zájmy. Turnovský odbor několikrát zdůrazňoval, že nechtěl nikterak zasít rozkol uvnitř klubu. O návrhu se však strhla vášnivá debata. Odbor byl dokonce nařčen, že

---

²³⁷ Zprávy z ústředního výboru. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 12, 1898, s. 297.

²³⁸ Zprávy z ústředního výboru. In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 2, 1902, s. 67.

²³⁹ COGAN, Miroslav. *Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1996, s. 221–224.

Do Turnova se dioráma dostalo poprvé v roce 1925, kdy zde bylo vystaveno v improvizovaném pavilonu u šperkařské školy při příležitosti místní krajinské výstavy. Zde vydrželo do roku 1931. Po strastiplné cestě přes Pardubice, Prahu a Hlubokou nad Vltavou ho získalo na začátku 60. let do své sbírky turnovské muzeum. V polovině 70. let mu byl vytvořen prostor v bývalé věznici okresního soudu vedle muzea, kde byl nastálo vystaven. V roce 2019 se stal součástí horolezecké expozice.

²⁴⁰ První sjezd českých turistů. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 9, 1895, s. 222–225.

²⁴¹ Zprávy z odborů. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 3, 1896, s. 58.

²⁴² Zprávy z odborů. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 1, 1896, s. 18.

²⁴³ Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 58.

zrovna on by si na podporu z centra stěžovat neměl. Argumentem, proč členy ústředního výboru by měli být hlavně Pražané, bylo rychlé vyřizování neodkladných záležitostí spolku, které by bylo při svolávání venkovských členů zdlouhavé. A hlavně by to též vedlo k vytvoření odboru pro pražské členy, tedy celkem významné přestavbě celé organizace klubu.²⁴⁴ Předseda odboru František Šlechta nakonec návrh stáhnul před březnovou řádnou valnou hromadou, přál si ale, aby odbory měly větší vliv na správu financí klubu.²⁴⁵

Na jaře roku 1898 byla v Turnově ve Skálově ulici dostavěna nová budova sokolovny.²⁴⁶ Ještě v témže roce do ní odbor přesunul po domluvě se Sokolem svoji spolkovou místnost. Tamní knihovnu obohatili členové odboru o turistické upomínky, mapy generálního štábu města a okolí nebo fotografický přístroj, který sem daroval lékárník Josef Radecký. Později byla v menším sále sokolovny zřízena jedna ze studentských nocleháren. Konečně byl taktéž v součinnosti odboru a města vybudován zpevněný chodník z centra města na nádražní předměstí.²⁴⁷ Zmiňovaný Josef Radecký se stal v roce 1899 starostou Turnova a zároveň novým předsedou místního odboru KČT.²⁴⁸

Turnovská sokolovna, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 668

²⁴⁴ Zápis o mimořádné valné hromadě KČT konané dne 16.2.1898. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 3, 1898, s. 89–95.

²⁴⁵ *Protokol schůze delegátů konané dne 23.3.1898*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 5, 1898, s. 126.

²⁴⁶ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 84.

²⁴⁷ *Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 4, 1899, s. 101–102.

²⁴⁸ *Odbor KČT v Turnově. Z jednatelské zprávy*. In: *Časopis turistů*, roč. XII., č. 1, 1900, s. 75.

Do nového století si turistický odbor v Turnově, který se v roce 1900 vykazoval 115 členy, vytyčil tři hlavní úkoly, a to vystavět rozhlednu či mohylu na vrchu Kozákova, vydat vlastní českou mapu turnovského okresu a postavit nové schodiště na vyhlídku na Hlavatici.²⁴⁹ Postupně vyvinul snahu úkoly dotáhnout do úspěšné realizace. Své desetileté fungování hodnotil odbor kladně. „Úspěch činnosti odboru KČT v Turnově jest po 10 letech zřejmý. Český Ráj stal se na turistických mapách hledaným, čile navštěvovaným, a Turnov městem požívajícím dobrou pověst. A to právem. Neboť zvýšená návštěva cizinců měla nemalý vliv na pěknou úpravu města, na moderní zařízení v hotelích a restauracích, na úpravu obchodních závodů a výkladních skříní, svědčících o čilém obchodním a živnostenském ruchu, tak že lze právem tvrditi: turistika neminula se blahodárným vlivem svým k povznesení blahobytu Turnova a okolí“.²⁵⁰

Již v roce 1901 si zažádal turnovský odbor do Prahy o subvenci 300 korun na železné schody na hlavatickou vyhlídku.²⁵¹ I přesto, že o opravě schodů hovořili členové odboru jako o nevyhnutelné, peníze jim poslány nebyly.²⁵² Lepšího schodiště se dočkala vyhlídka až za několik let. Roku 1902 opatřil odbor novým zábradlím Zdenčinu skálu, dominantu Betlémských skal. Zabezpečil taktéž okolní cesty.²⁵³ V dalších letech se členové odboru zaměřili na úpravu cest kolem železničních stanic nově vystavěné jičínsko-turnovské dráhy a na pokusy vybudovat na Kozákově mohylu připomínající Františka Ladislava Riegra, která by se stala novým cílem výletníků. V roce 1903 se změnil předseda odboru, nově byl na čestné místo dosazen učitel Karel Resl. Ten si předsednictví jistojistě zasloužil, jelikož stál u vzniku odboru a dlouhá léta mu dělal jednatele a dozorce ve studentské noclehárně.²⁵⁴ Resl opětovně otevřel v roce 1906 otázku, na schůzi delegátů před valnou hromadou klubu, zdali by se odbory KČT neměly stát samostatnými a spravovat si své finance samy. Ústředí se však u tohoto kroku obávalo přerušení spolupráce mezi centrálou a venkovem a zániku menších odborů, které byly na subvencích

---

²⁴⁹ Jednatelská zpráva o činnosti odboru KČT v Turnově za rok 1900. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 3, 1901, s. 116.

²⁵⁰ Turnov. Jednatelská zpráva, přednesená ve valné hromadě, konané dne 21.12.1901. In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 3, 1902, s. 115.

²⁵¹ Zprávy z ústředního výboru. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 4, 1901, s. 145.

²⁵² Turnov. Jednatelská zpráva, přednesená ve valné hromadě, konané dne 21.12.1901. In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 3, 1902, s. 116.

²⁵³ Turnov. Jednatelská zpráva. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 4, 1903, s. 158.

²⁵⁴ Výroční zprávy odborů za rok 1904, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XVII., č. 2, 1905, s. 71.

z ústředí závislé. Proto změnu stanov opět nepodporovalo.²⁵⁵ Turnovský odbor argumentoval tím, že při odvodu většiny příspěvků centrále se mu nedostávalo peněz k vlastním turistickým pracím v přírodě. K jeho nelibosti si však delegáti nakonec odhlasovali, že rozdělování příspěvků se měnit nebude.²⁵⁶

Členský lístek KČT, 1902
© SOkA Semily – fond KČT - odbor Turnov, inv. č. 18

V druhé polovině 90. let zahájil odbor akci na opatření si vlastní nástěnné mapy turnovského politického okresu. V roce 1906 si objednal tři sta kusů u kartografického vojenského ústavu ve Vídni. Jednalo se o mapu v pěti barvách s hnědým podkladem v měřítku 1:25 000, celkové náklady na její zhotovení činily 2 400 korun. Výbor vyvinul snahu o její vydání již v předchozích letech, vždy narazil ale na problém financování.²⁵⁷ Tentokrát jim přispělo okresní zastupitelstvo a okresní školní rada. Akce se jim podařila dotáhnout do úspěšného konce v roce 1907, na redakci mapy se výraznou měrou podílel Josef Vítězslav Šimák.²⁵⁸ Mapa místního okolí byla vyvěšena na exponovaných turistických místech, například na nádraží. Schválena byla i jako učební pomůcka pro školy.²⁵⁹ Vedle vlastní mapy se odboru podařilo sepsat seznamy letních bytů, které si lidé mohli v Českém ráji pronajímat jakožto ubytovací jednotky.

²⁵⁵ Zázpis o schůzi delegátů odborů KČT konané dne 10.2.1906. In: Časopis turistů, roč. XVIII., č. 3, 1906, s. 78.

²⁵⁶ Zázpis o schůzi delegátů odborů KČT konané dne 26.5.1906. In: Časopis turistů, roč. XVIII., č. 8–10, 1906, s. 288.

²⁵⁷ Výroční zprávy odborů za rok 1906, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XIX., č. 4, 1907, s. 174.

²⁵⁸ Výroční zprávy odborů za rok 1907, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XX., č. 3, 1908, s. 151.

²⁵⁹ Výroční zprávy odborů za rok 1908, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XXI., č. 5, 1909, s. 239.

Na konci 90. let přišla na řadu několikrát proklamovaná úprava vyhlídky na Hlavatici. V roce 1908 byl na její vrchol umístěn měděný pás s vyrytými ukazateli rozhledů, které se turistovi otevíraly po zdařilém výstupu.²⁶⁰ Hlavně se však vyhlídka dočkala nového železného točitého schodiště. To nahradilo původní rovné a dosti strmé schodiště, které bylo dle turistů již ve velmi chatrném stavu.²⁶¹ Neustále se uvnitř odboru řešila otázka postavení Riegrovy mohyly, útulny a silnice na Kozákově.²⁶² Od roku 1909 pořádal odbor kočovné kurzy pro hoteliéry, hostinské, pronajímatele letních bytů a průvodce cizinců.²⁶³ První schůze se konala na Malé Skále v hostinci Josefa Bílka, i za přítomnosti

Vyhlídka Hlavatice, první desetiletí 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 18

delegátů z odborů v Mnichově Hradišti a Semilech, který byl nedávno založen. I když si odbor představoval větší účast, hodnotil turistický kurz jako zdařilý. Jeho předseda Karel Resl na něm přednášel o pozitivěch, které organizovaná turistika Českému ráji přinesla, a představil přítomným další plán, co je potřeba dělat proto, aby se počet příchozích návštěvníků pořád zvyšoval. Podotknul, „že v prvních létech nebylo pravého pochopení významu a prospěchu turistiky“.²⁶⁴ Vše se však dle jeho názoru zlepšilo, zvláště tedy odhodlání zainteresovaných subjektů finančně přispívat na chod odboru. Vedle představení výletních míst a organizace letních bytů seznamoval účastníky kurzy i se společenským užitkem turistiky. „Do obce přicházejí inteligenti, stýkají se s lidem, jemuž mnohé radí,

²⁶⁰ Různé zprávy, Letní byty. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 5, 1908, s. 225–227.

²⁶¹ Různé zprávy, Z Turnova. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 6, 1908, s. 277.

²⁶² Zápis o schůzi delegátů odborů Klubu českých turistů konané dne 13.2.1909. In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 3, 1909, s. 110.

²⁶³ Výroční zprávy odborů za rok 1909, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 4, 1910, s. 211.

²⁶⁴ První schůze turistického kursu odborů turistických v „Českém ráji“. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 1, 1910, s. 26.

ano v mnohém a mnohém poučují; lid osvojuje si takovým stykem uhlazené společenské chování. Tedy kromě finanční stránky má turistika ve velké míře za následek povznesení kulturní a čilý styk všech společenských vrstev národa“.²⁶⁵ Dále se na kurzech řešily otázky zlepšení pohostinství, pronajímání letních bytů či služeb průvodců, vždy byly staženy k problematice lokality, kde se kurz odehrával. Druhá schůze se například odehrála v prostorách radnice v Rovensku pod Troskami. Ta dokonce vedla k zřízení místního turistického spolku.²⁶⁶

V roce 1910 inicioval turnovský odbor zabezpečovací práce na hradě Valdštejn.²⁶⁷ Setkal se při nich však s neochotou barona Aehrenthala, od kterého potřeboval patřičné povolení, a tak iniciativu musel přerušit.²⁶⁸ Chut' si členové odboru tento rok spravili úspěšným získáním koncese pro průvodcovské služby po Českém ráji a realizací meteorologického sloupu, který vztyčili na turnovské náměstí.²⁶⁹ Nepočítám-li drobné stavební úpravy hradu Frýdštejna a rozhledny na Kopanině v roce 1912, tak zřízení sloupu byl poslední výraznější projekt turnovského odboru před vypuknutím první světové války. Zaměřil se více na propagaci turistiky a zdokonalování již zaběhlých služeb. Na konci roku 1913 měl odbor 179 členů.²⁷⁰

---

²⁶⁵ *První schůze turistického kursu odborů turistických v „Českém ráji“.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 1, 1910, s. 27.

²⁶⁶ *Rozmanitosti, Druhá schůze turistického kursu v Rovensku.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 2, 1910, s. 93.

²⁶⁷ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 5, 1910, s. 261.

²⁶⁸ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 12, 1910, s. 555.

²⁶⁹ *Zprávy z odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 7–8, 1910, s. 383.

²⁷⁰ *Výroční zprávy za rok 1913, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 5, 1914, s. 165.

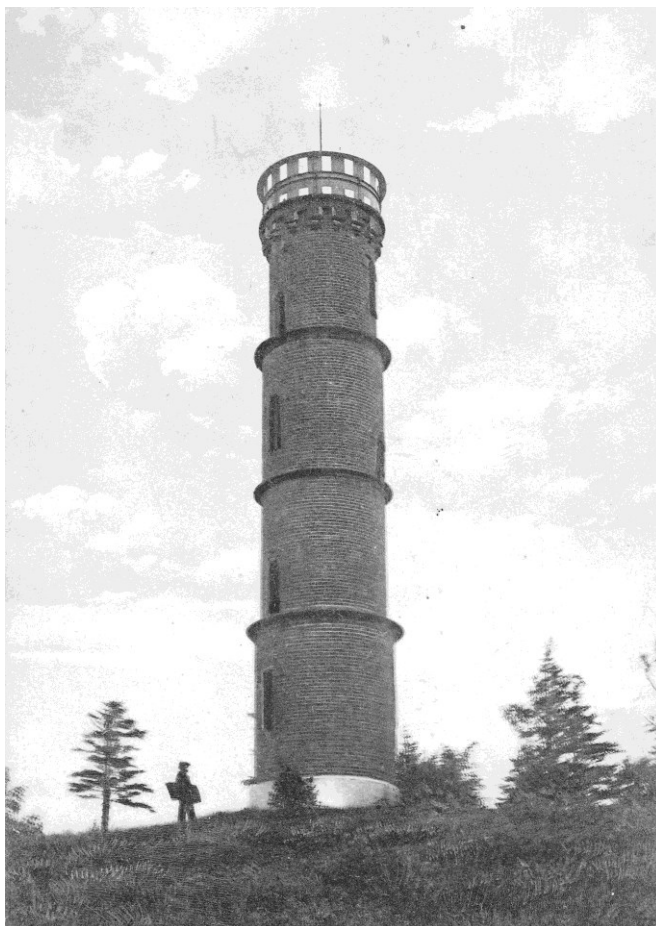
7.2. Rozhledna na Kopanině

Stavba rozhledny v Českém ráji se stala jednou z prvních větších akcí, do kterých se aktivně zapojil nově vzniklý odbor KČT v Turnově. Snahu dotáhl úspěšně do konce již v roce 1894, a to v podobě vybudování vlastní rozhledny na Kopanině.

Myšlenka na její stavbu patrně kolovala v hlavách turnovských turistů již při zakládání odboru. Nebyla náhoda, že jeden z prvních výletů, který členové odboru podnikli hned 15. května 1892, tedy den po jeho založení, vedl právě na Malou Skálu, Frýdštejn a Kopaninu. Tohoto výletu se mimo jiné účastnili pražští hosté v čele s předsedou ústředního výboru KČT Vratislavem Pasovským, kteří sem dopoledne dorazili vypraveným zvláštním vlakem. Po prohlédnutí si zřícenin hradů Vranova a Frýdštejna vystoupali na vrch vypínající se nad vesnicí Kopaninou, z kopce tyčícího se do výšky 657 metrů nad mořem si

užili pěkný výhled na Český ráj. Že myšlenka postavení rozhledny byla živá, dokládá Vilém Kurz v reportu z výletu pro klubový časopis. Již v tuto dobu psal, že „*Kopanina, na níž se nejen dělí německé vody od českých, nýbrž i národnosti obě, jest jako přírodou předurčena k tomu, aby tu stála rozhledna českého klubu turistického; kéž jen brzo na to dojde!*“²⁷¹ Jeho přání se postupně stalo skutkem.

Vesnice Kopanina ležela na česko-německém jazykovém rozhraní, jednou z výrazných motivací pro rychlé vybudování zdejší rozhledny bylo předstihnout německé

Rozhledna na Kopanině, přelom 19. a 20. století
© Sbírká pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

²⁷¹ Turnov, nové středisko české turistiky. In: Časopis turistů, roč. IV., 1892, s. 153.

spolky, které zde patrně o podobný počin též usilovaly. Vlastně jim tak chtěl klub ukázat, kam až sahá hranice Českého ráje. Ústředí zakoupilo pozemky na stavbu kopaninské rozhledny již v září roku 1892. Podobu rozhledny jako válcové věže z pálených cihel vyprojektoval inženýr František Dub, realizace se po výběrovém řízení ujala turnovská stavební firma Karel Knop. Jak tomu bývá, u každého podobného projektu bylo důležité vyřešit otázku jeho financování, kdy celkové náklady na stavbu byly vypočítány Františkem Dubou zhruba na 2 400 zlatých. Turnovský odbor KČT zprvu lehce doufal, že stavbu zaplatí subvence z ústředí, to ovšem s tímto nepočítalo, jelikož by muselo značně omezit finanční podporu ostatních odborů. Nakonec bylo dohodnuto, že ústřední výbor poskytne ve splátkách zhruba polovinu potřebných finančních prostředků, druhou polovinu si měl turnovský odbor obstarat. Získat peníze se rozhodl formou dlužních úpisů, přes ně měli lidé půjčovat na výstavbu rozhledny různé částky, nejběžněji 5 až 50 zlatých. Splaceny jim měly být z příjmů rozhledny. Akce se vydařila a peníze se podařilo úspěšně shromáždit. Zapůjčili je či přímo darovali členové klubu, soukromí podporovatelé stavby či různé instituce a spolky.²⁷²

Stavební povolení od frýdštejského starosty bylo rozhledně vydáno 28. srpna 1893, poté již téměř nic nebránilo zahájení stavby. Základní kámen byl slavnostně položen odpoledne 29. října 1893, úvodního slova se za přítomnosti členů odboru KČT chopil sám jeho předseda Hynek Šurda.²⁷³ Osmnáct metrů vysoká rozhledna s otevřeným vyhlídkovým cimbuřím měla být dostavěna na jaře příštího roku, a to se i přes tvrdou zimu, kdy musely být práce pozastaveny, podařilo.

Ke slavnostnímu otevření rozhledny došlo 3. června 1894, turnovský odbor si na organizaci této oslavy dal velmi záležet. Otevření rozhledny přilákalo do Turnova a na Kopaninu hosty z pražského ústředí i mimopražských odborů, výletu zvláštním vlakem z Prahy se účastnilo na 156 turistů. Na turnovském nádraží je přivítali zástupci místního odboru KČT, městské rady, Sokola a dalších lokálních spolků.²⁷⁴ Po prohlídce města je v 12:45 čekal společný odjezd zvláštním vlakem na Malou Skálu, tam se k nim připojili další účastníci slavnosti, například frýdštejnští a huntírovští sokolové či členové

---

²⁷² BROŽ, Jiří. *Rozhledně na Kopanině je 110 let*. In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí*. Turnov: Občanské sdružení Paměť Českého ráje a Podještědí, roč. 11, č. 3, 2004, s. 167–168.

²⁷³ *Turnovský odbor „Klubu čes. turistů“*. In: *Listy Pojizerské*, roč. VII., č. 21, 5.11.1895, s. 3.

²⁷⁴ *Otevření rozhledny na Kopanině*. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 6, 1894, s. 223–224.

jenišovického pěveckého spolku Cyril. Následně se všichni vydali na Kopaninu, na místo určené dorazili kolem třetí hodiny. U rozhledny již v tuto dobu postávalo četné obecnstvo a slavnostní otevření tak mohlo začít. V přednesených projevech se velmi zdůrazňovalo, že akce je důležitým vystoupením českého živlu na národnostní hranici. Po úvodu přednesl turnovský zpěvácký spolek *Chorál národa českého*, po něm odevzdal stavitel Karel Knop klíč od rozhledny turnovskému odboru KČT, konkrétně jeho jednateři Karlu Reslovi. Ten slavnostně rozhlednu otevřel a vyzval přítomné k výstupu na cimbuří a pokochání se výhledem. Nezapomněl přitom poděkovat všem, kteří se na výstavbě podíleli, a vypíchnout, že se nejedná pouze o podnik turistický, nýbrž i podnik národní. Svůj proslov tak zakončil následovně. „*Ó, vysoká věži naše, budiž skutečně tím, co od tebe očekáváme. Budiž světlým bodem naší národnosti na tomto posledním místě jazykové meze severočeské, budiž sluncem osvětlujícím cesty slabozrakým a oteplující chladnější posud povahy naše. Kéž každý, kdo z vrcholu tvého obzírati bude krásnou tuto naši vlast, unešen čarokrásou její naučí se ji též milovati alespoň tak, jak ji miluje ten kroužek přátel, jenž se o uskutečnění podniku tohoto*

Otevření rozhledny na Kopanině, 3. června 1894
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 275

staral. Kéž by i národ obývající zemi, již z temene tvého spatřujeme, byl věčně šťastným a spokojeným. Vstupmež nyní vzhůru pokochati se pohledem krásy vlastní své domoviny, nechme na znamení přítomnosti ducha českého vláti zde praporec barvy červené a bílé,

*připomínající si, že stojíme na místě, odkudž jen ku předu, ku předu, zpátky ni krok“.*²⁷⁵ Poté začali hosté za zpěvu dalšího sboru *Ó hory, hory* stoupat na rozhlednu.

Ve stejné odpoledne se uskutečnila ještě jedna důležitá událost, která měla nesporný význam pro celý Klub českých turistů. Hosté se po otevření rozhledny na Kopanině postupně přemístili na Frýdštejn, kde turnovský okrašlovací spolek odevzdal do rukou turistického klubu tamní zříceninu hradu. O tomto aktu se rozepisují podrobněji níže. Do Turnova se výprava vrátila kolem sedmé hodiny večer. Někteří pražští hosté se vydali vlakem nazpět, některé ještě čekal v hotelu Eduarda Schöbla slavnostní banket, který se stal hezkou tečkou za celým dnem.²⁷⁶

Celkové náklady na stavbu rozhledny se vyšplhaly na 2800 zlatých. Vrchol osmnáct metrů vysoké cihlové věže byl osvětlen dvěma elektrickými obloukovými lampami z Schmidovy továrny v blízké osadě na Barborce.²⁷⁷ O rozhlednu byl zprvu mezi turisty zájem, již za první půl rok po otevření si sem našlo cestu 1346 výletníků.²⁷⁸ Klíč od rozhledny si turista měl vyzvednout v hostinci u silnice.²⁷⁹ Turnovský odbor KČT ještě usiloval o zakoupení jednoho z hostinců blízko Kopaniny, kvůli nedostatku financí však od této myšlenky ustoupil.²⁸⁰ Výstup na Kopaninu se stal jedním z nejvyhledávanějších výletů po Českém ráji. Z Turnova se k rozhledně dalo přiblížit vlakem na Malou Skálu, odtud na vrch vystoupat, vlastně podobně, jak to zvolili členové KČT při svém výletu. Pokud turista nechtěl absolvovat výstup, byla zde možnost si najmout povoz, který na vrch vyjel po silnici směřující na Jablonec. Cesta povozem sem trvala zhruba dvě a půl hodiny.²⁸¹

Prvotní zájem o rozhlednu opadával a její návštěvnost po dvou letech začala klesat. Na svědomí to mělo hlavně zrušení pohodlných odpoledních vlaků z Turnova na Malou Skálu. Odbor se snažil zatraktivnit rozhlednu tím, že na její železné cimbuří umístil malby pro orientaci v krajině.²⁸² I přesto, že v létě roku 1897 bylo odpolední spojení libereckým vlakem na Malou Skálu obnoveno, odbor označil rozhlednu ve výroční zprávě za

---

²⁷⁵ *Slavnost otevření rozhledny na Kopaninách.* In: *Hlasy Pojizerské*, roč. VIII., č. 11, 10.6.1894, s. 2–3.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 2–3.

²⁷⁷ *Otevření rozhledny na Kopanině.* In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 6, 1894, s. 226.

²⁷⁸ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1894, přednesená o řádné valné hromadě dne 10.3.1895.* Praha: F. Šimáček, 1895, s. 9, 21.

²⁷⁹ KOBLISKA, Václav. *Několik výletů z Turnova.* In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 4, 1897, s. 105.

²⁸⁰ BROŽ, Jiří. *Rozhledně na Kopanině je 110 let*, 2004, s. 172.

²⁸¹ *Turnov, středisko turistické.* In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 259.

²⁸² *Činnost odborů KČT v r. 1896. (Výroční zprávy).* In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 2, 1897, s. 53.

opuštěnou, cestu si sem našlo jen 428 osob.²⁸³ Turnovští turisté se o stavbu neustále starali, například v roce 1900 se dočkala pořádného hromosvodu. Stesky ohledně návštěvníků však neustávaly. „Bohužel je rozhledna tak málo navštěvována, že příjmy její nedostačily na výdaje“. ²⁸⁴ V roce 1901 byla rozhledna pronajata místnímu hostinskému panu Müllerovi.²⁸⁵ Návštěva se rok od roku zvyšovala, objevil se však další problém, a to, že pan hostinský zapomínal turnovskému odboru KČT platit nájem.²⁸⁶ Správu si tak vzal odbor na starost zase sám.

Müllerův hostinec u rozhledny na Kopanině, první desetiletí 20. století
© Sbirka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

Turisté se snažili rozhlednu stále udržovat v dobrém stavu. V roce 1906 byl opraven hromosvod, do oken byly dány drátěné sítky, aby se předcházelo jejich rozbíjení, a znovu natřeny byly vstupní tabulky.²⁸⁷ Když se v roce 1907 připomínalo v Turnově dvacáté výročí smrti turnovského rodáka a vášnivého cestovatele Čenka Pacлта, byla na jeho památku kopaninská rozhledna pojmenována Pacltovou. Nový název se však v dalších

²⁸³ Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 59.

²⁸⁴ Jednatelská zpráva o činnosti odboru KČT v Turnově za rok 1900. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 3, 1901, s. 115.

²⁸⁵ Turnov. Jednatelská zpráva, přednesená ve valné hromadě, konané dne 21.12.1901. In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 3, 1902, s. 116.

²⁸⁶ Turnov. Jednatelská zpráva. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 4, 1903, s. 158.

²⁸⁷ Výroční zprávy odborů za rok 1906, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 4, 1907, s. 175.

letech moc neuchytil.²⁸⁸ V prvním desetiletí nového století bylo výrazně zlepšeno vlakové spojení na Malou Skálu, denně zde stavělo až patnáct osobních vlaků pardubicko-liberecké dráhy. Projevilo se to i na nárůstu počtu návštěvníků Kopaniny.²⁸⁹

Výraznější přeměny vzhledu se rozhledna na Kopanině měla dočkat v roce 1912. Její vyhlídková plošina měla být opatřena železnou zasklenou lucernou, která by na vrcholu zvětšila o trochu prostor pro pohyb turistů, a také je chránila před nepříjemným větrem.²⁹⁰ Úprava měla jít ruku v ruce se zabezpečovacími pracemi na hradě Frýdštejn, na obě úpravy byla klubu dána státní subvence. Projekt se však nemohl naplno rozjet, jelikož se protahovala jednání s c. k. ústřední komisí pro umělecké památky.²⁹¹ Dokončení úprav pak přibrzdily válečné události.²⁹²

---

²⁸⁸ ČERMÁK, Karel. *Stoleté příběhy: Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*, 2010, s. 182.

²⁸⁹ KAMENICKÝ, Jan. *Vyhlička z Kopaninské rozhledny na Maloskalsku*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 2, 1911, s. 83.

²⁹⁰ *Z domova, Hrad Frýdštejn a rozhledna na Kopanině*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 3, 1912, s. 166.

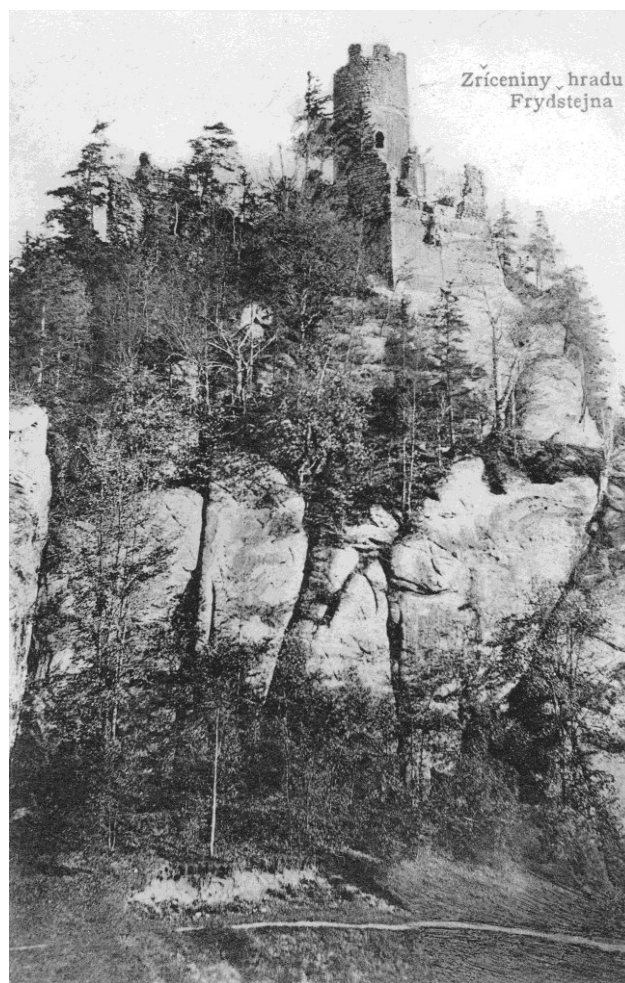
²⁹¹ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1912, přednesená na řádné valné hromadě dne 20. dubna 1913*. Praha: Klub českých turistů, 1913, s. 13.

²⁹² *Zpráva o činnosti Klubu českých turistů za rok 1914*. In: *Časopis turistů*, roč. XXVII., č. 3-4, 1915, s. 60–61.

7.3. Hrad Frýdštejn

Zřícenina hradu Frýdštejna se stala jednou z pamětihodností, kam směřovaly kroky prvního výletu nově založeného odboru KČT v Turnově. Členové okrašlovacího spolku pro Turnov a okolí, od kterých vyšla iniciativa k založení turistického odboru, zakoupili tuto zříceninu již dříve od sychrovského velkostatku.²⁹³ Patrně již před tímto výletem se uvnitř okrašlovacího spolku a Klubu českých turistů zrodila myšlenka, že správa hradu Frýdštejna by mohla být převedena pod agendu ústředí druhého jmenovaného. Okrašlovací spolek sám přiznával, že na správu zříceniny neměl dostatečné finanční prostředky, a tak nabídku na její odkup podporoval. Klub českých turistů měl o Frýdštejn evidentní zájem a jeho získání chtěl spojit s vybudováním rozhledny na Kopanině.²⁹⁴

Zřícenina hradu Frýdštejna, přelom 19. a 20. století
© Sbirka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

Vše dospělo k tomu, že turnovský okrašlovací spolek nabídl klubu odkup hradu na konci roku 1892, kupní cena měla být zhruba 660 zlatých.²⁹⁵ Klub českých turistů se měl návrhem zabývat na valné hromadě v únoru roku 1893. A tak se i stalo, přijat zde byl návrh na zřízení družstva, které by získalo potřebné finance na odkup Frýdštejna a stavbu rozhledny na Kopanině, tak aby nebyla příliš zatížena ústřední kasa klubu.²⁹⁶ Turnovský

²⁹³ Turnov, nové středisko české turistiky. In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 152–153.

²⁹⁴ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 7.12.1892. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 1, 1893, s. 13.

²⁹⁵ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 28.12.1892. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 2, 1893, s. 28.

²⁹⁶ Zprávy spolkové, výroční řádná valná hromada ze dne 19.2.1893. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 3, 1893, s. 57.

odbor však s tímto krokem nesouhlasil a byl přesvědčen, že nejlepší variantou bude, když klub provede stavbu rozhledny a odkup hradu sám.²⁹⁷ Převod hradu do klubového vlastnictví chtěl realizovat formou přiměřených splátek. Otázka Frýdštejna se konečně dořešila až na valné hromadě v únoru 1894. Jednomyslně zde byl přijat návrh na zakoupení hradu od okrašlovacího spolku za 600 zlatých. Předsedovi klubu Vratislavu Pasovskému se tato cena zdála mírná, při uvážení, že klub plánoval část sumy zaplatit z prodeje dříví z okolí hradu. Navíc se mu trochu s nadsázkou líbila myšlenka, že každý člen klubu se teď může označovat za pána na Frýdštejně. Na valné hromadě pak byl ještě učiněn návrh, aby se zjistilo, zdali hrad v minulosti nenesl více česky znějící jméno, tak aby mohlo dojít na jeho přejmenování, případně aby byl stávající název více počeštěn. Dobově se hrad přepisoval jako *Fridštejn*, což ne všichni členové klubu nesli dobře.²⁹⁸

K předání hradu do rukou Klubu českých turistů došlo 3. června 1894, ve stejný den, kdy byla otevřena rozhledna na Kopanině. Poté, co byla rozhledna slavnostně zpřístupněna, odebrala se pražská výprava v čele s Vratislavem Pasovským na nedaleký Frýdštejn, aby jim zde byla symbolicky za fanfár heroldů v historických kostýmech odevzdána zřícenina hradu do vlastnictví.²⁹⁹ Předseda klubu na konci své řeči ujistil přítomné, „že hrad *Frydštejn*, tato starobylá památka české slávy, jest v dobrých rukách“, a poděkoval „jménem veškerých přátel české turistiky slavnému okrašlovacímu spolku v Turnově, že přičinil se o zachování tohoto hradu, jenž tu stojí jako maják na pomezí řeči české. Klub českých turistů bude povždy hrdým na svůj odbor v Turnově, na tuto pevnou, nezdolnou baštu proti severu“.³⁰⁰ První splátka 200 zlatých byla okrašlovacímu spolku složena na podzim, kdy byla konečně vyhotovena smlouva o koupi hradu.³⁰¹ Definitivně byl převod vyřízen v roce 1896, kdy okrašlovací spolek dostal poslední splátku.³⁰²

Zříceniny hradů se většinou prozkoumávaly na vlastní pěst, turisté si museli velmi dávat pozor na svou vlastní bezpečnost. Žebřík vedoucí na kulatou věž hradu Frýdštejna nebyl dlouho jeden z těch bezpečnějších.³⁰³ Na hradě tak bylo potřeba provést několik

---

²⁹⁷ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 15.3.1893. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 4, 1893, s. 91.

²⁹⁸ Valná hromada Klubu českých turistů dne 25.2.1894. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 3, 1894, s. 94–95.

²⁹⁹ Slavnost otevření rozhledny na Kopaninách. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. VIII., č. 11, 10.6.1894, s. 2–3.

³⁰⁰ Otevření rozhledny na Kopanině. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 6, 1894, s. 225.

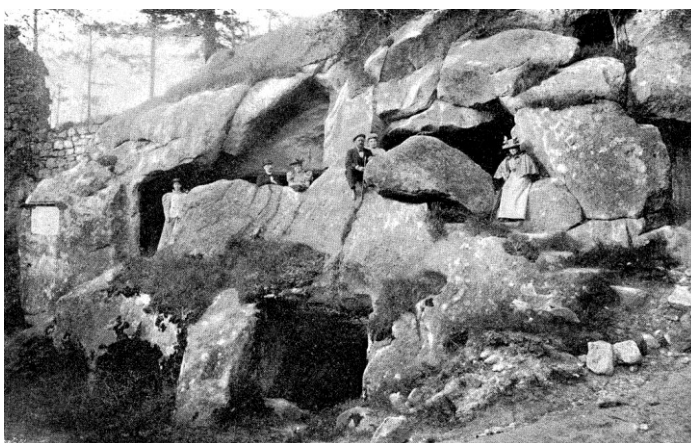
³⁰¹ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 17.10.1894. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 8, 1894, s. 357.

³⁰² Schůze výboru dne 13.11.1896. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 16, 1896, s. 339.

³⁰³ PRÝL, Josef Zdeněk, *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 45.

úprav a oprav. Na ochranu hradu byl najat polní hajný s odznakem klubu.³⁰⁴ Jako k jedné z prvních úprav Frýdštejna bylo přistoupeno k vykácení stromů, které ohrožovaly jak samotnou zříceninu, tak turisty pohybující se po ní. V roce 1896 byla zvelebena cesta mezi Frýdštejnem a rozhlednou na Kopanině, zajímavé bylo, že turnovský odbor k tomu vyzval majitele tamních pozemků a následně jim za to zaplatil.³⁰⁵ V roce 1898 se odboru podařilo upravit stezku na hrad z Malé Skály přes Pantheon. Úprava terénu na cestě byla pro zvýšení návštěvnosti Frýdštejna velmi důležitá.³⁰⁶

Na počátku 20. století si začal turnovský odbor stále více všimnat neutěšeného stavu hradu. Frýdštejn se čím dál více rozpadal a bylo nutné ho opravit a více zabezpečit.³⁰⁷ 23. dubna 1900 sem vykonal výlet předseda klubu Vratislav Pasovský, aby společně se členy turnovského odboru sepsali, co je vše na hradě potřeba upravit.³⁰⁸ Zabezpečovací práce proběhly ještě tentýž rok. „*Oprava pozůstávala hlavně v tom, že zdi upevněny cementem, sklepení vyčištěna, vše se stálým zřetelem, by ráz a vzhled hradu nebyl změněn, což se úplně podařilo*“.³⁰⁹ Klub českých turistů uvolnil na opravy z ústřední kasy 600 korun.

Skalni sklepení u hradu Frýdštejna s turisty
© Časopis turistů, 1897

Turistická vybavenost Maloskalska se dočkala v roce 1902 tvrdé kritiky. „*Na celé dlouhé čáře od Brodu Žel. až k Turnovu není jediného hotelu, který by vyhovoval potřebám a požadavkům nové doby. Hospody a hostince, kterých tu ovšem až nazbyt, nikterak nestačí a nevyhovují. Druhou chybou jest, že četné osady kraje tohoto nevěnují žádné péče*

³⁰⁴ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 18.7.1894. In: Časopis turistů, roč. VI., č. 8, 1894, s. 265.

³⁰⁵ Činnost odborů KČT v r. 1896. (Výroční zprávy). In: Časopis turistů, roč. IX., č. 2, 1897, s. 52–53.

³⁰⁶ Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898. In: Časopis turistů, roč. XI., č. 4, 1899, s. 102.

³⁰⁷ Zápis o schůzi delegátů odborů KČT v Praze konané dne 31.3.1900. In: Časopis turistů, roč. XII., č. 4, 1900, s. 148.

³⁰⁸ Zprávy z odborů. In: Časopis turistů, roč. XII., č. 5, 1900, s. 192–193.

³⁰⁹ Jednatelská zpráva o činnosti odboru KČT v Turnově za rok 1900. In: Časopis turistů, roč. XIII., č. 3, 1901, s. 115.

*pěšinám a cestám, které by hosty a turisty dovedly uspokojiti. Krkolomné úvozy a pěšiny odpudí většinu návštěvníků od putování po zdejším divukrásném podhoří. Na Sokole není rozhledny ani na Kozákově; k Zbirohům, na Borka i Frýdštejn jsou cesty nepohodlné a restaurace žádné, a kde co je, člověka spíše odpudí než přitáhne“.*³¹⁰ Přes všechny nedostatky se hrad Frýdštejn těšil u turistů značnému zájmu. Některé *uličníky* dokonce napadlo, že se na příchozích turistech obohatí. O svatodušních svátcích roku 1910 si čtyři *výrostci* stoupili před vchod do hradu a nepouštěli lidi dovnitř, dokud jim nezaplatili vstupné třicet haléřů. Tvrdili, že je k tomu oprávnil Klub českých turistů. Dobře však věděli, že vstup do hradu nebyl nijak zpoplatněn. Ve chvíli, kdy se na hrad přišel podívat jistý pán z Frýdštejna, tak se rozprehli.³¹¹

Při turistických toulkách po Českém ráji se návštěva Malé Skály, Frýdštejna a Kopaniny stala skoro samozřejmostí. „*O prázdninách se to na Malé Skále opravdu ani netrhne. Denně přijíždějí nebo přicházejí sem řady turistů nebo výletníků z blízka i daleka, výpravy spolkové i školní“.*³¹² Zásahu si na tom připisoval i Okrašlovací spolek pro Malou Skálu a okolí, jehož členové se zde postarali o zřízení hned několika letních ubytování, zařídili studentskou noclehárnu v budově školy či vytyčili vlastní turistickou stezku z Vranova po úbočí kopce Sokola na Kalich a tamní skalní město. Postarali se rovněž o spolehlivého průvodce, který od okresního hejtmantství v Semilech obdržel příslušnou koncesi k provázení po Maloskalsku.³¹³

Roku 1912 chtěl odbor turistů v Turnově provést další zabezpečovací práce na frýdštejnském hradě, rozmnožit množství zábradlí a opravit zvětrávající a sesouvající se zdiva. Novinkou se měla stát železná branka u vchodu do hradu, která by byla uzamykatelná a chránila hrad před možným poškozováním, zvláště v nočních hodinách. Plány a rozpočet na obnovu hradu vypracoval sám předseda Klubu českých turistů Vratislav Pasovský. Na tento projekt a zastřešení rozhledny na Kopanině byla obstarána státní subvence 2000 korun, která by pokryla zhruba čtvrtinu nákladů. Vše muselo probíhat

---

³¹⁰ *Různé zprávy. Lázeňské a letní byty.* In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 6, 1902, s. 265.

³¹¹ *Uličnictví.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 6, 1910, s. 311.

³¹² KAMENICKÝ, Jan. *Vyhledka z Kopaninské rozhledny na Maloskalsku.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 2, 1911, s. 84.

³¹³ *Z cizích spolků, Činnost >Okrašlovacího spolku pro Malou Skálu a okolí< v r. 1910.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 3, 1911, s. 168–169.

ve srovnání s c. k. ústřední komisí pro umělecké a historické památky.³¹⁴ Jednání s ní se však protahovala a práce byly odloženy na další roky.³¹⁵ Chystané úpravy přerušilo vypuknutí velké války. Aby se zabránilo dalšímu drobení zdiva na Frýdštejně, bylo dokonce nutné omezit přístup na památku. Na pokyn ústředního výboru tak turnovský odbor obstaral výstražnou tabulku se zákazem vstupu do hradu.³¹⁶

---

³¹⁴ *Z domova, Hrad Friedštejn a rozhledna na Kopanině.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 3, 1912, s. 166.

³¹⁵ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1912, přednesená na řádné valné hromadě dne 20. dubna 1913.* Praha: Klub českých turistů, 1913, s. 13.

³¹⁶ *Zpráva o činnosti Klubu českých turistů za rok 1916.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIX., č. 4, 1917, s. 7.

7.4. Vlaky

Ke konci roku 1892 se ředitelství státních drah obrátilo na Klub českých turistů s dotazem, jak by mohlo více pomoci s rozvojem cestovního ruchu v zemi. Klub si moc dobře uvědomoval, že nádraží je vlastně první místo, se kterým se turista v daném místě seznámí, a tak rady na sebe nenechaly dlouho čekat. Dráhám se doporučovalo zřizovat více čekáren, nechat klubem bezplatně vybavit budovu nádraží a peróny orientačními tabulemi, turistickými plakáty a mapami či do samotných vlaků umísťovat výtisky klubového časopisu a mapky.³¹⁷

Klub turistů rovněž navrhl ředitelství drah zavést na více tratích takzvané zábavní rychlovlaky. Za vzor mu dával spojení Českých severních drah z Prahy do Turnova, odkud tyto vlaky již nějakou dobu byly vypravovány. Zábavní vlaky vyjížděly z Prahy každou neděli a každý svátek v brzkých ranních hodinách, tak aby cestovatelé měli dost času na výletování po Českém ráji. Ve vlacích mělo být mimo jiné zavedeno snížené jízdné.³¹⁸ Návrhy a přání členů klubu však často nekorespondovaly s realitou. V prvních měsících roku 1893 přišel klubu dopis od provozovatelů České severní dráhy, že zastavují jízdy letních zábavních vlaků z Prahy do Turnova, a to pro nezájem ze strany cestujících. Nabídli vypravování vlaků, do kterých by klub dokázal sehnat alespoň sto výletníků. Reakce na sebe opět nenechala dlouho čekat. Klub českých turistů a turnovská městská rada přišly se žádostmi, aby vlaky nadále jezdily, tak aby cestovní ruch ve městě mohl prosperovat.³¹⁹ Nakonec se všechny strany domluvily a zábavní vlaky do Turnova v létě jezdily.³²⁰ Každopádně v roce 1895 se situace se zastavením zábavních vlaků z Prahy do Turnova opakovala. „*Obecenstvo pražské jeví právě vůči výletům do Turnova nepochopitelnou lhostejnost, což je tím podivnější, ježto ze Saska, Pruska a Slezska každou neděli celé četné davy turistů do turnovského okolí dojíždějí. Vezměte do ruky kteroukoli „knihu cizinců“, rozloženou v restauracích výletnických a naleznete toho doklady*“.³²¹ Realita byla taková, že po Českém ráji se na přelomu 19. a 20. století stále pohybovalo více turistů hovořících německy. Měli převahu i ve vlacích z Turnova na Malou Skálu.³²²

---

³¹⁷ Na rozvoj turistiky. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 1, 1893, s. 5.

³¹⁸ Tamtéž, s. 3.

³¹⁹ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 15.2.1893. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 3, 1893, s. 59.

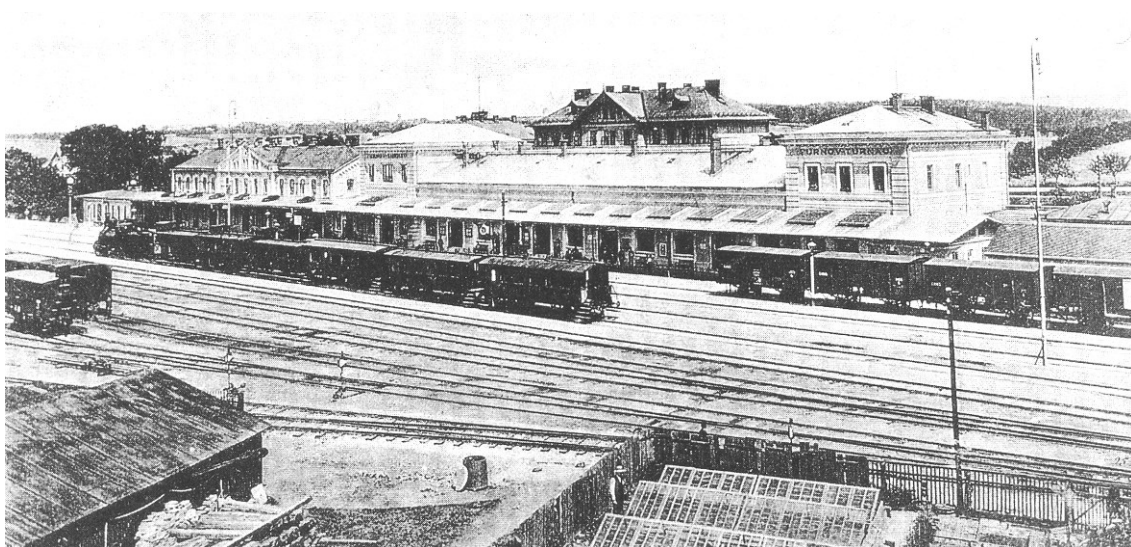
³²⁰ Zprávy spolkové, výborová schůze ze dne 3.5.1893. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 6, 1893, s. 119.

³²¹ Zprávy spolkové, Turnovsko a čeští turisté. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 7, 1895, s. 183.

³²² Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 4, 1899, s. 101.

Turnovský odbor nevzdával vyjednávání s ředitelstvím České severní dráhy a přišel alespoň s návrhem, aby ranní pražský vlak přijížděl do Turnova dříve než až po desáté hodině, a aby večerní zpáteční vlak zase odjížděl později.³²³ Dělal tak vše proto, aby turisté měli více času na výletování. Na přelomu 19. a 20. století trvala cesta z Prahy do Turnova osobním vlakem zhruba čtyři hodiny, rychlík jezdil dvě a půl hodiny.³²⁴ Pražští turisté však neprojevovali o návštěvu Českého ráje zájem, a tak dráhy na návrhy úprav jízdních řádů patřičně nereagovaly. „*Statistika příjezdu Pražáků do Turnova ukazuje sklamanou tvář a s povzdechem sleduje plné vlaky pražských výletníků do Podmokel a Drážďan, v duchu se tážajíc: proč mezi Němce, proč ne k nám do „Českého ráje“?*“.³²⁵ V roce 1902 se situace znovu opakovala. V součinnosti ústředního výboru klubu, turnovského odboru a městské rady byla na ředitelství dráhy podána žádost, aby ranní vlak z Prahy byl vypraven tak, aby nejdéle o deváté hodině byl v Turnově, a aby noční vlak z Turnova ve 21:45 nekončil pouze v Mladé Boleslavi, ale zajížděl až do Prahy. Snažili se dělat maximum proto, aby turisté a obchodníci měli čas si všechno v Českém ráji vyřídit.³²⁶ Opět se však snaha setkala s neúspěchem.³²⁷

Nádraží v Turnově, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 1186

³²³ Činnost odborů KČT v r. 1896. (Výroční zprávy). In: Časopis turistů, roč. IX., č. 2, 1897, s. 53.

³²⁴ KAFKA, Josef, ed. Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých, 1898, s. 42.

³²⁵ Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898. In: Časopis turistů, roč. XI., č. 4, 1899, s. 101.

³²⁶ Zprávy železniční. Změna jízdního řádu dráhy severní. In: Časopis turistů, roč. XV., č. 1, 1903, s. 37–38.

³²⁷ Turnov. Jednatelská zpráva. In: Časopis turistů, roč. XV., č. 4, 1903, s. 158.

Turisté sami sebe upozorňovali na to, že tam „kde z jednoho nádraží vybíhá několik tratí, budme opatrní, bychom si nevsedli do vlaku jinam jedoucího; kde pak je více nádraží, dobře se ujistíme, zda trať, po níž cestovati hodláme, odtud vychází“. Klub českých turistů přicházel s více takovými radami. „V poslední chvíli do vlaku vstupovati, a vůbec pozdě na stanici přicházeti nikterak se nedoporučuje. Raději budme prvními ve voze, abychom si mohli nejlepší místo při okně vybrati a vyhlídky po dobu jízdy nemusili postrádati“.³²⁸ I když se mohou zdát očividné, patrně by se ona doporučení neobjevovala, kdyby se takovéto situace na nádražích nestávaly. Pro cestování vlaky po českých zemích byl doporučován jízdní řád z nakladatelství Josefa Vilímka. Jednotlivé dráhy si rovněž vydávaly vlastní řády, navíc již v druhé polovině 19. století se rozšířila praxe rozvěšovat řády na stanice a do hostinců, tak aby turista byl s předstihem seznámen s přesnými odjezdy vlaků.³²⁹ V tvorbě řádů se angažoval i turnovský odbor KČT. V roce 1904 vydal první jízdní řád drah, které ústily v Turnově.³³⁰

Turnov—Jičín.											
km	Stanice	Jízdní ceny		S.	O.	S.	O.	O.	S.	O.	S.
		II.	III.								
		K h	K h								
	Turnov (m. dr.) . . .			5.45	9.45	11.45	1.35	3.57	5.40	7.20	9.30
2	Turnov město . . .	30	20	5.49	9.50	11.51	1.40	4.02	5.45	7.25	9.35
6	Sedmihorky . . .	40	30	6.00	10.02	12.03	1.52	4.14	5.57	7.36	9.47
7	Hrubá Skála . . .	50	30	6.06	10.08	12.09	1.58	4.19	6.03	7.42	9.53
9	Borek-Trosky . . .	60	40	6.12	10.15	12.17	2.05		6.10	7.48	10.00
11	Ktova . . .	70	50	6.17	10.20	12.22	2.10		6.15	7.53	10.05
13	Rovensko . . .	80	60	6.24	10.25	12.30	2.15		6.23	7.59	10.12
17	Jivany-Holenice . . .	1.10	70	6.33		12.43			6.34	8.09	10.22
20	Libuň . . .	1.30	90	6.42		12.54			6.43	8.19	10.30
23	Jinolice . . .	1.50	1.—	6.49		1.02			6.50	8.26	10.37
28	Železnice . . .	1.80	1.20	7.00		1.15			7.03	8.37	10.48
29	Valdice . . .	1.90	1.30	7.04		1.21			7.08	8.42	10.53
33	Jičín . . .	2.10	1.40	7.11		1.29			7.15	8.49	11.00
Jičín—Turnov.											
	Jičín (m. dr.) . . .	4.00	7.36		11.39		2.15			7.40	
	Valdice . . .	4.07	7.44		11.46		2.24			7.48	
	Železnice . . .	4.12	7.50		11.51		2.31			7.55	
	Jinolice . . .	4.22	8.03		12.01		2.44			8.08	
	Libuň . . .	4.29	8.11		12.08		2.52			8.19	
	Jivany-Holenice . . .	4.37	8.19		12.16		3.00			8.27	
	Rovensko . . .	4.47	8.31	10.30	12.28	2.25	3.13		6.30	8.37	
	Ktová . . .	4.52	8.36	10.35	12.33	2.30	3.18		6.35	8.42	
	Borek-Trosky . . .	4.57	8.41	10.40	12.38	2.35	3.24		6.40	8.47	
	Hrubá Skála . . .	5.03	8.48	10.46	12.45	2.41	3.31	4.29	6.47	8.54	
	Sedmihorky . . .	5.08	8.54	10.51	12.51	2.46	3.37	4.35	6.53	9.00	
	Turnov město . . .	5.19	9.05	11.02	1.02	2.56	3.48	4.46	7.04	9.11	
	Turnov nádraží . . .	5.22	9.09	11.06	1.06	3.00	3.53	4.50	7.08	9.15	

Vlaky ● označené jen v neděli a ve svátek.

Letní jízdní řád na turnovsko-jičínské trati z roku 1904

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 47

³²⁸ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 10.

³²⁹ Tamtéž, s. 10.

³³⁰ *Výroční zprávy odborů za rok 1904, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XVII., č. 2, 1905, s. 71.

Lepšího spojení Prahy a Turnova se turisté dočkali v roce 1904. Česká severní dráha zavedla ranní rychlovlaky na trase mezi Prahou a Georgswalde (Jířkovem), s novým spojením mezi Bakovem, Turnovem a Libercem. Cestovatelé mohli ráno po šesté nastoupit na nádraží císaře Františka Josefa a kolem deváté již být v Turnově, tak jak místní odbor turistů několikrát žádal. Nové spojení bylo zřízeno s odůvodněním, aby se pražští obchodníci pohodlněji dostávali do Rumburku a Liberce, tedy nebylo myšleno přímo pro turisty, rozhodně se jim ale hodilo. Měli více času se na jednotlivých stanicích zdržet.³³¹ Cestování po železnici začalo využívat čím dále více lidí a kapacity vlaků přestávaly stačit. Jeden z členů KČT si v roce 1907 stěžoval na neutěšený stav České severní dráhy v klubovém časopise. Nedělní a sváteční vlaky odjíždějící před půl osmou z Prahy na Bakov se údajně naplňovaly již ve výchozí stanici, na další zastávce ve Vysočanech se do nich lidé skoro nedostali.³³² V letních měsících pak docházelo ke zpoždování vlaků.³³³

Se zřízením ranních rychlíků z Prahy iniciativa odboru turistů v Turnově směrem k dráze neutichla. V roce 1908 odeslal již na zestátněnou Českou severní dráhu žádost, aby na pražské rychlíky byly vydávány alespoň v neděli a o svátcích zvýhodněné zpáteční lístky. To mu bylo opětovně zamítnuto. Ve stejném roce se též snažili členové odboru prosadit změnu jízdního řádu. Přáli si, aby ranní vlaky z Turnova do Prahy vyjížděly dříve, tak aby se stíhal vlak vyjíždějící z pražského nádraží směrem na Vídeň, Linec a do Švýcarska.³³⁴ Státní severní dráhy vyšly klubu částečně vstříc v otázce slev pro jeho členy. Od roku 1910 jim byly ve směru z Prahy do Turnova snižovány ceny jízdného. Levnější lístky platily v neděli a o svátcích (a dnech jim předcházejících), a to pouze na osobní vlaky, na rychlíky se muselo doplácet. Koupit se daly jen na pražském nádraží, a to po třiceti kusech najednou. Neprodané lístky mohl klub vrátit pouze do 5. května, jinak mu propadly. Zlevněná cesta z Prahy do Turnova a zpět stála ve druhé třídě 8 korun a 50 haléřů, ve třetí třídě 5 korun a 40 haléřů. Aby turisté slevu dostali, museli ještě ve vlacích prokázat svou totožnost legitimací opatřenou razítkem klubu. Na kratší výlety po Českém ráji se nevztahovala, protože platila jen pro vzdálenosti od padesáti kilometrů. Sleva tak

---

³³¹ *Zprávy železniční a dopravní. Nové rychlíky na české severní dráze.* In: *Časopis turistů*, roč. XVII., č. 6, 1905, s. 227.

³³² *Zprávy železniční a dopravní. Letní jízdní řád c. k. vys. české severní dráhy.* In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 5, 1907, s. 206–207.

³³³ DOLANSKÝ, J. *Hrubá Skála s okolím*. Praha: Körber, 1906, s. 6.

³³⁴ *Výroční zprávy odborů za rok 1908, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 5, 1909, s. 239.

byla určena hlavně pražským turistům, aby se levněji dostali do Českého ráje. Pro turisty pohybující se v samotném regionu žádný přínos neměla.³³⁵

---

³³⁵ Zprávy železniční a dopavní, C. k. státní severní dráha. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 1, 1910, s. 54.

7.5. Studentské noclehárny

Členové Klubu českých turistů si byli vědomi, že pro cestování a turistiku si musí postupně vychovávat vlastní mládež. Studenti v jejich očích necestovali v takové míře, jak by bylo potřeba. Za jeden z hlavních důvodů byl udáván nedostatek financí, a tak klub přicházel s výhodami, kterými chtěl nemajetné studenty na cestách podporovat. Rozběhl tak projekt zaměřující se na zřizování studentských nocleháren. Noclehárna měla poskytovat mladším cestovatelům pohodlný prostý nocleh a slušnou snídani s večeří, pokud možno zadarmo či co nejlaciněji. Večeře se měla ideálně skládat z kusu masa nebo sýra s chlebem, jídlo se mělo nejlépe podávat se sklenicí piva. Ke snídani si členové klubu představovali hrnek kávy s chlebem nebo houskou.³³⁶

Ústřední výbor klubu postupně rozesílal na venkov výzvy k zřizování takovýchto nocleháren. Místní odbory měly dopředu smluvit s lokálními hostinskými levnou cenu za ubytování a stravu. Na studentech bylo, aby si vyzvedli u pověřeného člena odboru poukázku, díky které jim hostinský služby zajistil. Studenti měli mít u sebe poslední školní vysvědčení jako potvrzení o studiu, kontrolovalo se tím zneužívání nabízených výhod od nestudujících lidí.³³⁷ Jednotlivým noclehárnám zaplatil odbor za poukázky většinou na konci letní sezóny, pokud tedy byli takto domluveni. Odbor tak vlastně dotoval studentské cestování. Vedle hostinců byly studentské noclehárny umísťovány do škol nebo sokoloven. Studentům se doporučovalo cestovat nejlépe ve třech. Jednomu mělo být dle klubu na cestách smutno a dva se spíše neměli dohodnout, tři cestující tak byli ideální.³³⁸

O tom, že studenti zprvu příliš noclehárny nevyužívali, svědčí časté stesky členů v klubovém časopise. „*Všimneme-li si číslice, vykazující počet studentů německých, jež např. Krkonoše během jedné saisons navštíví a studentských nocleháren použije, je naše statistika turistiky studentské při srovnání až příliš nepatrná*“.³³⁹ Problém shledávali hlavně v nastavených výhodách pro studenty, které nebyly prostě takové, aby je podnítily k cestování. Klub doufal, že studenti se budou k prázdninové turistice inspirovat ve škole. Padaly dokonce i návrhy, aby učitelé žákům „*přímo uložili, že musí o prázdninách vykonati cestu nejméně jednodenní, a po prázdninách od nich žádali popis vykonané cesty*

---

³³⁶ Zřizujte studentské noclehárny. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 5, 1893, s. 99–101.

³³⁷ Seznam studentských nocleháren. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 7, 1893.

³³⁸ MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty! Návod k cestování pro studující*, 1897, s. 11.

³³⁹ První sjezd českých turistů. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 9, 1895, s. 227–228.

*bud' jako úlohu privátní nebo jako úlohu domácí“.*³⁴⁰ Organizace hromadných výletů během školního roku byla časově náročná a učitelé na nich nechtěli přebírat za žáky zodpovědnost, zvláště když za mimoškolní aktivity nedostávali řádně zaplacení. Škola zprvu nebyla na turistickou osvětu připravena. Mládež se pěší turistice nevěnovala tak intenzivně, jak by si někteří členové Klubu českých turistů přáli.³⁴¹

V Turnově nabízel zprvu studentům ubytování zdarma *Grandhotel Antonína Patočky* na náměstí, bylo to tedy bez nároků na bezplatné stravování.³⁴² V roce 1893 zřídil turnovský odbor KČT dvě studentské noclehárny. V prvním roce jejich provozu zde přenocovalo 50 osob.³⁴³ Jedna z nich se nacházela v hotelu *Slavia*, ve kterém byl odbor nedávno založen.³⁴⁴ Studentské noclehárny byly později umístěny do chlapecké školy a hostince *U Českého granátu* na náměstí. Noclehárnu ve školní budově zřídil na své náklady sám odbor, umístěno sem bylo patnáct lůžek, které mohli studující cestovatelé zdarma využívat.³⁴⁵ Nad noclehárnami dozoroval dlouhodobě Karel Resl. Návštěvnost turnovských nocleháren nebyla nikterak závažná, ve škole se v roce 1897 ubytovalo 78 návštěvníků, v hostinci pak pouze hosti čtyři.³⁴⁶ I proto byla v dalších letech využívána již pouze ta v odborné škole.³⁴⁷ Přímo v centru Českého ráje byla zřízena ještě jedna studentská noclehárna, a to ve Šteklově pensionátu ležícím přímo u zámku na Hrubé Skále. Zde dělali dozorce místní faráři.³⁴⁸

S počátkem nového století začala návštěvnost turnovské studentské noclehárny stoupat a do školy tak bylo přidáno dalších deset lůžek.³⁴⁹ V roce 1900 přivítala školní noclehárna již 422 studentů a evidovala celkem 688 noclehů.³⁵⁰ Klub českých turistů si

---

³⁴⁰ KOSTINEC, Antonín. *Vycházky, feriální cesty a noclehárny studentské*. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 12, 1896, s. 243.

³⁴¹ KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi"*, 2013, s. 168–169.

³⁴² *Zřizujte studentské noclehárny*. In: *Časopis turistů*, roč. V., č. 5, 1893, s. 100.

³⁴³ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1893, přednesená o řádné valné hromadě dne 25.2.1894*. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 20.

³⁴⁴ *Zprávy z odborů*. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 3, 1896, s. 58.

³⁴⁵ *Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 58.

³⁴⁶ *Návštěva studentských nocleháren v roce 1897*. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 12, 1897, s. 414–415.

³⁴⁷ *Odbor KČT v Turnově. Z jednatele zprávy*. In: *Časopis turistů*, roč. XII., č. 1, 1900, s. 75.

³⁴⁸ *Návštěva studentských nocleháren v roce 1897*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 3, 1898, s. 87.

³⁴⁹ *Odbor KČT v Turnově. Z jednatele zprávy*. In: *Časopis turistů*, roč. XII., č. 1, 1900, s. 75.

³⁵⁰ *Jednatelská zpráva o činnosti odboru KČT v Turnově za rok 1900*. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 3, 1901, s. 115.

začal cestování českých studentů pochvalovat. Bez obavy ho začal přirovnávat k feriálním cestám studentů hovořících německy.³⁵¹ Klub apeloval na odbory a hostince, aby ubytovávaly předně studenty a vyvarovaly se noclehů pro dospělé. Rozšířil se totiž nešvar, že levnějších služeb studentských nocleháren chtěli využívat učitelé či samotní členové Klubu českých turistů.³⁵²

Studentská noclehárna v turnovské sokolovně, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – Sběrka negativů, neinventarizováno

Noclehárna v Turnově se na čas stala nejnavštěvovanějším zařízením tohoto typu v Čechách. Její kapacita byla rozšířena na padesát lůžek a studentům začala být nabízena večere zdarma.³⁵³ V roce 1902 našla noclehárna nové útočiště, byla přemístěna do menšího sálu turnovské sokolovny, vlastně do spolkových místností. Studenti mohli využívat služeb noclehárny zpravidla od července do září. Ubytovávaly se zde i školní výpravy cestující

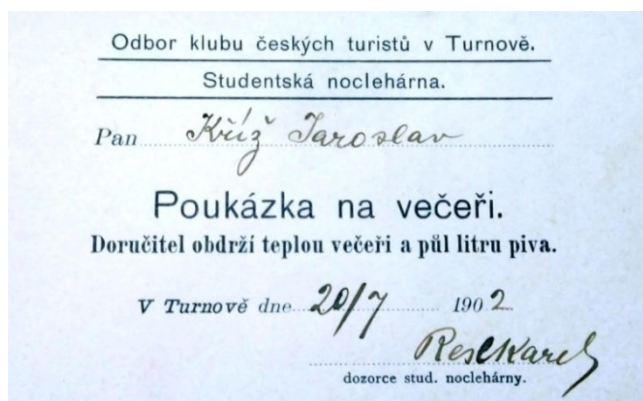
---

³⁵¹ *Zpráva o studentských noclehárnách za rok 1900.* In: *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1903, přednesená o řádné valné hromadě dne 28.4.1901.* Praha: Klub českých turistů, 1901, s. 21.

³⁵² *Zápis o schůzi delegátů odborů KČT konané dne 18.10.1902.* In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 11, 1902, s. 415.

³⁵³ *Turnov. Jednatelská zpráva, přednesená ve valné hromadě, konané dne 21.12.1901.* In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 3, 1902, s. 115.

v rámci výuky s učiteli, tedy mimo tyto měsíce. O sedmé hodině večer si mohli studenti přímo v sokolovně vyzvednout lístek u dozorce Karla Resla, a pokud ho ukázali v dopředu sjednaném hostinci, dostali bezplatnou večeři. V roce 1902 mohli například chodit do hostince *U Českého granátu* vedle radnice.³⁵⁴ V prvním roce pro ně zde připravili 143 teplých večeří.³⁵⁵ Turnovská noclehárna se dočkala toho, že byla dávána ostatním odborům za vzor. Oceňovala se její vybavenost třemi umyvadly, toaletními potřebami, mapami a průvodci a taktéž přítomnost restaurace přímo v sokolovně, která tedy zprvu nebyla zdarma, ale studenti zde dostávali speciální slevy. Později odbor turistů domluvil, že bezplatné večeře budou vydávány právě tady. K dispozici byl nocležníkům tělocvičný sál, „*kde již nejedna studentská výprava uspořádala na rychlo koncert a pobavila se s přizvanou něžnou mládeží turnovskou*“.³⁵⁶ Do první světové války byla noclehárna

Poukázka na večeři, 1902

© SOkA Semily – fond KČT - odbor Turnov, inv. č. 34

každou turistickou sezónu využívána, její návštěvnost kolísala mezi čtyřmi až sedmi stovkami nocležníků. Rekordním se stal rok 1912, kdy si sem cestu našlo 999 hostů.³⁵⁷ Od roku 1912 se mohly studentské výpravy ubytovávat v noclehárně zřízené v nedalekém Skálově sirotčinci. Ta měla sloužit hlavně studentům, kteří se v Turnově potřebovali ubytovat v měsících, kdy byla noclehárna v sokolovně ještě nepřístupná.³⁵⁸

V desátých letech 20. století se služby studentských nocleháren precizovaly. Klub sestavil před začátkem turistické sezóny seznamy dostupných nocleháren a rozeslal je do škol. Seznamy obsahovaly průkazy, které si měli studenti nechat potvrdit razítkem ústavu, na kterém byli zapsáni, vysokoškoláci nejlépe v kanceláři školy, žáci středních

³⁵⁴ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 18. *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů v Čechách, na Moravě a Slezsku r. 1902*. Praha: Klub českých turistů, s. 10.

³⁵⁵ Turnov. *Jednatelská zpráva*. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 4, 1903, s. 158.

³⁵⁶ *Studentská noclehárna v Turnově*. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 11, 1903, s. 377–378.

³⁵⁷ *Výroční zprávy za rok 1912, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 3–4, 1914, s. 115.

³⁵⁸ *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1912*. Praha: Klub českých turistů, 1912, s. 24.

a měšťanských škol měli zajít na ředitelství. Průkazy ověřovaly i v pražské kanceláři Klubu českých turistů.³⁵⁹ Jedině s potvrzeným průkazem mohli studenti a žáci čerpat výhody nocleháren. Bylo přísně zakázáno ho půjčovat jinému studujícímu a už vůbec nestudujícímu. Každý nocležník bez rozdílu měl nově přispět dvaceti haléři na chod noclehárny, většinou je odevzdával dozorcí. Dozorci taktéž schraňoval výkazy návštěvníků, které se měly vyplnit nejlépe hned při zápisu na ubytování. Vedle jména měli studenti udat místo a název domovské školy, ročník studia, cíl cest a počet plánovaných noclehů.³⁶⁰

Po Českém ráji začali následně vznikat nové studentské noclehárny. V roce 1908 došlo k zřízení noclehárny v blízkosti Trosek. V Troskovicích, osadě nacházející se přímo pod hradem, bylo cestujícím studentům nově nabízeno k přespání šest lůžek.³⁶¹ Prostory noclehárny byly zřízeny v hostinci Františka Pozníka, dozorováním byl pověřen místní učitel.³⁶² Od roku 1909 se v klubové evidenci objevovaly dvě noclehárny v Kacanovech u Turnova, kde studenti mohli lacině přespát v tamní škole či penzionátu. To samé začalo být nabízeno v hostinci pana Ťukala v Doubravicích pod Hrubou Skálou.³⁶³ V dalším roce byla zřízena noclehárna v prostorách školy na Malé Skále.³⁶⁴ Noclehárny v Kacanovech nebyly využívány skoro vůbec, každoročně se mohly vykázat pouze jedinci. Na Malé Skále se ubytovávaly maximálně dvě desítky turistů. O trochu příznivější byla situace v Troskovicích, kam si cestu našlo ročně okolo padesáti až šedesáti nocležníků.³⁶⁵ Bohužel tato noclehárna v penzionátě Františka Pozníka lehla popelem na Vánoce roku 1912.³⁶⁶

---

³⁵⁹ V letech 1897–1911 se pražská kancelář KČT nacházela ve spolkových místnostech na Jugmannově třídě čp. 15. V průběhu roku 1911 se klub přestěhoval do nových prostor, na úřadování si přestavěl byty na adrese V Jirchářích čp. 5, v domě koleje Arnošta z Pardubic na Novém Městě.

Nové místnosti Klubu českých turistů. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 1, 1912, s. 30.

³⁶⁰ *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910.* Praha: Klub českých turistů, 1910, s. 7–9.

³⁶¹ *Výroční zprávy odborů za rok 1908, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 5, 1909, s. 239.

³⁶² *Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1908.* Praha: Klub českých turistů, 1909, s. 10.

³⁶³ *Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1909.* Praha: Klub českých turistů, 1910, s. 12.

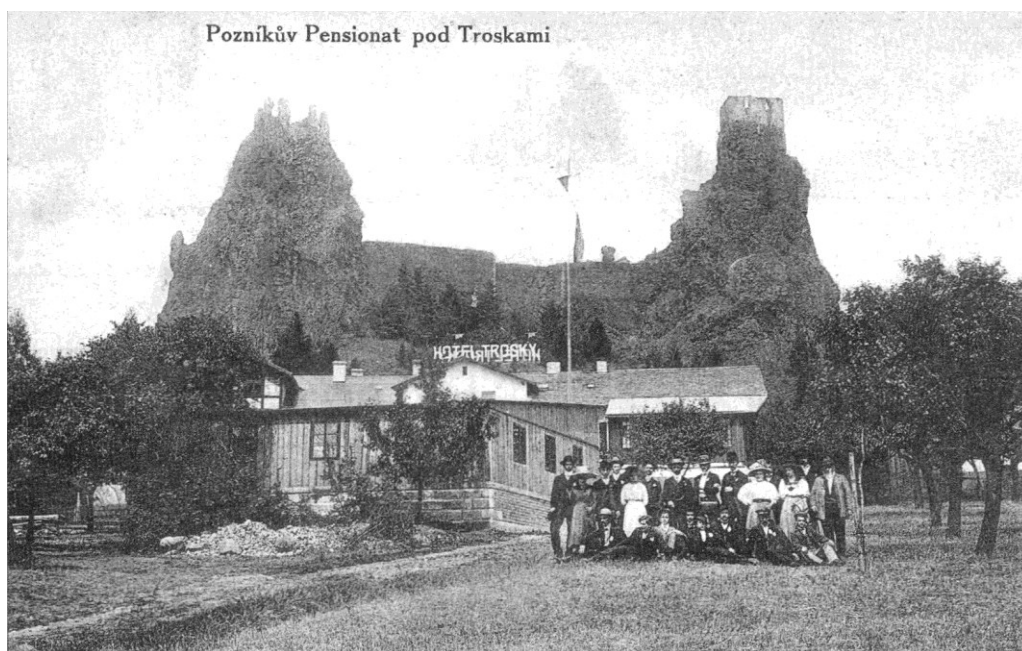
³⁶⁴ *Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1910.* Praha: Klub českých turistů, 1911, s. 23.

³⁶⁵ *Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1912.* Praha: Klub českých turistů, 1913, s. 14.

³⁶⁶ *Z domova, Pensionát Frant. Pozníka na Troskách.* In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 2, 1913, s. 103.

I přesto, že mu v březnu roku 1913 shořela i budova přiléhajícího hostince, chtěl na turistickou sezónu mít opětovně otevřeno.³⁶⁷

Pozníkův penzionát pod Troskami, první desetiletí 20. století
© Sbíрка pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

V roce 1911 byla v Turnově v budově dívčí školy ve Skálově sirotčinci zařízena noclehárna vyhrazená pouze pro cestující studentky.³⁶⁸ Vycházela z projektu Klubu českých turistů v součinnosti s Ústředním spolkem českých žen a Sdružením akademicky vzdělaných žen, který měl vést k výraznějšímu zapojení studentek do turistiky. Jejich snahy se však zprvu nesetkaly s úspěchem.³⁶⁹ Návštěva dívčích nocleháren byla v prvních letech fungování slabá po celých Čechách. V Turnově se ubytovalo v prvním roce pouze pět studentek.³⁷⁰ Patrně i proto, že při hromadných výletech byly dívky ubytovávány společně s chlapci v sokolovně. Dívky spaly na galerii a chlapci v sále.³⁷¹

---

³⁶⁷ Z domova, Pozníkův pensionát na Troskách. In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 5, 1913, s. 267.

³⁶⁸ Zprávy z ústředního výboru ze dne 12.7.1911. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 9–10, 1911, s. 481.

³⁶⁹ Zpráva o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za rok 1911. Praha: Klub českých turistů, 1912, s. 4.

³⁷⁰ Studentské noclehárny. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 9–10, 1912, s. 494.

³⁷¹ Z domova, Třídenní výlet na Turnovsko a Riegrovu stezku. In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 2, 1913, s. 102.

7.6. Stanice turistů

Odbor v Turnově se snažil podle vzorů z ústředí přijímat lokální hostince za klubové stanice. Za klubové stanice měly být voleny řádné a čisté hostince, které vycházely vstříc turistům a jejich potřebám. Turnovský odbor označoval vhodné hostince tabulkou, měl však dbát na skutečnost, že „*pouhé reklamní vyvěšení tabulky bez vnitřní hodnoty stanice jest nedůstojné, bezcenné*“.³⁷² V prvním roce fungování označil hned pět stanic.³⁷³ Jako první turistickou stanicí ve městě inzeroval hostinec *U Českého granátu*, nacházející

se na náměstí hned u radnice. Vedle solidního ubytování a pohoštění zde výletník mohl najít turistickou knihovnu s několika publikacemi obsahujícími tipy, kam se v Turnově a jeho okolí vydat. Nebylo vůbec neobvyklé, že hostinec lákal ve svých propagačních letáčích na vyleželé pivo, pravé mělnické víno či kulečník. Hosté mohli využít povozů, které byly umístěny přímo v domě na náměstí. Hostinec též dokázal zajistit výletníkům služby místních průvodců.³⁷⁴ S čistotou pokojů, kuchyní a obsluhou byli lidé velmi spokojeni, což dokládají četné zápisy v knize návštěv.³⁷⁵

Hostinec U Českého granátu a radnice, kolem roku 1892
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 75

³⁷² Řád jednací. O poměru odborů k ústřednímu výboru. In: *Časopis turistů*, roč. VIII., č. 11, 1896, s. 213.

³⁷³ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1892, přednesená o řádné valné hromadě dne 19.2.1893. Praha: F. Šimáček, 1893, s. 15.

³⁷⁴ Turnov, středisko turistické. In: *Časopis turistů*, roč. IV., 1892, s. 166, 259–260.

³⁷⁵ MČR Turnov – archiv, fond Historická dokumentace, inv. č. A-HD 662. *Kniha turistů Hotel „U českého granátu“ v Turnově.*

Turistická stanice byla v Turnově umístěna též do hostince *U Belgického dvora*, *U korunního prince* a do hotelu *Slavie*. Označení značkou *stanice turistů* zajistilo hoteliérům a hostinským pravidelný přísun hostů. Klub také zveřejňoval prověřeným hostincům placené inzeráty ve svém časopise.³⁷⁶

Označení stanice turistů na Grandhotelu Benda, první polovina 20. století

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-NT 310

Místní odbor měl nad hostinci dozorovat. Měl se hlavně snažit, aby hostinští vyvěšovali ve svých zařízeních ceníky, tak aby nedocházelo ke sporům ohledně cen ubytování a stravy. Členy klubu měli upřednostňovat před ostatními cestujícími, zvláště u poskytování noclehů.³⁷⁷ Pokud byli hostinští vstřícní, poskytovali jim i výhodnější ceny. V hotelu *Slavia* měli dvacetiprocentní slevu na noclehy, k poskytnutí výhod se stačilo prokázat legitimací klubu.³⁷⁸ Stejně tomu bylo u Jaroslava Bendy v jeho *Grandhotelu* na náměstí.³⁷⁹

Inzerce hotelu *U Českého granátu* v klubovém časopise

© Časopis turistů, 1906

³⁷⁶ Seznam stanic a výhod Klubu českých turistů v Praze, po českém venkově a na Moravě v roce 1897. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 7, 1897, příloha.

³⁷⁷ Zápis o schůzi delegátů odborů KČT v Praze konané dne 31.3.1900. In: *Časopis turistů*, roč. XII., č. 4, 1900, s. 149.

³⁷⁸ *Různé zprávy, Naše výhody*. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 3, 1908, s. 136.

³⁷⁹ *Různé zprávy, Naše výhody*. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 4, 1908, s. 179.

7.7. Letní byty

Důležitou roli v etablování cestovního ruchu do Českého ráje sehrály letní byty. V těch bylo lidem nabízeno ubytování v různě velkých pokojích domů a stavení místních, či dokonce pronajmutí celého objektu. Příchozí hosté zde trávili svůj volný čas především v letní sezóně, byt se jim často stal výchozím bodem pro podnikání výletů. Letní byty vyhledávali hlavně příslušníci střední třídy, živnostníci, úředníci, lékaři, právníci či učitelé. Nejednou se na letní byty přesouvaly celé rodiny, vše opět záleželo na jejich finančních možnostech. Často muž jezdil přes týden za prací do města a na byty se vydával za rodinou až v neděli. Movitější rodiny si byty neprojímaly, nýbrž si vystavěly vlastní prostory, kam se v letních měsících uchylovaly. Vzorem jim mohly být letní venkovské pobyty šlechty.³⁸⁰

Dobově byli hosté letních bytů označováni jako *letňáci*, *náletníci*, *letní kolonisté* či *luftáci* (z německého *die Luft* – *vzduch*, označení vycházelo z předpokladu, že lidé odjížděli na byty za čerstvým vzduchem). Kvantitativně využívání letních bytů rostlo s hospodářským růstem a dotvářením železniční sítě v 60. a 70. letech 19. století. Na konci století se v menších městech a na venkově s příchozími hosty počítalo natolik, že se služby přizpůsobovaly jejich požadavkům. Začalo se více dbát na hygienu v bytech a rozšířila se nabídka stravování. Strava byla poskytována po domluvě s majitelem pronajímané nemovitosti, často ve skromné podobě mléka, másla, tvarohu, vajec, zeleniny, ovoce či drůbeže. Za letní byty se nepovažovaly hotely, restaurace či hostince, u nichž zřizovatel musel mít koncesi k nabízeným službám ubytování a stravování.³⁸¹ Podobný model ubytování není typický pouze pro české země, letní byty se daly nalézt po celém Rakousku-Uhersku a v dalších sousedních zemích.

Jedním z úkolů odboru Klubu českých turistů v Turnově bylo pořizovat soupisy letních bytů, tak aby byl hostům usnadněn proces jejich výběru. Odbor si naplno uvědomoval, jaký hospodářský potenciál by přísun letních hostů do města mohl mít, jako příklad uváděl alpské země, které na vstřícnosti směrem k turistům vydělávaly poměrně značné sumy peněz. V desátých letech 20. století tak odbor zorganizoval akci k povznesení návštěvy města Turnova a okolí, odůvodněnou tím, že „*hostí letních sem přichází dosti, ale předce ne tolik, kolik by dle významu krajina zasluhovala; ježto dosavad všecka snaha byla jen ochotnická, neorganisovaná. Město naše spojuje neobyčejné výhody a pohodlí*

---

³⁸⁰ ŠTEMBERK, Jan a kol. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, 2012, s. 115–117.

³⁸¹ Tamtéž, s. 119–121.

*města i venkova, za čerstvý vzduch a krajinný půvab nemusí si nikdo ničeho odříkati a předce cizinecký ruch je u nás poměrně skrovný. My neumíme dosud přijímati hosti, mnozí nevědí čeho hosté si přejí a co mohou od nás žádati. Proto nutno, aby se provedla důsledná náprava“.*³⁸² Turnov nebyl kolonií, kam by letní hosté dojížděli pravidelně, a to chtěl odbor změnit. V první fázi akce vytvořil seznam bytů vhodných pro návštěvy cizinců, buď přímo ve městě, nebo na venkově. V druhém kroku pečoval o to, aby se nabídka bytů dostala ke klientům, kteří plánovali Český ráj navštívit. Členové odboru volali i po využití prázdných městských bytů, kam by obstarali nábytek.

Odbor poskytnul potenciálním hostitelům přihlášky, ve kterých mohli svůj byt nabídnout k pronájmu. Přihláška měla několik oddílů, které majitel nemovitosti musel vyplnit. Musel uvést své jméno a přesnou adresu bytu a podtrhnout platící informace. Pro *luftáky* a turisty byla důležitá informace, jak byl byt vzdálen od samotného města či místní nádražní stanice, a pro kolik lidí je určen. Uváděla se také občanská vybavenost místa, zdali se byt nacházel v blízkosti řeky, pošty, lékaře a lékárny, plovárny, čítárny, tenisových kurtů či povozů a loděk. U popisu bytu se odbor ptal, kolika velkými a malými pokoji disponuje, zdali má samostatný či společný vchod, a jak jsou orientována okna. Podstatné sdělení pro hosty představoval údaj o přístupu k vodě a na zahradu, pronajímatel měl popsat i nabízený nábytek a vybavení kuchyně. V neposlední řadě měl uvést, zdali zde byla možnost stravování, ať už v rodině či blízkém hostinci, a stanovit si případně cenu. Na konci přihlášky pak zaznamenal cenu bytu na den, týden, měsíc a tři měsíce. Vyplněnou přihlášku hostitel zaslal poštou členovi ubytovacího odboru turnovských turistů.³⁸³

Turnovský odbor turistů zároveň vydal deset rad hostitelům, jejichž dodržování mělo vést ke spokojenosti klientů, a tudíž rozkvětu cestovního ruchu v Českém ráji. Desatero je hezké si ve stručnosti představit.

1. „*Vyjednej smlouvu s hostem hned napřed!*“ Hostitel tím měl předcházet nesrovnalostem ohledně vybavení či ceny bytu. Dopředu dané podmínky pobytu měly vést k vzájemné spokojenosti obou stran.

---

³⁸² MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 21/3-1, *Turnov a okolí pobytem pro letní hosty*.

³⁸³ Tamtéž, inv. č. A-KČT 21/3-2, *Turnov a okolí pobytem pro letní hosty*.

2. „*Ceny žádej, pokud můžeš, spíše menší, než-li větší!*“ Hostitel si neměl zbytečně říkat o hodně peněz. „*Nikdo nežádá tvé škody, ale přehnanou drahotou odradíš; letos snad ti zaplatí, napřesrok nepřijde a jiným o tobě poví. Spokoj se raděj menším ziskem a vyděláš každý rok*“. Odbor volal po slušném jednání s hostem, tak aby se do oblasti rád vracel.

3. „*At' je hostu v bytě tvém příjemno!*“ Vstřícné a milé chování směrem k hostovi mělo být samozřejmostí. Pokud si hosté opakovaně na pronajímatele stěžovali, nebyl napříště již k pobytům doporučován.

4. „*At' má host ve všem pohodlí!*“ Pronajímatel byl odborem žádán o udržování čistoty v bytu a o vybavení pokojů nejnutnějším nábytkem a mycími potřebami. Pokoj měl být nejlépe uzamykatelný na klíč.

5. „*Povedou-li si hosté sami domácnost, měj k tomu zařízení!*“ Hostitel se měl postarat o funkčnost kamen a dostatečné množství topiva. Měl být hostům nápomocen a poradit, kam si dojít na nákup. Pokud zde byla možnost, měl mít byt základní náčiní k vaření, praní a žehlení. „*Čím víc můžeš poskytnouti, aby host nemusil s sebou mnoho voziti, tím více se zavděčíš*“.

6. „*Záchod buď v pořádku!*“ Odbor odkazuje na skutečnost, že stav záchodů se hojně stával předmětem stížností hostů. „*Žádá se bez výjimky, aby byl záchod uzavřený, slušný a čistý*“.

7. „*Obsluha – kterou si host vyjedná – buď slušná, ochotná a spolehlivá!*“ Hostitel často poskytoval služby posluhů a služek. Hosté se měli v jejich přítomnosti cítit bezpečně.

8. „*Voda dobrá k pití i k užívání buď vždy po ruce, bez zvláštního placení*“. Zdá se, že přístup k vodě byl jedním z hlavních kritérií, podle kterého si hosté letní byty vybírali.

9. „*Žádoucno, aby host mohl volně a nerušeně používat zahrady neb sadu*“. Nejlépe měl hostitel poskytnout přichozím cestovatelům stůl ve stínu.

10. „*Hosté přejí si též procházek v lese, koupání, zábavy, zejména hry v míč, v kuželky atd. Postarejte se, aby mohli všeho toho užiti, ne-li u vás, aspoň v blízkosti*“.³⁸⁴

Seznam letních bytů v Turnově a okolí.

Turnov.

Stanice dráh: ku Praze, k Jičínu, k Liberci a k St. Pace. Telegraf, telefon. Řeka Jizera. Parní lázně, volné říční koupele, plovárna, ložky, rybolov. Hřiště tenisové, krásné městské sady a městský les. Veřejná čítárna atd. **Výletní místa v okolí:** Hlavatice, Valdštýn, Lázně Sedmihorky, Hrubá Skála, Trosky, Prachovské Skály, Malá Skála, Kopanina, Frýdštejn, Kozákov, Rotštejn, Sychrov, Mužský, Ještěd atd. Východiště do Krkonošských hor.

- Číslo přihlas.
1. Štastný Václav, Kolihův mlýn č. 201, 1 velký pokoj a kuchyň s nábytkem, u řeky.
  2. Svoboda František, Vyšinka č. 487, 1 velký pokoj s nábytkem, na návrší, zahrada k užívání.
  3. Bursa Václav, Farářství č. 545, 1 velký pokoj a kuchyň s nábytkem, komora, poblíž řeky, na návrší.
  4. Čančíková Alžběta, Jizerní ulice, 1 velký pokoj a kuchyň s nábytkem, v rodině.
  5. Vorel František, Sobotecká ulice č. 219, 1 velký pokoj s nábytkem, v rodině.
  6. Šírková Klára, Tázlerova ulice č. 268, 1 velký pokoj a kuchyň s nábytkem, poblíž řeky.
  7. Erbenová Anna, Trávnice č. 401, 1 velký pokoj a kuchyň s nábytkem, poblíž řeky.
  8. Bušek Jan, Nádražní ulice, 1 velký pokoj s nábytkem, u řeky.
  9. Kokeš František, Jičínská ulice č. 294, 2 velké pokoje a kuchyň bez nábytku, komora.
  10. Tolde František, Vyšinka č. 534, 1 pokoj s nábytkem, na návrší.
  11. Pácal Jan, Podstránkou č. 256, 1 velký pokoj s nábytkem, v rodině, poblíž řeky.
  12. Fiedler Karel, Marková ulice č. 310, 1 velký pokoj s nábytkem, v rodině, poblíž řeky.
  13. Náhlavský Václav, Markova ulice č. 9, 1 velký pokoj s nábytkem a komora, v rodině.
  14. Votrubcová Josefa, Nádražní ulice č. 477, 1 velký pokoj s nábytkem, v rodině.
  15. Lelková Františka, Tázlerova ulice č. 276, 1 velký pokoj a předstíh s nábytkem.
  16. Dražil Karel, Riegrova ulice č. 32, 2 velké a 3 malé pokoje bez nábytku, zahrada k používání.
  17. Kinský Karel, Riegrova ulice č. 44, 2 velké pokoje s nábytkem.
  18. Krpatová Anna, Riegrova ulice, č. 37, 1 velký pokoj s nábytkem.
  19. Sl. Běbrová Anna, Riegrova ulice č. 37, 1 malý pokoj s nábytkem.
  23. Janků František u zastávky jičínské dráhy, 2 velké pokoje a kuchyň s nábytkem.
  38. Exner Eduard, Sobotecká ulice č. 221, 1 velký pokoj s nábytkem.
  39. Barták Josef, Skálova ulice č. 82, 1 velký, 1 malý pokoj a kuchyň s nábytkem, voda v domě.
  40. Šourek Čeněk, Riegrova ulice č. 28, 1 malý pokoj s nábytkem, zahrada k používání, voda v domě.
  41. Šourek Čeněk, Riegrova ulice č. 28, 1 velký pokoj s nábytkem, zahrada k používání, voda v domě.
  42. Odcházel Jan, Markova ulice č. 8, 1 velký pokoj s nábytkem.
  43. Mlejnková M., Husova třída č. 559, 2 velké pokoje s nábytkem a komora, zahrada k používání.
  44. Franková Julie, u nádraží č. 30, 1 velký pokoj s nábytkem, zahrada k používání, voda v domě.
  45. Müller Ant. („Hotel Svoboda“), Husova třída č. 77, 4 velké a 1 malý pokoj s nábytkem, zahrada k používání, voda v domě.
  46. Tábořský Václav, Královská ulice č. 124, 1 velký a 1 malý pokoj s nábytkem, zahrada k používání.
  47. Rokos J., Jeronýmova ulice č. 557, 2 velké pokoje s nábytkem, na návrší, u parku a lesa.
  48. Kněbort Josef, Riegrova ulice, 2 malé pokoje s nábytkem.
  49. Cvrčková Josefa, Riegrova ulice č. 499, 1 velký pokoj s nábytkem.
  50. Jelínek Bohumil, Kozákovská ulice č. 593, 1 velký a 5 malých pokojů bez nábytku, zahrada k používání.
  55. Camšináková A., Farářství, 1 velký pokoj, u řeky, zahrada k používání, voda v domě.
  62. Forst František, Jičínská ulice č. 336, 1 velký a 1 malý pokoj s nábytkem.
  63. Sedlický Jan, restaurateur „Sokolovna“, 2 pokoje s nábytkem.

Část seznamu letních bytů v Turnově a okolí
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 21

Odbor zpracoval na základě přihlášek seznam nabízených letních bytů v Turnově a okolních vesnicích.³⁸⁵ Přehledný soupis se základními údaji o ubytování měl hostům posloužit k výběru odpovídajících prostorů. Lidé výzvu na zapojení do ubytovacích služeb vyslyšeli, odbor zaregistroval okolo stovky letních bytů, v Turnově jich bylo kolem

³⁸⁵

Vedle Turnova obsahoval soupis informace o letních bytech v Malé Skále, Sychrovu, Mašově, Pelešanech, Kacanovech, Kadeřavci, Podháji, Daliměřicích, Nudvojovicích, Karlovicích, Ktové, Hrubé Skále, Huse, Čtveříně, Rovensku, Tatobitech či Vyskři.

padesáti. Ve sledovaném městě nabízeli hostitelé nejvíce velké pokoje s vlastním nábytkem. Většinou se jednalo o samostatné pokoje, některé byly vybaveny i kuchyní. Zhruba u třetiny přihlášených bytů bylo možné využívat přilehlou zahradu, vodu přímo v domě nabízela asi čtvrtina hostitelů. Letní byty byly rozestý po celém městě, velkou koncentrací bytů se pyšnila Riegrova ulice, dnešní ulice 5. května vedoucí severovýchodním směrem z náměstí. Pokud si host ze seznamu vybral, mohl se pro bližší informace či přímo zprostředkování obrátit zdarma na ubytovací odbor turnovských turistů.³⁸⁶ Seznamy poskytovala též Kudrnáčova turistická poptavárna.³⁸⁷ V roce 1912 pak obstaral odbor turistů vývěsní tabuli se seznamem letních bytů, umístil ji na zdi radnice.³⁸⁸

O letní byty v Českém ráji byl zájem, zvláště v jeho turistických centrech. Například v roce 1910 se na Malé Skále ubytovalo 484 letních hostů, zhruba padesát dopisů s dotazy ohledně ubytování muselo být pro nedostačující kapacity odmítnuto. Lidé si tak začali byty zamlouvat s ročními předstihy.³⁸⁹ Záslužnou práci při jejich zřizování vykonal maloskalský okrašlovací spolek.³⁹⁰ Spolek o letní hosty pečoval, v roce 1911 zřídil na Jizeře plovárnu, kam měly hned první parnou sezónu směřovat kroky téměř všech *luftáků*. V místních hostincích pak pořádal přednášky s promítáním obrázků z okolí.³⁹¹ Nejvíce letních hostů přijíždělo na Malou Skálu z Prahy.³⁹²

---

³⁸⁶ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 21/1, 2. *Seznam letních bytů v Turnově a okolí*.

³⁸⁷ *Letní byty, Odbor KČT v Turnově*. In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 4, 1909, s. 169.

³⁸⁸ *Výroční zprávy odborů za rok 1912, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 3, 1913, s. 173.

³⁸⁹ *Drobnosti, Výletní místo Malá Skála*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 9–10, 1910, s. 438.

³⁹⁰ KAMENICKÝ, Jan. *Vyhledka z Kopaninské rozhledny na Maloskalsku*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 2, 1911, s. 83.

³⁹¹ *Maloskalský večírek*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 1, 1912, s. 45.

³⁹² *Rozmanitosti, Z letního ruchu na Malé Skále*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 11, 1912, s. 544.

7.8. Značení

Značení turistických cest se stalo jednou z hlavních náplní činnosti klubu. Členové turnovského odboru se značením nikterak neotáleli, na konci roku 1892 již mohli vykázat několik označených cest. V první řadě se postarali o turistické ukazatele uvnitř Turnova a vyznačili cestu na tamní nádraží. Dále pak vytyčili trasy na hrad Valdštejn, vyhlídku Hlavatici, Malou Skálu, hrad Frýdštejn a Kopaninu.³⁹³

Během roku 1893 odbor opatřil turnovské nádraží orientační tabulí, ve které vyznačil směry možných vycházek do města i okolí. Ten samý rok se odbor zasloužil o umístění turistické mapy na náměstí. Vyznačování cest pokračovalo ve směrech na lázně Sedmihorky, zámek Hrubou Skálu, hrad Trosky, Klokočí či hrad Rotštejn.³⁹⁴ V roce 1894 se značkovací aktivita utlumila kvůli zaneprázdněnosti členů s výstavbou rozhledny na Kopanině a odkupem hradu Frýdštejna, a tak byla tento rok vyznačena pouze jedna trasa, a to na Zdenčinu skálu.³⁹⁵ Na konci roku 1894 přišel odborový výbor s návrhem na zřízení označovacího družstva.³⁹⁶ V průběhu roku 1895 pak družstvo začalo naplno fungovat.

Plastická mapa turnovského okolí vyvěšená na radnici,
první desetiletí 20. století

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-NT 282

³⁹³ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1892, přednesená o řádné valné hromadě dne 19.2.1893. Praha: F. Šimáček, 1893, s. 15.

³⁹⁴ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1893, přednesená o řádné valné hromadě dne 25.2.1894. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 20.

³⁹⁵ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1894, přednesená o řádné valné hromadě dne 10.3.1895. Praha: F. Šimáček, 1895, s. 21.

³⁹⁶ Z našich odborů, Turnov. In: Časopis turistů, roč. VII., č. 1, 1895, s. 26.

Při označování cest bylo nutné si vyžádat povolení od majitele pozemku a lesů, přes které měla trasa vést. Členové Klubu českých turistů označovali zprvu turistické cesty červenou barvou s bílými okraji. Značky měly být nejlépe malovány na hladké kmeny stromů, doporučovalo se je obnovovat zhruba po třech letech. Tabulky ukazující směr cest byly vyráběny nejčastěji ze dřeva či plechu, ty plechové však byly často kradeny či ničeny tím, že se do nich lidé trefovali kameny. Turnovský odbor pak přišel se smaltovými cedulemi, které ve městě přiděloval na místa, kde si myslel, že budou v bezpečí. Ničení značek a tabulek nebylo nijak neobvyklé, což dokazuje skutečnost, že některá okresní hejtmanství se je snažila brát zvláštními výnosy pod svou ochranu.³⁹⁷ Asi nejhojněji bylo značení ničeno na národnostních rozhraních, a to jak to česky, tak německy psané. Turistické značení se často nesetkalo ani s pochopením místních. Někteří si dokonce obstarali vlastní barvu a označovali cesty úmyslně chybně, tak aby cizince při jejich výletech mátl.³⁹⁸ Lidé nesympatizující s turistikou otáčeli tabulky do jiných směrů, jiní zase seřezávali značky i s kůrou stromů.³⁹⁹

Někteří členové klubu tvrdili, že barvy značek, červená a bílá, byly zvoleny proto, že se jednalo o české národní barvy. Někteří se zase odkazovali na vědecké pokusy, které měly dokazovat, že intenzivní červená barva je na dálku nejvíce vidět. Bílé pruhy tuto vlastnost měly podporovat. Jak postupně rostl počet turistických cest, začalo se používat barev více, i když klub označování jinými barvami moc nepodporoval. Označování hlavních cest, spojek a odboček považovali členové ústředí za zbytečně složité, tvorba tabulek a map s různobarevným značením měla být nákladnější. Rovněž udávali důvody, že pestrobarevné značení ruší krásy přírody a plaší zvěř.⁴⁰⁰

Vyznačené cesty měl odbor zakreslit červenou barvou do kupovaných map generálního štábu a nejlépe s výroční zprávou zasílat ústřednímu výboru klubu.⁴⁰¹ V roce 1896 označování nových cest po Českém ráji stagnovalo, turnovský odbor pouze opravil pár již stávajících cest.⁴⁰² Podobně tomu bylo i v letech následujících.⁴⁰³ V roce 1898 se

---

³⁹⁷ *Zkušenosti z označování cest.* In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 6, 1895, s. 139–142.

³⁹⁸ *Surovost vzrůstá se.* In: *Listy Pojizerské*, roč. XXIV., č. 24, 31.10.1909, s. 6.

³⁹⁹ KROK, J. *Stromy na rozcestích.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 1, 1911, s. 18.

⁴⁰⁰ *Označování turistických cest.* In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 5, 1913, s. 261–263.

⁴⁰¹ *Ctěným správcům místních odborů!* In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 11, 1895, s. 307.

⁴⁰² *Činnost odborů KČT v r. 1896. (Výroční zpráva).* In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 2, 1897, s. 52.

⁴⁰³ *Výroční zpráva a valné hromady odborů KČT.* In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 58.

členové odboru dočkali vyhlášky, kterou vzalo okresní hejtmanství v Turnově jejich označení a úpravy cest pod úřední ochranu.⁴⁰⁴ Orientační tabulky měly být umíst'ovány na křížení cest, vedle směru a vzdálenosti na nich měla být ideálně uvedena i nadmořská výška. Nejlépe měly být opatřeny kovovou stříškou.⁴⁰⁵ Při obstarávání tabulek a značení cest využíval turistický odbor hojně služby malíře Václava Müllera, který provozoval v Turnově vlastní natěračský závod.⁴⁰⁶

Značení turistické cesty na hrad Rotštejn, přelom 19. a 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-VS 56

⁴⁰⁴ Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 4, 1899, s. 102.

⁴⁰⁵ *Pravidla označování*. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 4, 1901, s. 135–137.

⁴⁰⁶ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 3, inv. č. 33, sig. IV/2. *Turistické stezky. Účty Václava Müllera za natěračské práce.*

V roce 1903 byla nově vytyčena cesta z Turnova přes Kobylku na Malou Skálu. Jak už bylo dobrým zvykem, opatřena byla i orientačními tabulkami.⁴⁰⁷ Značkování v okolí Turnova nabralo v dalších letech opětovně na intenzitě. Impulzem k pracím se stala nově zřízená dráha Jičín-Rovensko-Turnov, jejíž stanice poskytovaly turistům od roku 1903 výchozí body k prozkoumávání populárních partií Českého ráje. Označena byla cesta ze zastávky Turnov-město k vyhlídce na Hlavatici, cesta ze stanice Ktová do tamní vsi a cesta ze zastávky Borek na hrad Trosky. Při té příležitosti se hrad dočkal lepších orientačních tabulek a nově byla označena cesta z hradu podtroseckým údolím kolem rybníku Krčáku na Hrubou Skálu.⁴⁰⁸ Další významný progres v označování se udál roku 1908. Během něho vytyčili členové odboru cestu z Turnova na zámek a nádraží v Sychrově a odtud namalovali značky přes údolí Mohelky až do Českého Dubu. Směrem na jih od Turnova zase označili trasu přes Pohoří a Dobšice na hrad Kost.⁴⁰⁹ Z cesty na Kost byla ještě vyznačena odbočka na zříceninu hradu Kozlova.⁴¹⁰ Úpravy a opravy na již vytyčeném značení prováděl odbor před každou turistickou sezónou. Často značení precizoval, hlavně přidáváním nových orientačních tabulí.⁴¹¹

Josef Vítězslav Šimák si ve svém průvodci z roku 1904 orientaci při pohybu v Turnově a jeho okolí chválil. Psal, že najmout si na cesty průvodce není vůbec nutné, jelikož značení je dostačující.⁴¹² V roce 1911 opatřil turnovský odbor turistů nově značky na tratích směřujících k nádraží na Hrubé Skále, na trati mezi Turnovem a Zdenčinou skálou a na trati mezi Turnovem, Betlémským mlýnem, Michovkou a Kalichem. Při té příležitosti vydal odbor čtyřbarevnou kapesní mapku v měřítku 1:75 000. Její autor Antonín Krč, učitel na turnovské odborné škole, do ní zakreslil všechny doposud označené turistické cesty Českého ráje.⁴¹³ Pořídít se dala za čtyřicet haléřů. Její provedení bylo velmi zdařilé, chválena byla pro svou jasnost a přesnost.⁴¹⁴ (příloha č. 2)

---

⁴⁰⁷ Výroční zprávy odborů Klubu českých turistů v Praze za rok 1903, Turnov. In: Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1904, přednesená o řádné valné hromadě dne 11.2.1906, s. 35.

⁴⁰⁸ Výroční zprávy odborů za rok 1904, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XVII., č. 2, 1905, s. 71.

⁴⁰⁹ Různé zprávy, Z Turnova. In: Časopis turistů, roč. XX., č. 6, 1908, s. 277.

⁴¹⁰ Výroční zprávy odborů za rok 1908, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XXI., č. 5, 1909, s. 239.

⁴¹¹ Výroční zprávy odborů za rok 1909, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XXII., č. 4, 1910, s. 211.

⁴¹² ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Průvodce českým rájem, 1904, s. 10.

⁴¹³ Zprávy z odborů, Turnov. In: Časopis turistů, roč. XXIII., č. 6, 1911, s. 355.

⁴¹⁴ Nové mapy a plány, Okolí Turnova. In: Časopis turistů, roč. XXIII., č. 6, 1911, s. 341.

7.9. Propagace

Od počátku fungování se turistický odbor v Turnově snažil propagovat region různými plakáty a listy, které rozšiřoval po městě a okolí, zasílal do ústředí a ostatních odborů nebo je posílal do nakladatelství k otisknutí. Hojně byl zástupci města a členy odboru rozšiřován plakát *Turnov a okolí*. O vyvěšení plakátů byl zájem a na odbor v Turnově se obracely další turistické organizace. O zaslání plakátů žádal například jilemnický odbor KČT, tak aby je mohl vyvěsit na horských boudách v Krkonoších, kde byly poskytovány hlavně německy psané propagační materiály.⁴¹⁵ V roce 1898 se klub podílel na vydání *Almanachu léčebných míst, lázní a letních sídel českých*, do kterého nechal plakát otisknout.⁴¹⁶ V propagaci regionu a vydávání plakátů bylo zainteresováno několik subjektů, odbor se tak snažil podporovat finančními dary. Například místní spolek hostinských a výčepníků věnoval turistům v roce vydání almanachu sto korun.⁴¹⁷

Plakát *Turnov a okolí*, 90. léta 19. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 47

Propagační činnost odboru neustávala ani v dalších letech. V roce 1901 rozeslal do některých škol reklamní pohlednice s krátkým průvodcem po regionu a pokračoval v rozesílání kolorovaných plakátů. Ve stejném roce zakoupil odbor 170 výtisků Durychova cestopisu *Z Českého ráje*, které nabízel za dvě koruny v Jirošově knihkupectví

⁴¹⁵ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 1, inv. č. 17, sig. I/8. *Propagace, tisk a distribuce plakátů. Dopis jilemnického odboru KČT z 6.4.1895.*

⁴¹⁶ KAFKA, Josef, ed. *Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých*. Praha: Edv. Grégr, 1898, s. 136–138.

⁴¹⁷ *Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 4, 1899, s. 101.

v Turnově.⁴¹⁸ Odbor se rovněž snažil propagovat region na výstavách, ať už světových, tak těch lokálních. Turistika v Českém ráji byla prezentována v roce 1902 na *umělecko-průmyslové výstavě rakouské v Londýně*, kam za finanční podpory Františka Šlechty bylo zasláno rotační album s fotografiemi z kraje. To zhotovil známý turnovský fotograf Jan Šimon.⁴¹⁹ V roce 1903 se odbor účastnil *Výstavy českého severovýchodu* v Hořicích, ve společném *krkonošském pavilonu* s odbory ve Dvoře Králové, Jilemnici a Vysokém nad Jizerou propagoval cestování českých turistů po Krkonoších a jejich okolí. Turnovští turisté sem přispěli modely Kopaniny, Hlavatice a Kozákova. Malíř Jan Prousek zase zhotovil pro turistickou výstavku kresby některých lidových staveb.⁴²⁰

Roku 1907 obeslal turnovský odbor *sportovní výstavu v Berlíně*. Zhotovil na ni vlastním nákladem obraz složený z fotografií Českého ráje a pořídil řadu promítacích obrázků z Hruboskalska. Jako propagační materiál byla na výstavě rozdávána Liebscherova vyobrazení Trosek, ke kterým byl připojován plánek železničních spojení Berlína a větších východoněmeckých měst s Turnovem.⁴²¹ Na valné hromadě KČT se turnovskému odboru za tento počín dostalo chvály od předsedy klubu Vratislava Pasovského.⁴²² Několik tisíc lístků s Liebscherovými Troskami bylo ve stejný rok rozdáno na pátém všesokolském sletu v Praze. Hruboskalsko bylo návštěvníkům sletu z Ameriky a slovanských zemí dokonce vybráno jako

Lístek s vyobrazením Liebscherových Trosek, 10. léta 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 47

⁴¹⁸ Turnov. Jednatelská zpráva, přednesená ve valné hromadě, konané dne 21.12.1901. In: *Časopis turistů*, roč. XIV., č. 3, 1902, s. 116–117.

⁴¹⁹ Turnov. Jednatelská zpráva. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 4, 1903, s. 158.

⁴²⁰ RUDL, Antonín. *Krkonošský pavillon na výstavě českého severovýchodu v Hořicích 1903*. In: *Časopis turistů*, roč. XV., č. 7, 1903, s. 243–245.

⁴²¹ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 5, 1907, s. 215.

⁴²² Zápis o mimořádné valné hromadě KČT v Praze, konané v neděli dne 26.5.1907. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 6, 1907, s. 258.

cíl společného výletu. Ve vyzdobeném Turnově se při té příležitosti konaly u sokolovny a u Svobodova pivovaru lidové slavnosti.⁴²³ Odbor se v propagaci začal zaměřovat právě i na zahraniční turisty, a tak si reklamu dal například do *International Tourist Gazette*, mezinárodního cestovatelského časopisu, či do karlovarských *Ruských Zvěstí*.⁴²⁴ Zvýšený zájem zahraničních cestovatelů o Český ráj byl viditelný. Odbor si ho pochvaloval a dával do souvislosti s povedenou propagací. Během roku 1908 navštívilo region několik turistických klubů z německých měst či skupinka anglických žurnalistů.⁴²⁵

Aktivity spojené s propagací Českého ráje rozhodně neutichaly ani v dalších letech. Ještě v roce 1908 vydal odbor turistů v Turnově nový plakát, a to v součinnosti s turistickým klubem v Jičíně a s podporou jičínsko-turnovské dráhy, turnovské obce a okresu. Plakát, jehož návrh provedl akademický malíř M. Votrubec, měl být vyvěšen na všech větších železničních stanicích Rakouska-Uherska.⁴²⁶ Členové klubu rovněž pořídili kolem dvě stě světelných obrazů z různých partií Českého ráje, které byli ochotni posílat i s propagační přednáškou sepsanou Josefem Vítězslavem Šimákem do ostatních odborů a spolků, vše za náhradu dopravného. Nejlépe je měly dostávat ty organizace, které byly vybaveny projekčními stroji, i ten však odbor v Turnově byl ochotný obstarat. Pro zapůjčení snímků se na něho stačilo obrátit s dotazem.⁴²⁷ Možnost využilo hned několik spolků z různých koutů českých zemí. V roce 1910 putovaly obrázky do Prahy, Olomouce, Benešova, Roudnice, Miletína, Hořic, Poděbrad, Nymburku, Městce Králové, Nového Bydžova, Rychnova nad Kněžnou, Kyšperka a Žamberka. Z Roudnice přišla na propagační materiály celkem pozitivní zpětná vazba. „*Přednáška líbila se velice pro svou obsažnost a při tom stručnost, tak že délkou neunavuje, jak to někdy při podobných přednáškách bývá. Obrázky jsou velmi pěkné a vzbudí zajisté v mnohém diváku touhu, aby ty krásy na vlastní oči spatřil*“.⁴²⁸ V roce 1911 byly diapozitivy poslány na přednášky do Ameriky, odkud se dlouho nevracely a členové odboru se o ně začali bát.⁴²⁹ A vlastně po právu, protože když se jim ze světa během roku 1912 vrátily, z poslaných 180 diapozitivů přišlo

---

⁴²³ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 8–10, 1907, s. 348–349.

⁴²⁴ Výroční zprávy odborů za rok 1907, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 3, 1908, s. 151.

⁴²⁵ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 8–10, 1908, s. 393–394.

⁴²⁶ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 12, 1908, s. 471.

⁴²⁷ Zprávy z odborů, Odbor klubu českých turistů v Turnově. In: *Časopis turistů*, roč. XXI., č. 11, 1909, s. 450.

⁴²⁸ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 2, 1910, s. 105.

⁴²⁹ Výroční zprávy odborů za rok 1911, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 3, 1912, s. 180.

zpátky jen 138 kusů.⁴³⁰ S rostoucími možnostmi fotografie a tisku vyvěšoval odbor obrázky do Muzea Království českého, výkladních skříní Cizineckého svazu či do vozů pražských elektrických drah.⁴³¹

K zvýšení turistického ruchu a jeho propagaci měly přispívat přednášky, které odbor pořádal ve svých společenských místnostech či pronajatých prostorách hotelů. Tematikou se přednášky dotýkaly cestování jak po českých zemích, tak do vzdálenějších krajů. Některé byly více zaměřeny na přírodovědu, historii či sport. Pokud se podařilo, tak je přednášeli přímo jejich autoři. Členové odboru si vystačili i s vypůjčenými texty, na kterých byla přednáška přepsána, tak aby ji mohli publiku sami představit. Populární se staly přednášky s doprovodným promítáním diapositivů.⁴³² Lidé si takto v Turnově vyslechli přednášky hned několika známých cestovatelů – Enrique Stanka Vráze, Aloise Svojsíka či Karla Domina. Lístky na přednášky stály okolo jedné koruny.⁴³³

Odbor turistů v Turnově se snažil dostat s přednáškami i za hranice města. Jeden z členů výboru, doktor Jan Zeman, podnikl na venkově během roku 1908 sérii přednášek s promítáním obrázků. V kooperaci s místními učiteli propagoval po Českém ráji přínosy turistiky pro region. Na přednáškách, kam měli posluchači vždy vstup zdarma, se je snažil seznámit s tím, jak se k turistům mají správně chovat, aby se k nim rádi vraceli.⁴³⁴

V Turnově se nacházelo několik fotografických ateliérů, ve kterých si mohl turista obstarat fotografie s motivy Českého ráje. Majitelé ateliérů si schovávali pořízené skleněné negativy a na přání z nich pořizovali pozitivy, které si mohl zákazník odnést jako suvenýr.⁴³⁵ Jedním z nich byl Jan Šimon (1851–1918), který měl svou pracovnu v těsné blízkosti náměstí, u domu čp. 37 v Hruštické ulici, dnešní ulici 5. května. Jeho fotografie se četně používaly jako ilustrace do novin, časopisů či turistických průvodců.

V posledních desetiletích 19. století se po českých zemích rozšířil zvyk posílat pohlední lístky a zdravit tak z cest své příbuzné a přátele. Pohledy se pro výletníky staly

---

⁴³⁰ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXIV., č. 5, 1912, s. 312.

⁴³¹ Výroční zprávy za rok 1912, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 3–4, 1914, s. 115.

⁴³² NOVOTNÁ, Zuzana. *Turnovská turistika v letech 1892-1945*, 2010, s. 29–32.

⁴³³ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 2, inv. č. 21, sig. II/1. *Přednášková činnost*.

⁴³⁴ *Různé zprávy, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XX., č. 5, 1908, s. 226.

⁴³⁵ MAREK, David. *Z Velkého Turnova*, 2014, s. 9.

suvenýry a sběratelskými předměty. První korespondenční lístky s tematikou Českého ráje, a které byly vydávané přímo v Turnově, spatřily světlo světa v roce 1897. Zasloužila se o ně místní knihtiskárna a chromolitografický ústav pánů Sluky a Jiráňka. Jejich litografické pohledy zobrazovaly Kost, Valdštejn, Hodkovice nad Mohelkou, Sychrov, Hrubou Skálu, Frýdštejn či Malou Skálu, tedy hlavní turistická lákadla Pojizeří. Klubu českých turistů se velmi zamlouvaly „úpravou i vkusem, ale hlavně původností malebných návrhů s připojenými místo- a dějepisnými poznámkami“. Mezi cestovateli se lístky z produkce Jana Sluky a Jana Jiráňka staly velmi populární. „Jsou to nejoriginálnější dopisnice, které jsme kdy viděli, a předčí všechny šablonovité napodobeniny toho druhu, jakými nás obyčejně zaplavuje cizina. Zejména vhodné jsou průpovídky, jako kupř „na Kosti se páni dobře mají“, a pěkně se nesou heraldickou svou rázovitostí i náčrtky interiérů“.⁴³⁶

Korespondenční lístek *Pozdrav z Kosti*, knihtiskárna Sluka a Jiránek, 1897
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 104

Po Českém ráji se šířily též korespondenční lístky z německé provenience, ostatně ty byly svými daty vzniku starší. Odbor v Turnově se snažil zamezovat dalšímu vydávání a prodeji „*lístků německých, které do světa lhou, zapírajíce ryzí českost naší krajiny*“. Vyzýval nakladatele, aby splnili svou *národní povinnost* a zaměřili se na vydávání českých

⁴³⁶

Obrázkové korespondenční lístky turistické. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 7, 1897, s. 283.

pohledů.⁴³⁷ Pro nakladatele však bylo výhodné, a taky se k tomu často uchýlovali, když pohledy se stejnými obrázky tiskli pro Čechy s českými popisky a pro Němce s německými popisky, případně dvojjazyčně. Někde se prodávaly až tři varianty stejného pohledu. V desátých letech 20. století začala být vydávána celá alba s pohledy, již většinou fotografickými. V Turnově se o jejich produkci staral hlavně Václav Kudrnáč.⁴³⁸ Korespondenční lístky z Českého ráje nebyly používány pouze jako upomínky a pozdravy z cest, často sloužily pouze pro osobní korespondenci a s výletováním neměly nic společného.

Korespondenční lístek *Gruss aus Turnau*, konec 19. století

© Sbírka pohledů a fotografií Jaroslava Mojsla

V roce 1910 realizoval odbor turistů v Turnově nápad s výrobou upomínek na Český ráj. Ve spolupráci s učiteli a žáky odborné školy navrhli několik předmětů z kovu a polodrahokamů, jež se daly vyrábět v tamních bižuterních podnicích a prodávat u jejich odběratelů.⁴³⁹ Menší šperky z kamenů či leštěných polodrahokamů byly volně dostupné u místních obchodníků, turisté si je odváželi jako suvenýry z cest po regionu.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 58.

⁴³⁸ KUDRNÁČ, Václav, ed. *Album pohledů Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí*. Turnov: V. Kudrnáč, 1906.

⁴³⁹ Zprávy z odborů, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 5, 1910, s. 261.

⁴⁴⁰ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce českým rájem*, 1904, s. 8.

7.10. Výlety

Společné výlety členů odboru a příznivců turistiky měly sloužit k utužení vztahů uvnitř spolku, měly být návodem pro privátní cestování a vést k disciplinaci turistů. Vycházky se pořádaly hlavně na zajímavá místa Českého ráje, jezdilo se však i mimo region. Jejich pořádání se ujal většinou některý ze členů klubu. V prvním roce fungování pořádal turistický odbor v Turnově jeden výlet, a to do Krkonoš.⁴⁴¹ V následujících deseti letech uskutečňoval každý rok v letní sezóně zhruba tři až deset výletů. O konání výletů informoval vyvěšením plakátů, například ve výlohách knihkupectví, se kterými byl dopředu domluven. Shromaždiště k vycházkám bylo u spolkových místností, nejdříve tedy na náměstí vedle hotelu *U Korunního prince*, později ve Skálově ulici u sokolovny. Často se pak vycházelo i od hotelu *Slavie*. Pokud se výprava přibližovala někam vlakem, tak se turisté scházeli přímo na nádraží.⁴⁴²

Naplánované výlety mohly vypadat následovně, například na rok 1895: Třetího června se šlo na rozhlednu na Kopanině, v den prvního výročí jejího otevření. Odjíždělo se vlakem o půl druhé odpoledne, pořadatelem byl Karel Resl. 23. června zavedl Josef Radešský turisty na zříceninu hradu Kozlova. Vycházelo se odpoledne ve dvě hodiny, o občerstvení bylo na cestě postaráno. 21. července se konal výlet přes Hrubou Skálu na Trosky. Odchod byl o půl jedné. Pořadatel František Wait zajistil cestu zpátky vozem, místa v povozech byla nutno u něho dopředu objednat. V srpnu členové odboru navštívili pražskou Národopisnou výstavu. Odjíždělo se z nádraží ráno ve 4 hodiny a 56 minut, pořadatelem byl Josef Malina. 15. srpna se šlo pod velením Josefa Kopala na Zdenčinu skálu do Betlémských Skal, sraz se konal opět ve dvě hodiny a občerstvení bylo na výletě zajištěno. 21. a 22. září pořádal August Husák noční výlet na Ještěd. Odjíždělo se o půlnoci vlakem, skupina se vracela dopoledne kolem desáté hodiny.⁴⁴³ Turisty nelákaly pouze historické pamětihodnosti a příroda, často jejich kroky směřovaly do zajímavých podniků

---

⁴⁴¹ Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1892, přednesená o řádné valné hromadě dne 19.2.1893, 1893, s. 15.

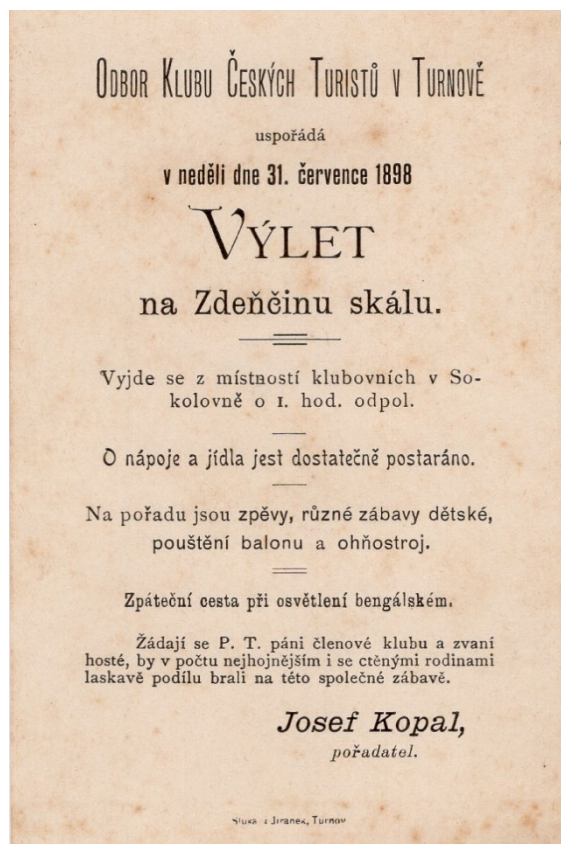
⁴⁴² SOkA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 2, inv. č. 25, sig. II/5. *Výlety, slavnosti, společenské akce*.

⁴⁴³ Pořad výletní odboru klubu českých turistů v Turnově na rok 1895. In: *Časopis turistů*, roč. VII., č. 6, 1895, s. 158.

v okolí Turnova. Domlouvali si například prohlídku řezbářského závodu bratří Bušků u Sychrova či návštěvu parní mlékárny v Příšovicích.⁴⁴⁴

Ne vždy se podařilo uskutečnit všechny výlety podle plánu. Na léto roku 1897 měl odbor naplánován šest vycházek, pro špatné počasí se však uskutečnily pouze dva, a to na Kopaninu a přes Kalich do Železného Brodu. Zájem o výlety ze strany členů odboru nebyl nikterak velký, lehce znechucený výbor dokonce zvažoval, zdali pořádání vycházek má vůbec cenu.⁴⁴⁵ To místní turisté nenechali jen tak a na příští rok si už odbor mohl ve výroční zprávě pochvalovat *velkolepé účastenství* na výletech.⁴⁴⁶ Pořád ale platilo, že některé výlety se těšily velkému zájmu, a některé vycházky byly přehlíženy. 26. srpna 1900 se výletu zvláštním vlakem do Kutné Hory zúčastnilo 270 osob, přitom na výlet do Navarova se před třemi měsíci sešlo jen 30 lidí.⁴⁴⁷ Počet uspořádaných výletů ani počet účastníků se do velké války nikterak závratně neměnil. V roce 1910 bylo například uspořádáno deset vycházek většinou za účasti tří desítek členů odboru.⁴⁴⁸ Výjimkou byl snad jen rok 1912, kdy odbor podnikl dvacet dva vycházek.⁴⁴⁹

Pozvánka na výlet na Zdenčinu Skálu,
31. července 1898

© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 39

⁴⁴⁴ SOkA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 2, inv. č. 25, sig. II/5. *Výlety, slavnosti, společenské akce*.

⁴⁴⁵ *Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT*. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 59.

⁴⁴⁶ *Zprávy o činnosti odborů KČT r. 1898*. In: *Časopis turistů*, roč. XI., č. 4, 1899, s. 101.

⁴⁴⁷ *Jednatelská zpráva o činnosti odboru KČT v Turnově za rok 1900*. In: *Časopis turistů*, roč. XIII., č. 3, 1901, s. 115.

⁴⁴⁸ *Výroční zprávy odborů za rok 1910, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 3, 1911, s. 115.

⁴⁴⁹ *Výroční zprávy odborů za rok 1912, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 3, 1913, s. 173.

7.11. Průvodce

S rozvíjícím se cestovním ruchem se konsolidoval okruh lidí, kteří se různými způsoby snažili příchozím cestovatelům poskytovat informace o dané lokalitě. Využívali svoje zkušenosti s pohybem v místní krajině a nabitě vědomosti ohledně navštěvovaných míst. V živnostenském řádu z roku 1859 je stanoveno průvodcování jak živnost koncesovaná, tak svobodná. Koncesí měl průvodce disponovat v případě, kdy vykonával činnost na veřejných místech, třeba ve městě či přírodě. Za živnost svobodnou byly považovány služby průvodců na neveřejných místech, za které se braly kupříkladu hotely či kanceláře.⁴⁵⁰ Zákon prohlašoval za koncesované „živnosti těch, kteří na veřejných místech prostředky na dopravu osob k potřebě jednoho každého pohotově mají aneb ke službám osobním se nabízejí (jako poslové, nosiči, atd.)“.⁴⁵¹ Do této kategorie spadaly i služby průvodců. Až nařízení ministra obchodu z roku 1911 zavedlo koncesní povinnost pro průvodce vykonávající činnost na neveřejných místech.⁴⁵² V roce 1912 pak k tomuto nařízení přibyl prováděcí předpis, podle něhož měl majitel koncese zajistit vyhovující zázemí pro provádění služeb. Nařízení také říkalo, že „majitel živnosti smí jako poslu, nosičů, průvodčích a k podobným službám užívatí toliko osob, které dokončily 16. rok života, mají potřebnou spolehlivost a bezúhonnost, netrpí nějakou odpor vzbuzující nebo nakažlivou nemocí a jsou ke svému úkolu tělesně způsobilí“.⁴⁵³ K udělení koncese bylo většinou vyžadováno splnění zkoušky ze znalostí o dané oblasti, měla tak být zlepšována kvalita průvodcovských služeb. Předepsanými zkouškami se také redukoval počet průvodců na jednom místě.

Historik se musí u normativních pramenů této povahy ptát, zdali byly ve skutečnosti dodržovány a nezůstaly jen takzvaně na papíře. Z pramenů vyplývá, že průvodcování po Českém ráji provozovali i lidé bez jakéhokoliv oprávnění. Průvodci cestovatelů se stávaly osoby různého věku a různých povolání, často to byli místní pohybující se v blízkosti přírodních a kulturních zajímavostí. Nezřídka turisty provázeli

---

⁴⁵⁰ ŠTEMBERK, Jan. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, 2012, s. 180.

⁴⁵¹ *Císařský patent č. 227/1859 ř.z., § 15, odst. 4*, vydaný 20. prosince 1859. [přístupné z <https://www.beck-online.cz>, náhled 27. 2. 2021]

⁴⁵² *Nařízení správce ministeria obchodu v dohodě s ministrem vnitra č. 187/1911*, vydané 14. září 1911. [přístupné z <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>, náhled 28. 2. 2021].

⁴⁵³ *Nařízení ministra obchodu v dohodě s ministrem vnitra č. 134/1912*, vydané 3. července 1912. [přístupné z <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>, náhled 28. 2. 2021].

mladiství či starší lidé, pro které se stalo otevírání památek či provázení po nich skvělým přivýdělkem. Místní obyvatelé zprvu tvořili významný zdroj informací, zvláště pak v době, kdy průvodcovská literatura ještě nebyla toliko dostupná. Právě oni mohli nabídnout cestovatelům dychtícím po poznání základní výklad o regionu a poukázat na atraktivitu jednotlivých míst. V období neexistence důkladného turistického značení v nich cestovatelé měli jistotu, že se na cílové místo dostanou bez většího bloudění. Obyčejně si práci průvodců volili lidé s láskou ke konkrétnímu místu, dobrou jazykovou vybaveností, slušným přednesem a zájmem o historii a pověsti.⁴⁵⁴

Josef Zdeněk Prýl ve svém průvodci z roku 1887 uvádí, že na hradě Valdštejně ho provázel *švitořivý hostinský* z hradní restaurace, kterou zde mimochodem zřídil sám vlastník hradu rytíř Alois z Aehrenthalu.⁴⁵⁵ Hostinský zde spravoval i zápisní knihu, do které cestovatelé zvěčňovali svou návštěvu hradu podpisem či krátkým sdělením.⁴⁵⁶ Při návštěvě maloskalského hradu Vranova a v něm ukrytém vnitřním Pantheonu si výletníci museli dojít pro svolení a klíč na místní zámek k panskému zahradníkovi. Zahradník s turisty většinou vysílal člena své rodiny, který jim za spropitné plnil funkci průvodce po hradu.⁴⁵⁷ Též zde byla umístěna v prvním patře letohrádku pamětní kniha, údajně byla vedena již od roku 1867.⁴⁵⁸ Na zámku na Hrubé Skále provázel taktéž klíčník, pokud tedy nebyla přítomna v objektech vrchnost. Za osobu si říkal o 40 až 60 haléřů, za větší skupinu o dvě koruny.⁴⁵⁹ K výpravě učitele a spisovatele Čenka Kalandry na Trosky v roce 1894 se zase přidal místní mladík jménem Zeman, který jim za spropitné chtěl ukázat hrad a povyprávět o jeho dějinách. Přes prvotní nedůvěru se nechali provést, ačkoliv se jim trochu vnutil. Díky jeho znalostem terénu byli schopni vystoupat na špatně přístupnou věž hradu, takzvanou Babu, a nakonec mu byli vlastně vděční.⁴⁶⁰ *Troskolezec* se stal tak populárním průvodcem, že když 7. října 1904 tragicky zemřel po pádu z žebříku ve Ktové pod Troskami, objevila se na něho krátká vzpomínka v klubovém časopise.⁴⁶¹ Před vyznačením turistických cest po skalním bludišti u Kalichu na Maloskalsku se zase

---

⁴⁵⁴ ŠTEMBERK, Jan. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, 2012, s. 180–184.

⁴⁵⁵ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1887, s. 12.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 15.

⁴⁵⁷ PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem*, 1891, s. 11–12.

⁴⁵⁸ DURYCH, Václav. *Z Českého ráje*, 1886, s. 191.

⁴⁵⁹ KUDRNÁČ, Václav. *Průvodce Českým rájem*, 1912, s. 14.

⁴⁶⁰ KALANDRA, Čeněk. *Trosky*. In: *Časopis turistů*, roč. VI., č. 6, 1894, s. 174–175, 222.

⁴⁶¹ *Různé zprávy. Z krajiny, kde Trosky vévodí...* In: *Časopis turistů*, roč. XVI., č. 11, 1904, s. 341–342.

doporučovalo vzít si sem některého chlapce z Besedic. Místní mládež průchody dobře znala a dokázala v nich cestovatele provést.⁴⁶² Novináři Josefu Prosíkovi byl v létě roku 1913 nápomocen nádražní zřízenec, který jej za spropitné odvedl od nádraží v Železném Brodě na Riegrovou stezku.⁴⁶³ Průvodcem se mohl na chvíli stát vozk, který vozil cestovatele z nádražních stanic na ubytování a cestou je zabavoval základním výkladem o místech, kudy projížděl. Jinak kontakty na průvodce většinou poskytovaly jednotlivé hotely, jejichž personál věděl, na koho se turisté mají obrátit. Například v roce 1893 jsou zmiňováni čtyři průvodci, kteří byli způsobilí k provázení po Turnově a jeho okolí.⁴⁶⁴

Odbor KČT v Turnově se snažil upravovat i průvodcovskou činnost po Českém ráji. K tomu účelu si v roce 1910 zažádal u okresního hejtmanství o koncesi na zřízení ústavu k zaopatřování průvodčích pro cizince.⁴⁶⁵ Žádost o dobrozdání mu byla příznivě vyřízena. Jako majitel koncese k provádění návštěvníků v regionu vydal odbor *Řád pro průvodčí cizinců K.Č.T. v Turnově*, který se pro ně měl stát závazným.⁴⁶⁶

Průvodce, který chtěl být veden pod klubovým odborem, se musel podrobit zkoušce před komisí. Ta se skládala z předsedy, jednatele a jednoho člena výboru. Otázky měly ověřovat hlavně znalost cest po krajině. Průvodce měl předsedovi odevzdat zálohu dvacet korun, kterou ručil za škody při konání služby způsobené bez jakéhokoliv soudního řízení. Po splnění těchto podmínek byl průvodce oznámen na okresním

Řád pro průvodčí cizinců K.Č.T. v Turnově
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-KČT 1

⁴⁶² KAMENICKÝ, Jan. *Vrch Sokol s >Kalichem<*. In: *Časopis turistů*, roč. XXV., č. 4, 1913, s. 177.

⁴⁶³ PROSÍK, Josef. *V Českém ráji okamžik*. In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 5, 1914, s. 151.

⁴⁶⁴ *Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1893, přednesená o řádné valné hromadě dne 25.2.1894*. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 20.

⁴⁶⁵ *Schůze ob. zastupitelstva turnovského ze dne 6.5.1910*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 6, 1910, s. 309–310.

⁴⁶⁶ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 1/8. *Řád pro průvodčí cizinců K.Č.T. v Turnově*.

hejtmanství. Poznávacím znamením oprávněných průvodců se měly stát modrá čepice s nápisem *Přísežný průvodce turistů* a odznak *Přísežný průvodčí turistického odboru Turnovského*. Jedna stanice průvodců pro setkávání s turisty se nacházela u východu z turnovského nádraží, druhá pak před radnicí u policejní strážnice. Odbor myslel i na nepříjemnosti, které se mohly objevit při stanovování cen za průvodcovskou službu. Aby jim předcházel, předeepsal průvodcům povinnost mít u sebe vždy zápisní knížku, do které si měli vlepit samotný řád vydaný odborem. V něm byly ceny dopředu jasně stanovené a průvodce si neměl nárokovat po turistech vyšší částku. Taxy byly odstupňované podle počtu turistů a doby provádění. Například skupinka čítající maximálně tři lidi měla za půl dne využívání služeb zaplatit tři koruny, za celý den korun pět, přičemž jako polovina dne bylo počítáno pět hodin, jako celý den doba přes pět hodin. Stejná suma platila i pro hromadné školní výpravy nanejvýš o třiceti osobách. Ve skupině s více jak deseti osobami platil každý provázený 40 haléřů za polovinu dne, za celý den 60 haléřů. Při kratších prohlídkách si průvodce měl říkat na osobu o 80 haléřů za první hodinu, za každou další 50 haléřů. Vedle samotného provádění mohl turistům nabízet další placené služby, například nošení svrchního šatu, vše záviselo na vzájemné domluvě.

Průvodci měli zároveň fungovat jako správci turistických značek a tabulí. Měli je nechávat opravovat a znovu rozmísťovat na dané cesty, za což byli i odborem odměňováni. Řád přicházel s apely, že „*průvodčí nesmí voditi cizince zapovězenými cestami a musí cizince upozorniti, aby šetřili cizího majetku*“.⁴⁶⁷ Pokud nebyli turisté s výkonem průvodcovské činnosti spokojeni, mohli poslat písemnou stížnost přímo na adresu odboru nebo ji zapsat do knihy stížností na policejní strážnici ve městě. Odbor chtěl stát pouze za průvodci, kteří byli na poskytovanou službu dobře odborně a morálně připraveni. Na turistickou sezónu v roce 1910, první, kdy odbor vydával průvodcovské koncese, složily zkoušky tři průvodci, dva pro provádění po Turnovsku a jeden po Maloskalsku.⁴⁶⁸ Na okresní hejtmanství pak udávali průvodce, kteří živnostenským oprávněním nedisponovali. Hejtmanství jim dávalo výstrahu, aby s průvodcovstvím přestali, jinak jim hrozila dle trestních ustanovení živnostenského řádu pokuta či vězení.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁷ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 1/8. *Řád pro průvodčí cizinců K.Č.T. v Turnově.*

⁴⁶⁸ *Řád pro průvodčí cizinců K.Č.T. v Turnově.* In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 9–10, 1910, s. 438–439.

⁴⁶⁹ SOkA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 3, inv. č. 33, sig. IV/2. *Turistické stezky. Opis panu Bedřichu Landýšovi z 6.9.1911.*

7.12. Kozákov

V roce 1897 začal turnovský odbor Klubu českých turistů sprádat plány na vybudování vyhlídky na vrchu Kozákova, nejvyššího bodu Českého ráje ležícího na cestě mezi Turnovem a Semily. K tomu mu mělo posloužit zřízení fondu na vykoupení potřebného pozemku.⁴⁷⁰ Vrch byl sice na konci 19. století v některých místech holý, kvůli rozsáhlosti však na něm nebyl ze žádného místa úplný rozhled. Turisté si tak sami přáli, aby zde bylo postaveno vyvýšené místo, ze kterého by si mohli užívat výhled na všechny světové strany.⁴⁷¹

Korespondenční lístek s návrhem Riegrovy mohyly od Jana Prouška, první desetiletí 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 120

Na pořad dne přišla stavba vyhlídkového místa na Kozákově na počátku nového století, kdy si ji turnovský odbor Klubu českých turistů dal na svůj seznam přání. V první řadě byl zakoupen potřebný pozemek. Projektu se chytnul malíř Jan Proušek, v roce 1901 přišel s návrhem postavit na vrchu novorománskou kapli s vyhlídkovou věží. Zasvěcena měla být soluňským bratrům Konstantinu a Metodějovi. Pro nedostatek financí nebyl plán realizován, malíř se však se svým úsilím nevzdával. Téměř okamžitě po smrti Františka

⁴⁷⁰ Výroční zprávy a valné hromady odborů KČT. In: *Časopis turistů*, roč. X., č. 2, 1898, s. 58.

⁴⁷¹ KOBLISKA, Václav. *Několik výletů z Turnova*. In: *Časopis turistů*, roč. IX., č. 5, 1897, s. 184.

Ladislava Riegra (umírá 3. března 1903) se v regionu objevila myšlenka vybudovat mu na Kozákově pomník, jakožto rodákovi z nedalekých Semil a vůdci českého národa. Prousek přišel záhy s novým projektem – stavbou spirálovité mohyly. Vzdáleně hledal inspiraci ve slovanských pohřebištích. Vysoká měla být 20 až 25 metrů, měly v ní být zabudovány místní polodrahokamy a napsány texty, které by uctívaly Riegrovu památku.⁴⁷² Snaha postavit pomník nabrala značnou dynamiku. V březnu a dubnu vydal turnovský odbor z podnětu vlastenecké společnosti v Pardubicích výzvu *Českému lidu!*, která se díky novinám rozšířila do různých koutů českých zemí. Odbor v ní žádal české kruhy, zejména města, okresy, sdružení a spolky, o finanční podporu pro projekt. Představy o mohyle měl celkem jasné. „*Mohyla nebude příliš nákladna, neboť na Kozákově jest nadbytek pohotového materialu – čedičového kamene, písku a země a pouze pro důstojný památník na vrcholku třeba jest větších obětí. Myšlenkou našeho milého rodáka akad. malíře p. Jana Prouška je postavit na vrchní ploše mohyly památník v podobě koruny svatováclavské nebo českého lva, pod nímž na mohutném podstavci zastkvělo by se pro věky Riegrovo* →*Nedějme se!*← [...] *Nadějeme se – než rok s rokem se sejde – že z modravé vlny Kozákova velebná mohyla se vynoří*“.⁴⁷³

Akce byla úspěšná a na stavbu mohyly se vybrala značná suma peněz. Přistoupilo se tak k založení vlastního *Družstva pro zřízení mohyly Riegrovy na Kozákově*, jeho ustavující schůze se konala 21. února 1904 v turnovské sokolovně.⁴⁷⁴ Předsedou družstva se stal turnovský starosta Josef Radský. Zastoupení v něm byli představitelé dalších měst a okresů z blízkosti Kozákova – Semil a Železného Brodu. Přestože se v prvním roce přihlásilo k družstvu přes 600 členů a peníze poslané do jeho fondu čítaly kolem 20 200 korun, k samotné výstavbě kozákovské mohyly nikdy nedošlo. V první třetině 20. století se sešlo hned několik návrhů na Riegrův pomník, jednání a soutěže se však protahovaly a nikdy nebylo dosaženo tíženého cíle. V prvním roce fungování družstva byl osloven například Josef Václav Myslbek. Znamý sochař přišel s projektem mauzolea, do kterého byl ochoten zhotovit zdarma Riegrovu sochu. Všechny plány však většinou ztroskotaly na nedostatku financí a odlišných představách členů družstva.⁴⁷⁵

⁴⁷² HOJDA, Zdeněk. *Riegrův pomník na Kozákově*. In: *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2003, s. 287.

⁴⁷³ MČR Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT 47. *Českému lidu!*

⁴⁷⁴ HOJDA, Zdeněk. *Riegrův pomník na Kozákově*, 2003, s. 287.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 288–293.

V průběhu dalších let odpadlo prvotní budovatelské nadšení. Turisté si představovali, že by v blízkosti pomníku či přímo v něm měl být vybudován český hostinec, který by z Kozákova udělal turistické lákadlo. Vrch měl plnit úlohu dalšího mezníku mezi domnělým českým a německým územím, podobně jako tomu bylo u Kopaniny. Na konci prvního desetiletí 20. století začal turnovský odbor KČT zastávat názor, že od vybudování mohyly by mělo být upuštěno. Přál si spíše vybudovat na Kozákově rozhlednu, která by nějakým způsobem osobu Riegra připomínala. To se zase nelíbilo některým členům družstva a vznikaly mezi nimi konflikty. Před první světovou válkou byly vypsány ještě další konkurzy, ale žádný z vítězných návrhů se nerealizoval. Fungování družstva na zřízení mohyly pak definitivně ukončila velká válka.⁴⁷⁶ Františka Ladislava Riegra tak na Kozákově dnes připomíná pouze jméno chaty, která zde byla Klubem českých turistů otevřena v roce 1928.

Korespondenční lístek *Kozákov, kde bude stát Riegrova mohyla*, první desetiletí 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FČR 121

⁴⁷⁶

HOJDA, Zdeněk. *Riegrův pomník na Kozákově*, 2003, s. 293–294.

7.13. Meteorologický sloup

Jaké bude počasí? Tuto nikdy nekončící otázku si kladli turisté napříč všemi stoletími. Vyjít vstříc jejich potřebám se snažil turnovský odbor Klubu českých turistů v součinnosti s městem zřízením meteorologického sloupu, který by jim ukazoval aktuální předpověď. V roce 1906 podal na městskou radu žádost o postavení sloupu a na nákladnou akci začal shánět finance.⁴⁷⁷ Ještě před realizací sloupu se odbor snažil alespoň prosadit, aby se na tabulce vedle telegrafního úřadu psala denní prognóza počasí, tak jak ji každý den telegrafovala ústřední meteorologická stanice ve Vídni. Ze všeho nakonec sešlo, protože vzdálená předpověď z Vídně skoro nikdy s reálným počasím v Českém ráji nesouhlasila.⁴⁷⁸

Odhalení sloupu proběhlo v létě roku 1910. Umístěn byl přímo na náměstí, do blízkosti městské strážnice a radnice, tak aby nikdo neuvažoval o jeho poškození. Rovněž zde byl chráněn před otřesy způsobenými těžkými povozy, neboť kolem radnice nejezdívaly. Do sloupu byly zabudovány přístroje ke zjištění tlaku, vlhkosti a teploty vzduchu, ze kterých šlo vyčíst, jak bude výhledově v dalších pár dnech.⁴⁷⁹ Finálně ho sestavil pražský mechanik c. k. fyzikálního ústavu Vendelín Bečka. Podstavec zhotovil tatobitský kamenický mistr František Mařan.⁴⁸⁰ Náklady na sloup se vyšplhaly na 1600 korun.⁴⁸¹

Meteorologický sloup, první desetiletí 20. století
© Muzeum Českého ráje v Turnově – A-FT 1273

⁴⁷⁷ Výroční zprávy odborů za rok 1906, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XIX., č. 4, 1907, s. 174.

⁴⁷⁸ *Meteorologický sloup na našem náměstí*. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. XXIII., č. 23, 13.12.1908, s. 4.

⁴⁷⁹ *Zprávy z odborů, Turnov*. In: *Časopis turistů*, roč. XXII., č. 7–8, 1910, s. 383.

⁴⁸⁰ SOKA Semily, fond Klub českých turistů - odbor Turnov, kart. 3, inv. č. 35, sig. IV/4. *Meteorologický sloup v Turnově*.

Hosté z hotelů na náměstí ho měli přímo pod okny. Ideálně se na něho měli před výlety chodit dívat, tak aby nebyli počasím zaskočení.

Meteorologický sloup fungoval pořádně do velké války. Po válce se v místních novinách začaly objevovat stesky, že se o něho nikdo patřičně nestará, jak vlastně dokládá zápis z léta roku 1919. „*Meteorologický sloup v Turnově pořízen byl značným nákladem a nyní již dlouhou dobu jest neúčelným. Přístroje v něm neregistrují, poněvadž prý není potřebné pásy papírové. Turisté chodí se tam dívat, odcházejí však zklamáni a pronášejí nepěkné poznámky o účelnosti sloupu. Připomínáme, že výmluva na nedostatek papíru byla snad platná před rokem. Nyní však neplatí, neboť firma Bečka a Vejtruba papír dodají. Spíše as se jedná o tu osobu, která by papír do přístrojů ukládala. Bylo by jen ku cti města, kdyby náš turistický odbor se postaral, aby meteorologický sloup opět sloužil k tomu, k čemu zřízen byl.*“⁴⁸²

---

⁴⁸¹ Výroční zprávy odborů za rok 1910, Turnov. In: *Časopis turistů*, roč. XXIII., č. 3, 1911, s. 115.

⁴⁸² *Meteorologický sloup v Turnově*. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. XXXIV., č. 31, 3.8.1919, s. 3.

7.14. Válka

Vypuknutí světové války rozvoj turistiky přirozeně zbrzdilo. „Právě když začínalo krásné léto, zvěst o hrozné tragedii sarajevské roznese se světem a krátce na to povolal náš císař a král svoje národy do zbraně. To ve chvíli, kdy my turisté šněrovali jsme svoje tlumoky na veselé cesty. Rázem umlkl veškeren ostatní zájem a mysli všech obrátily se a utkvěly jenom na nebezpečí, ohrožujícím pokoj a mír. [...] Klub českých turistů na znamení svého účastenství zastavil obvyklé týdenní výlety i přednášky saisonní, odkládaje je na dobu příhodnější a klidnější“.⁴⁸³ Válka zasáhla i organizaci Klubu českých turistů, vyřizování jeho agendy bylo ztíženo tím, že spousta funkcionářů z místních odborů byla povolána do vojska či služeb s válkou spojených.⁴⁸⁴ Nadále se klubu dařilo vydávat časopis, kvůli zhoršeným tiskovým poměrům a obtížím při dopravě byl však rozesílán v omezeném režimu.

Turistický ruch v Turnově a okolí zcela neutichl, například na hrad Valdštejn přicházeli lidé v hojném počtu, hlavně v neděli a o prázdninách. Jen zdejší paní hostinská si stěžovala na nedostatečné zásobování svého hostince.⁴⁸⁵ Nedostatek jídla a peněz byl brán jako jeden z hlavních důvodů, proč necestovat. Pronajímatelé letních bytů často s hosty vůbec nepočítali, protože jim neměli co nabídnout ke stravování.⁴⁸⁶ Přesto se Kudrnáčova turistická poptavárna snažila fungovat nadále a stále nabízela ubytování v několika bytech.⁴⁸⁷ Ztížena byla doprava po Českém ráji, a to hlavně kvůli omezování a rušení vlakových spojů a osobní přepravy v nich. Úbytek hostů snad nejvíce poznamenal provoz lázní v Sedmihorkách, které byly dokonce nuceny zavřít. To ovlivnilo i Šteklův penzionát na Hrubé Skále, který po zkušenostech z prvních let války přestal otevírat.⁴⁸⁸

Odbor Klubu českých turistů v Turnově svou činnost nepřerušil. Nevzdal se vycházek a pořádal je i během válečných let, pokračoval rovněž v rozesílání plakátů

---

⁴⁸³ České obci turistické. In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 9–10, 1914, s. 297.

⁴⁸⁴ 8. schůze ústředního výboru KČT dne 19.10.1914. In: *Časopis turistů*, roč. XXVI., č. 9–10, 1914, s. 334.

⁴⁸⁵ Turistický věstník. Na Hlavatici u Turnova a na Valdštejn. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. XXXII., č. 4, 25.2.1917, s. 3.

⁴⁸⁶ Turistický věstník. In: *Listy Pojizerské*, roč. XXXII., č. 13, 3.6.1917, s. 4–5.

⁴⁸⁷ Jaká bude letos turistika v Českém ráji?. In: *Hlasy Pojizerské*, roč. XXX., č. 8, 25.4.1915, s. 1–2.

⁴⁸⁸ Rozmanitosti. O svízelných poměrech aprovisačních na Turnovsku. In: *Časopis turistů*, roč. XXIX., č. 9–10, 1917, s. 384.

a diapozitivů.⁴⁸⁹ Snad nejcitelněji byl zasažen chod studentských nocleháren. Od vyhlášení mobilizace byly využívány minimálně, v roce 1915 přespalo v prostorách turnovské sokolovny jen 49 žáků.⁴⁹⁰ Při úbytku nocležníků si členové odboru našli alespoň čas na uspořádání knihovny. Na příznivější dobu pak odložili značení cest, úpravu orientačních tabulek, opravy rozhledny na Kopanině a konzervační práce na hradě Frýdštejn. Úplně upustili od úpravy výstupu na hrad Zbiroh, pořízené železné schody prodali.⁴⁹¹ Komplikace přišly v roce 1917, kdy byla turnovská sokolovna zabrána pro vojenské účely a turisté tak přišli o své spolkové a přednáškové místnosti. Studentská noclehárna musela být na čas přestěhována, a to provizorně do hotelu *U Českého granátu* na náměstí.⁴⁹²

Klub začal znovu naplno fungovat již v nově vzniklé republice. Pár měsíců po vzniku samostatného státu, 31. ledna 1919, umírá předseda turnovských turistů Karel Resl. Byl to právě on, kterému se podařilo svolat ustavující schůzi odboru v roce 1892. Následně působil jako jeho jednatel a správce studentské noclehárny, od roku 1903 zastával po šestnáct let funkci předsedy.⁴⁹³ Turnovský odbor začal psát nové kapitoly svého příběhu, ve kterých již tento neúnavný šířitel turistiky na Turnovsku nevystupoval. V organizaci klubu byly realizovány kroky, o kterých se hovořilo již za války. Jednotlivé turistické odbory působící v oblasti byly seskupeny do jednoho společného celku – župy Českého ráje.⁴⁹⁴ Nutná byla oprava turistického značení a informačních tabulek, dalších úprav se nakonec dočkala i rozhledna na Kopanině. Vedle toho se župa zaměřila na budování stezek po Českém ráji. V roce 1927 tak například byla otevřena Angrova stezka vedoucí z Valdštejna do Sedmihorek. Rok na to byla dobudována Šimáková stezka táhnoucí se z Turnova skalami v Klokočí směrem na Kozákov.⁴⁹⁵ Činnost pro rozvoj turistiky nabrala opětovně na síle.

---

⁴⁸⁹ *Věstník turistický. Vycházka odboru Klubu českých turistů v Turnově.* In: *Hlasy Pojizerské*, roč. XXX., č. 9, 9.5.1915, s. 5.

⁴⁹⁰ *Zpráva o studentských noclehárnách.* In: *Časopis turistů*, roč. XXVIII., č. 4, 1916, s. 147–149.

⁴⁹¹ *Výroční zprávy odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXIX., č. 3, 1917, s. 136.

⁴⁹² *Výroční zprávy odborů, Turnov.* In: *Časopis turistů*, roč. XXX., č. 5–6, 1918, s. 198–199.

⁴⁹³ *Prof. Karel Resl.* In: *Časopis turistů*, roč. XXXI., č. 3, 1919, s. 141–142.

⁴⁹⁴ NOVOTNÁ, Zuzana. *Turnovská turistika v letech 1892-1945*, 2010, s. 23.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 46–50.

8. Závěr

Výsledkem mého bádání je potvrzení teze, že poslední třetina 19. století a desetiletí před první světovou válkou představují pro rozvoj cestovního ruchu a turistiky klíčové období. Český ráj dokázal již v tomto časovém úseku zúročit svůj potenciál stát se vyhledávaným turistickým místem. Turistika byla jedním z důvodů, proč se pojmenování *českého ráje* ukotvilo právě v tomto regionu. Turisté, spisovatelé, autoři průvodců, novináři, nakladatelé a další se zasloužili o to, aby zde název přetrval až do současnosti.

Vedle narůstajícího fondu volného času byl hlavním předpokladem pro zrod moderního cestování nástup železnice, který turistům usnadnil mobilitu. Pro cestování po Českém ráji byly klíčové tři dráhy. V 60. a 70. letech 19. století začala naplno fungovat dráha z Pardubic do Liberce a dráha spojující Turnov s Prahou. K nim se v roce 1903 přidala železnice mezi srdcem Českého ráje a Jičínem, která přibližovala turisty hned k několika atraktivním místům. Jedním takovým byly lázně v Sedmihorkách, které patřily svým zázemím a službami k nejvyhledávanějším cílům Českého ráje. Společně s Pitrovým hostincem v nedaleké Podháji tvořily základní ubytovací kapacity na Hruboskalsku. Vedle pacientů a turistů se sem stahovali první průvodci.

Vykreslit obraz turisty dlouhého 19. století nebyl lehký úkol. Zajímalo mě, jak se na cestách choval, jak byl vnímán či jak byl vybaven. Vesměs se vytvořily dvě skupiny turistů. Ti zkušenější věděli, co přesně na cestách potřebují za výbavu, jak se pohybovat v přírodě a jak si pozitivně užít fyzickou zátěž s výlety spojenou. Rádi se seznamovali s historií navštívených míst a nechali se unášet myšlenkami, kterak se na památkách dříve žilo. Do druhé skupiny se dají zařadit méně zkušení či tak zvaní turisté, kteří v první řadě chtěli najít nejbližší hostinec. Řešilo se i jejich nevhodné oblečení na podnikání výletů. Už v 19. století se objevily nešvary, se kterými se turistika potýká dodnes – nešetrné zacházení s přírodou, odhazování odpadků, vandalismus na památkách, rytí jmen do skal či účtování jiných cen jídel pro přespolní. Problémovým jevem byla i nacionalizace společnosti, která se projevovala v podobě česko-německého antagonismu. Český ráj se svou krásnou krajinou a památkami se pro české turisty stával prostorem a symbolem, který měli na pozadí národnostních sporů střežit před německým živlem v zemi. Turisté toto dobově vnímali jako svou povinnost vůči vlastnímu národu. Při vytváření turistických spolků, vydávání průvodcovské literatury či tvorbě propagačních materiálů to dávali důrazně najevo.

Roli centra turistiky v Českém ráji plnil Turnov, který se o příchod hosty dokázal spolehlivě postarat. Stravování a nocleh si turisté mohli zajistit v jednom z mnoha městských hostinců a hotelů. Obracet se mohli na turistickou poptavárnu, která plnila funkci jakéhosi informačního centra. Poptavárna jim dokázala poskytnout potřebné rady k cestování, průvodcovskou literaturu, mapy či suvenýry. Společně s ubytovacím odborem turnovských turistů řídila projekt letních bytů, které si rodiny či jednotlivci mohli od místních pronajímat.

Myšlenky organizovat turisty byly do Čech přeneseny z německých a rakouských zemí. Nejdůležitější roli v organizaci turistiky v okolí Turnova sehrál místní odbor Klubu českých turistů. Založen byl v roce 1892, čtyři roky po vzniku ústředního odboru v Praze. Do první světové války se mu podařilo úspěšně dokončit hned několik projektů. V počátcích to byla stavba rozhledny na Kopanině, odkup hradu Frýdštejna či zpřístupnění skalní vyhlídky na Hlavatici. Otevření vlastní rozhledny na Kopanině v roce 1894 se stalo nejvýznamnějším a nejviditelnějším počinem, který turnovský odbor dokázal dovést za Rakouska-Uherska do úspěšné realizace. Jeho členové se dále zasloužili o propagaci kraje v podobě účasti na výstavách a kulturních akcích. Obesílali je vydanými plakáty, pohlednicemi, diapozitivy či průvodci. Pro cestující studenty provozovali noclehárnu v budově školy na náměstí a v sokolovně ve Skálově ulici. Ta v sokolovně se stala jednou z nejnavštěvovanějších studentských nocleháren na území českých zemí. Byla dávana ostatním odborům za vzor. Odbor pořádal společně výlety, přednášky a kurzy, které měly vést k rozvoji regionální turistiky. Prověřené hostince a hotely označoval za stanice turistů, tak aby usnadnil cestovatelům jejich výběr. Od roku 1910 rozdával koncese na průvodcovské služby po regionu.

Výletníci cílili v Českém ráji na stejná místa jako v současnosti. Byly to hlavně hrady, zámky, skalní města, rybníky, malebná údolí a místa s pěknými rozhledy. Zájem o tato místa byl reflektován při vytyčování turistických cest, kterého se rovněž ujal turnovský odbor KČT. Značení se tak jako první dočkaly trasy na hrad Valdštejn, vyhlídku Hlavatici, Malou Skálu, hrad Frýdštejn, Kopaninu, lázně Sedmihorky, zámek Hrubou Skálu, hrad Trosky, hrad Rotštejn či skály v Klokočí. Později členové klubu namalovali značky na hrad Kost, zříceninu hradu Kozlova či zámek Sychrov. Tyto vyznačené cesty tvoří dodnes základní síť turistických tras po Českém ráji.

Aktivní byl turnovský odbor i v otázce změn stanov klubu, kdy se snažil prosadit větší finanční samostatnost jednotlivých odborů. Na ústředí si však změnu nedokázal prosadit. Nepříliš úspěšný byl také s prosbami směrem k ředitelství drah, když přicházel s návrhy na úpravu jízdních řádů, vypravování zábavních vlaků a poskytování slev na jízdném. Další nezdar zaznamenali turisté při snaze o vybudování mohyly či rozhledny Františka Ladislava Riegra na vrchu Kozákova.

První světová válka rozvoj turistiky na čas přibrzdila, tak aby po jejím skončení bylo opětovně navázáno tam, kde byl vývoj utlumen. Dlouhé 19. století zformovalo fenomény cestovního ruchu a turistiky, které přetrvaly až do současnosti. Přirozeně byly dále upravovány vývojem společnosti a technologickými vylepšeními. Klíčovým krokem dopředu byl nástup nových dopravních prostředků – autobusů a osobních aut. Na práci by tak mohlo navázat bádání o dalším vývoji cestovního ruchu v Českém ráji. Užitečné by bylo zpracovat dochované ego-dokumenty, s novými prameny by pak šly více rozvést jednotlivé kapitoly předkládané práce. Výborný pramen pro výzkum představuje *Časopis turistů*, který je svým nepřeborným množstvím článků a zpráv nenahraditelným zdrojem pro poznávání organizované turistiky v českých zemích.

Jsem toho názoru, že pro dějiny regionu je práce přínosná. Různé skupiny čtenářů si v ní mohou najít to své. Obyvatelé Turnova a Českého ráje se dozví zajímavé informace o fenoménu, který je neustále obklopuje a dodnes formuje podobu města a kraje. Moderní turisté se seznámí se svými cestovatelskými předky, zároveň mohou s dneškem srovnat tehdejší radosti a nástrahy, které na cestovatele čekaly. Čtenář práce se dozví, jakým způsobem se měnilo vnímání krajiny či zacházení s památkami a třeba si ještě více uvědomí, že o přírodní a kulturní dědictví má smysl pečovat.

9. Seznam použité literatury a pramenů

Archivní fondy

Muzeum Českého ráje Turnov – archiv, fond Klub českých turistů Turnov, inv. č. A-KČT.

Státní okresní archiv Semily, fond Klub českých turistů – odbor Turnov, NAD 1166.

Dobová periodika

Časopis turistů, ročník I. – XXVII., 1889–1915.

Hlasy Pojizerské, ročník I. – XXXIV., 1886–1919.

Listy Pojizerské, ročník I. – XXX., 1886–1915.

Dobové tisky

Bad Wartenberg auf Groß-Skal und seine Umgebung. Prag: K.k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1858.

DOLANSKÝ, J. *Hrubá Skála s okolím*. Praha: Körber, 1906.

DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. Hradec Králové: V. Durych, 1886.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav. *Turistika: Turistický katechismus*. Praha: Hejda a Tuček, 1917.

HEBER, Franz Alexander. *Böhmens Burgen, Festen und Bergschlösser*. Prag: C.W. Medau und Comp., 1843-1849.

KAFKA, Josef, ed. *Almanach lázní, léčebných míst a letních sídel českých*. Praha: Edv. Grégr, 1898.

KAFKA, Josef. *Pojizeří a Prachovské Skály*. 3. vyd. Praha: Ed. Grégr a syn, 1910.

KLUTSCHAK, Franz. *Auf der Reichenberg-Pardubitzer Bahn ins Gebirge: ein Büchlein für Touristen*. Prag: F.A. Credner, 1860.

KOPAL, Josef. *Malý průvodce po Turnově a jeho okolí*. Turnov: Spolek pro okrášlování města a okolí, 1888.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Album pohledů Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí*. Turnov: V. Kudrnáč, 1906.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář města Turnova: místopisný průvodce a poučný ukazovatel*. Turnov: Hlasy Listů Pojizerských, 1892.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Průvodce Českým rájem*. Turnov: V. Kudrnáč, 1912.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Úplný adresář průmyslového města Turnova: Místopisný průvodce a poučný ukazatel*. Turnov: V. Kudrnáč, 1897.

MALÝ, Ladislav. *Vzhůru na cesty!: Návod k cestování pro studující*. Praha: Klub českých turistů, 1897.

MÜLLER, Karel. *Lázně Sedmihorské na Hrubé Skále a okolí: průvodce pro hosty sedmihorské a cestující*. Praha: M. Knapp, 1882.

PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Turnov, Valdštejn, Hrubá skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov: J.Z. Prýl, 1887.

PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce Českým rájem. Díl druhý, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. Turnov: František Vonka, 1891.

Průvodce Kokořínem, pavilonem Klubu českých turistů, s výkladem dioramatu Porážka Sasíků pod Hrubou Skalou r. 1203, zároveň katalog výstavy turistické a válečnické: národopisná výstava Československá v Praze r. 1895. Praha: Klub českých turistů, 1895.

Řivnáčův průvodce po království Českém. Praha: Nákladem Frant. Řivnáče, 1882.

Seznam studentských nocleháren zřízených péčí Klubu českých turistů za roky 1910–1912. Praha: Klub českých turistů, 1910–1912.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt.. Bd. 1, Leitmeritzer Kreis*. Prag: J. G. Calve, 1833.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: V. Kudrnáč, 1904.

Výroční zprávy Klubu českých turistů za správní roky 1892–1894. Praha: F. Šimáček, 1893–1895.

Výroční zpráva Klubu českých turistů za správní rok 1912. Praha: Klub českých turistů, 1913.

Zprávy o studentských noclehárnách zřízených péčí Klubu českých turistů za roky 1908–1912. Praha: Klub českých turistů, 1908–1913.

Edice

KRAMERIUS, Karel a TÝFOVÁ, Marcela, ed. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Praha: Scriptorium, 2010.

Literatura

BROŽ, Jiří. *Rozhledně na Kopanině je 110 let*. In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí*. Turnov: Občanské sdružení Paměť Českého ráje a Podještědí, roč. 11, č. 3, 2004.

BRYNDA, Eduard, ed., DOSTÁL, Jaroslav, ed. a PATER, Bohumil, ed. *Padesát let Klubu československých turistů: na paměť padesátého výročí své práce*. Praha: Klub československých turistů, 1938.

COGAN, Miroslav. *Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1996.

ČERMÁK, Karel. *Stoleté příběhy: Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*. Jilemnice: Gentiana, 2010.

ENGLOVÁ, Jana. *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*. In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995.

HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku: všední den na střeoevropských cestách*. Praha: Argo, 1996.

HOJDA, Zdeněk. *Cestování v době biedermeieru. "Jdou s tebou naše srdce i mysle – až tam ku břehům Tibery"*. In: LORENZOVÁ, Helena, ed. a PETRASOVÁ, Taťána, ed. *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004.

HOJDA, Zdeněk. *Riegrův pomník na Kozákově*. In: *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 2003.

CHODĚJOVSKÁ, Eva. *"Cesty, vyhlídky a rokle jmény označiti". Počátky turistiky v Prachovských skalách*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 34, č. 3, 2012.

JŮNOVÁ, Lenka. *Český ráj v perspektivě antropologie krajiny: Proces konstruování národní krajiny na příkladu Českého ráje*. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Katedra obecné antropologie, 2012.

KOSINOVÁ, Kristýna. *Představy českých turistů ze střední třídy o "pravém turistovi" a jejich snahy šířit zásady turistiky v českých zemích ve druhé polovině 19. století.* In: *Theatrum historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, č. 12, 2013.

KRÁL, Mojmír et al. *Československá turistika: 1888-1988*. Praha: Olympia, 1988.

KREJČÍ, Marek. *Hrady a zámky v Čechách: K prehistorii turistického průmyslu.* In: PRAHL, Roman, ed. a WINTER, Tomáš, ed. *Proměny dějin umění: akta druhého sjezdu historiků umění*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2007.

KREJČÍ, Marek. *Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu.* In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009.

KREJČÍŘÍK, Mojmír. *Po stopách našich železnic*. Praha: Nadas, 1991.

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.

MACKOVÁ, Marie. *Turista ve vlaku. O viaduktech, svištích a spolkových výletech.* In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 34, č. 3, 2012.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Vydání čtvrté. Praha: Leges, 2010.

MAREK, David. *Z Velkého Turnova: podoba města v časech nedávno minulých*. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2014.

MELANOVÁ, Miloslava. *Putování do Jizerských hor a Krkonoš v době zrodu organizované turistiky.* In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995.

MIKULE, František. *Jak vzniklo pojmenování Český ráj.* In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí*. Turnov: Občanské sdružení Paměť Českého ráje a Podještědí, roč. 17 (33), č. 1, 2010.

MILOTOVÁ, Nina. *Pout' krajinou domova: Ottovy "Čechy" jako čítanka příslušníka českého národa.* In: *Dějiny a současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 40, č. 5, 2018.

NOVOTNÁ, Zuzana. *Turnovská turistika v letech 1892-1945*. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. 2010.

PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti: kus české historie*. Praha: Melantrich, 1935.

PELC, Martin. *Umění Putovat. Dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Matice moravská, 2009.

PETRÁŠ, René. *Vývoj a tradice právní úpravy cestovního ruchu*. In: *Právněhistorické studie*. Praha: Karolinum Sv. 48/1, 2018.

SEMOTANOVÁ, Eva. *Cestovní a turistické mapy v Českých zemích v 19. století*. In: BOBKOVÁ, Lenka, ed. a HRUBÁ, Michaela, ed. *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995.

ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století*. In: *Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, VŠPSV, č. 1, 2013.

ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov: Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze, 2009.

ŠTEMBERK, Jan a kol. *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2012.

TÝFOVÁ, Marcela. *Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století*. In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 27, č. 2, 2016.

ZILYNSKYJ, Bohdan. *Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, roč. 27, č. 5, 2005.

10. Přílohy

Příloha č. 1 – Předsedové, jednatele a pokladníci turnovského odboru KČT, 1892–1918

	Předseda	Jednatel	Pokladník
1892	Hynek Šurda <i>(okresní hejtman)</i>	Karel Resl <i>(učitel odborné školy)</i>	František Šlechta <i>(obchodník s drahokamy)</i>
1893			
1894			
1895	František Šlechta <i>(obchodník s drahokamy)</i>		Josef Radský <i>(lékárník)</i>
1896			
1897			
1898			
1899	Josef Radský <i>(lékárník, starosta města)</i>	Václav Folprecht <i>(lékař)</i>	František Wait <i>(správce pivovaru)</i>
1900			
1901			
1902			
1903	Karel Resl <i>(učitel odborné školy)</i>	Ant. Kalfus <i>(soud. adjunkt)</i>	
1904		Václav Palma <i>(obchodník)</i>	
1905		Václav Kulich <i>(okresní tajemník)</i>	
1906			
1907			
1908			
1909			
1910			
1911			
1912		J. B. Víšek <i>(učitel)</i>	M. Šimek <i>(měst. důchodní)</i>
1913		František Kulhánek <i>(učitel)</i>	Antonín Krč <i>(učitel)</i>
1914		Josef Kopal <i>(továrník)</i>	
1915			
1916		Rudolf Adam <i>(učitel)</i>	
1917			
1918			

